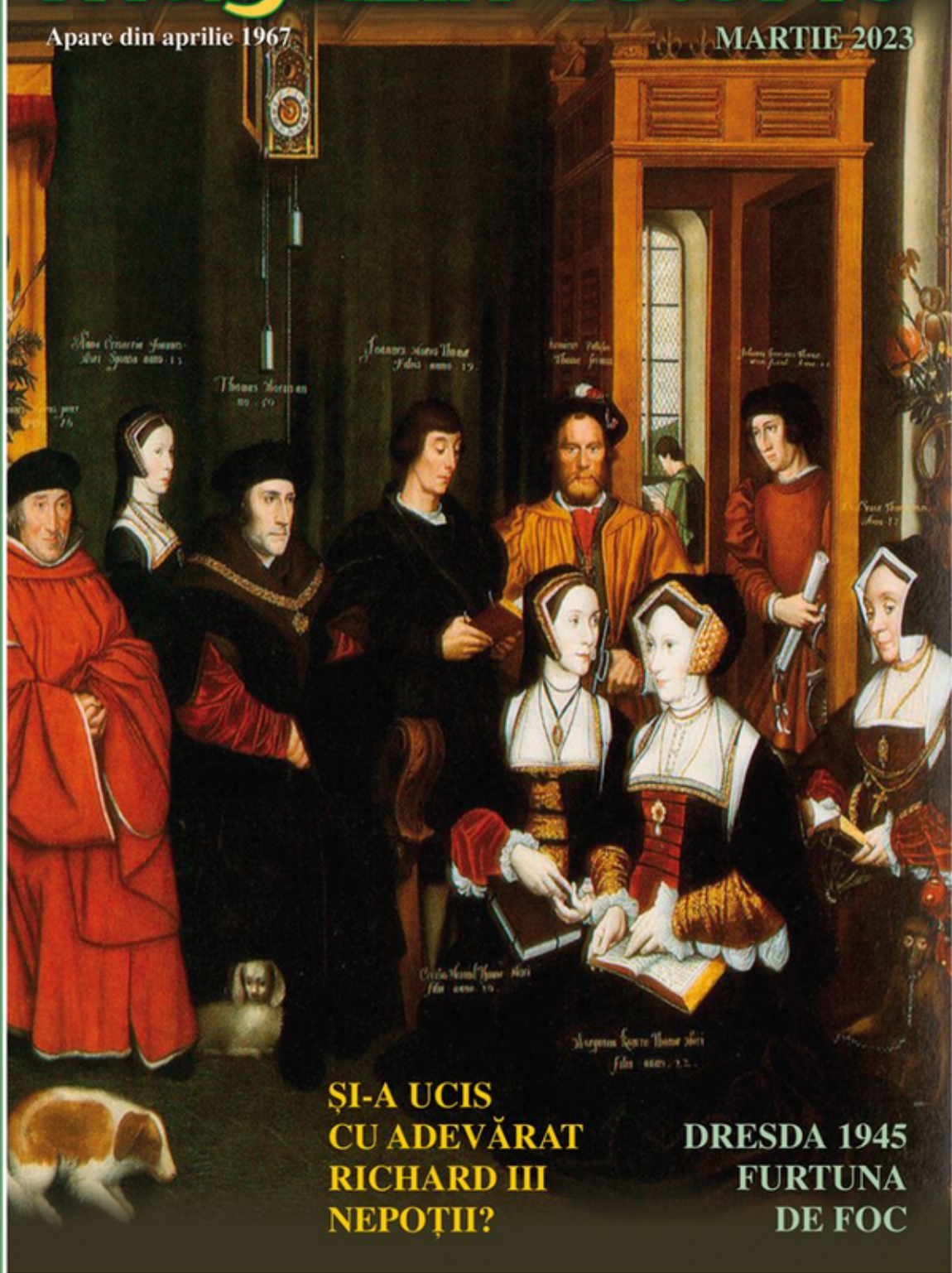

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

MARTIE 2023

**ȘI-A UCIS
CU ADEVĂRAT
RICHARD III
NEPOȚII?**

**DRESDA 1945
FURTUNA
DE FOC**

magazin istoric

Anul LVII – serie nouă – nr. 3 (672)
martie 2023

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric@gmail.com; mistoric1967@yahoo.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

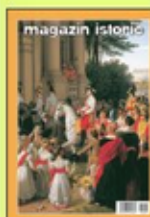
1 Între ipotezele legate de soarta nepoților regelui englez Richard al III-lea, figurează și cea care afirmă că în tabloul pictat de Hans Holbein cel Tânăr familiei lui Thomas Morus (se pare pierdut și care s-a păstrat în două copii realizate de pictorul englez Rowland Lockey; noi vă prezentăm un detaliu din copia aflată la Nostell Priory) personajul din dreapta, singurul care poartă haine italienești și ține un sul în mână, ar fi fiul cel mic al regelui Edward al IV-lea, Richard; deci acesta, ca și fratele lui, Edward al V-lea, nu ar fi fost executați în Turnul Londrei

2 Două dintre elegantele încăperi ale Palatului Cercului Militar Național, care a împlinit 100 de ani de la inaugurare: Sala Bizantină și marea Sală de Marmură

3 Regele Ungariei, Albert de Habsburg (1437 – 1439), și soția, Elisabeta de Luxemburg-Cilli, în timp ce se roagă; detaliu din „Altarul Albertin”, pictat pentru Mănăstirea carmelită Am Hof din Viena; astăzi se păstrează în Capela Sebastian, din Klosterneuburg, Austria. Moartea suveranului a declanșat un război civil pentru tronul Ungariei care a favorizat ascensiunea lui Iancu de Hunedoara

4 Diplomatul Ioannis Capodistrias a strălucit pe scena Congresului de la Viena, care a modelat Europa de după războaiele napoleonice pentru o jumătate de veac. Detaliu din tabloul pictat de Johann Peter Krafft și care înfățișează intrarea împăratului austriac Franz I în Viena după capitularea lui Napoleon în 1814

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stănciu

Corectura
Georgeta Apreotesci
Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghiță Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Calea 13 Septembrie nr. 13, mezanin,
camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod
050711, sector 5, Telefon: 021 312 68 77,
0755 290 606

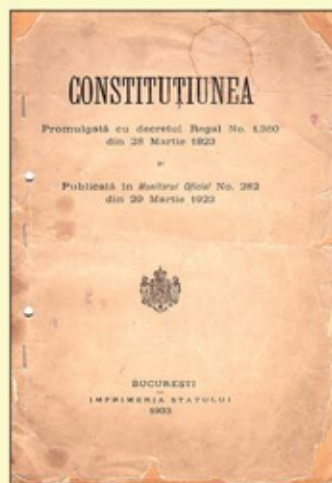
SUMAR

martie

2023

4 Politica culturală –
sublimă, dar lipsește
B. CECROPIDE

5 Boicot și invective
pentru interesul
național
Constituția din 1923
I. SCURTU

BASARABIA REGĂSITĂ

9 După 20 de ani
Conferință la Sala Dalles
**D.D. BOGOS,
M. NEGRILĂ**

14 Avatarurile
Agenției B.N.R.
din Tighina
**C. PĂUNESCU,
M. TONE**

19 Întru câștigarea
bunăvoinței Italiei
*Vizita mareșalului Pietro
Badoglio în Basarabia*
**S. CORLĂTEANU-
GRANCIUC**

23 „Vremurile
tulburi” care i-au adus
pe Romanovi
I. BISTREANU

28 Un simbol
centenar
al Bucureștiului
*Palatul
Cercului Militar Național*
P. OTU

EXCLUSIVITATE

33 Cum am ajuns
din aliații Aliaților,
în război cu ei
*O analiză a politicii
interbelice provenită
de la Iuliu Maniu*
D. DELETANT

56 Grecul
care a ajutat Elveția
Ioannis Capodistrias
A. PATELAKIS

38 De ce
n-am construit I.A.R.
cu britanicii
AL. PIȚIGOI

43 Cruciutul Iancu
de Hunedoara
L. CÎMPEANU

48 Cu Securitatea
în redacție
Dosarul Nicolae Minei
C. NIȚULESCU

**POVEȘTILE
BUCUREȘTIULUI**

53 Ștefan Popescu,
pictorul călător
E. OLARIU

65 O istorie pe lună

**INVITAȚIE
LA BIBLIOTECA
ACADEMIEI**

66 Piatra de temelie
a Bibliotecii
Dionisie Romano
R. BRIHAC

INEDIT

71 Din iadul
de la Stalingrad
N. TĂȚĂRANU,
A. SPÂNU

**AVANPREMIERĂ
EDITORIALĂ**

76 Când Dresda
a devenit sinonimă
cu Iadul
S. MCKAY

79 In memoriam
Academician
Răzvan Theodorescu
(1939 – 2023)
G. FILITTI

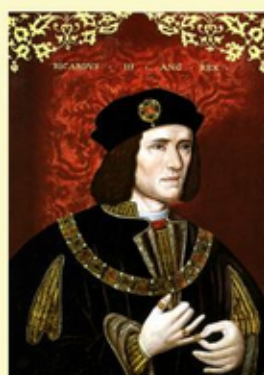
80 Ce îți trebuie
ca să faci o editură
Gaston Gallimard
F. DOLGHIN

85 Constantin Joja,
arhitectul
Rugului Aprins
M. VASILEANU

**ENIGME
ALE ISTORIEI**

89 Când istoria
o scriu dramaturgii
*Și-a ucis într-adevăr
Richard al III-lea nepoții?*
A. OPREA

**HOOVER
INSTITUTION**

93 Orme Sargent
îi scrie lui D.F. Howard

RUBRICI

61 În București,
acum 50 ani

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

88; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

ÎNCEPE CRIZA CULTURII

B. CECROPIDE

Nu credem că se va găsi cineva care să răspundă că în măsura stabilirii gospodăriei interne a țării și a statului nu intră ca o esențială condițiune o bine definită politică de cultură națională, care să fie tot mai spornic realizată.

Începând cu școlile, al căror număr să crească din zi în zi, devenind capabile să cuprindă toată populația școlară; trecând la inițiativa privată, pe care statul e dator să o ajute, politica culturală are un vast câmp de activitate și manifestare, până la propaganda serioasă și civilizată în străinătate.

Școlile rurale au fost lăsate pe socoteala bunăvoinței darnice a țăranilor, de la cari s-au strâns mulți bani, ca să se clădească localuri de școli pentru sate. Se încearcă acum să se influențeze pilda sătenilor și la locuitorii orașelor. Se nădăjduiește, desigur, ca rezultatele să fie satisfăcătoare, mai ales că se ține seamă de nevoile răspândite ale fragedului buget al statului. Nu vom mai cerceta acum situația școlilor secundare și superioare, pentru care profesorii au dat alarma că le trebuie multe, ca învățământul superior să nu scadă în prestigiu. Vom înregistra cu satisfacție însă pornirea inimoasă pentru ajutorul studenților.

Alături de acestea, sunt fără îndoială de un real folos pentru propășirea culturală scopurile determinate de numeroase instituții culturale particulare, ca Liga culturală, Societatea de cultură națională „Astra”, Ateneul Român, Fundația „Principele Carol” etc. etc.

Dar și școala și instituția culturală au în prim rând nevoie de carte, de revistă și ziar, au nevoie de gândul tipărit, care să circule, să influențeze, să miște și să transforme. Au de acestea mai mult nevoie decât de programe sau proiecte de programe reformatoare. De la aceste temeuri e firesc să plece înțelegerea rostului cultural al statului, reprezentat prin guvernanții de azi, de ieri și de mâine. De la cartea tipărită, de la revista variată, de la ziarul care împrăștie generos și știre și gând și bună învățătură

Junie 1927: premianții clasei I de la școala primară din Balș

trebuie să pornească preocuparea serioasă a unei politici culturale.

Or, față de acestea, statul prin reprezentanții săi actuali din guvernământ cum se manifestă? Mărturisim că se arată unitar cu sine însuși. Anunță măsuri, se bucură de inițiativa particulară și sechestrează pentru stat mijloacele pe care și le procură inițiativa particulară ori industria particulară (cazul combustibilului pe care și-l obținuseră fabricile de hârtie e patent) și nu se îngrijește de înlăturarea cauzelor care scumpesc cartea și tiparul, făcând astfel posibilitățile de răspândire și propășire a învățaturii să fie din ce în ce mai improprie și școlarilor și mulțimii nevoiașă. Guvernul, prin lipsa unui principiu de bază în politica culturală, a lăsat să se scumpească hârtia, prin metodele sale economice n-a putut pune zăgaz scumpirii traiului, deci a muncii, și ca atare a împuținării producției, deci și a puțințelor de consum, peste limitele strict imperioase ale celui mai încadrat trai.

Și astfel, cu cartea scumpă și ziarul amenințat, s-au deschis largi perspectivele unei aprigi crize culturale, de care nimeni altul nu poate fi făcut răspunzător decât Guvernul, care nu s-a silit să adapteze împrejurărilor și cerințelor populare o politică de cultură națională în legătură cu transporturile, cu tiparul, cu fabricația hârtiei.

(*Universul*, 4 ianuarie 1923; autorul a fost prim-secretar de redacție al ziarului)

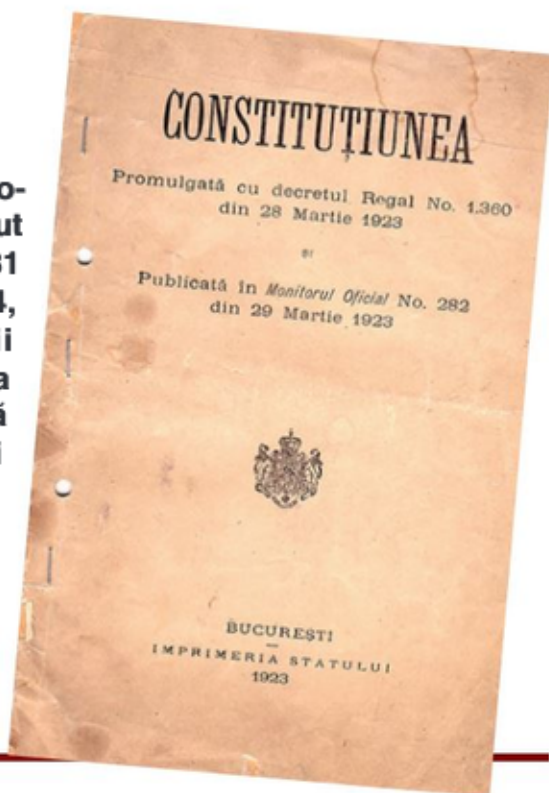

CONSTITUTIA ROMÂNIEI ÎNTREGITE

IOAN SCURTU

Prima Constituție a României moderne, care data din 1866, a cunoscut unele modificări importante: în 1881 România a devenit Regat; în 1884, reducerea numărului de colegii electorale de la patru la trei; în 1917 a fost modificată pentru a face posibilă exproprierea terenurilor arabile și împrăștierea țăranilor și s-a introdus votul universal.

După Marea Unire din 1918 se impunea adoptarea unei noi Constituții, care să consemneze noile realități și să asigure dezvoltarea statului național unitar român.

Teritoriul României a crescut de la 137.000 la 295.049 km², iar populația de la 7.250.000 la 18.052.896 locuitori (conform recensământului din 1930). Structura națională a cunoscut modificări semnificative: românii aveau o pondere de 71,9%, iar minoritățile naționale un procent de 28,1% (7,9% maghiari, 4,1% germani, 4% evrei, 3,2 % ruși și ucraineni, 2,3% ruși etc.).

Din punct de vedere politic realitatea devenise mult mai amplă: sistemul partidelor politice a devenit mai complex, astfel

că „rotativa guvernamentală” – instituită de regele Carol I – a fost abandonată; confruntările de idei au devenit mai vii; prin aplicarea votului universal alegerile parlamentare asigurau o nouă structură corporilor legiuitoare. Ca urmare a reformei agrare a avut loc un transfer masiv de proprietate de la moșieri la țărani. Universităților din Iași și București li s-au adăugat cele din Cluj și Cernăuți, viața culturală a devenit mai cuprinzătoare. Statutul internațional al României a cunoscut o substanțială creștere: membră a Societății Națiunilor, participantă

la marile reuniuni internaționale, încheierea în 1921 a convențiilor de alianță cu Polonia, Cehoslovacia și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor etc.

Toate partidele politice au susținut în programele lor necesitatea unei noi Constituții, care să fie adoptată de Parlamentul României întregite. Aceasta trebuia să reflecte mutațiile survenite în societatea românească, să confirme noile realități economice, politice, sociale și culturale, precum și să includă dezideratele înscrise în Declarația din 27 martie 1918 adoptată la Chișinău de

*Guvernul condus de generalul Averescu
(al doilea din stânga, planul doi, în uniformă;
în prim-plan Octavian Goga și Constantin Argetoianu)...*

Sfatul Țării și în Rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, care au stat la baza Unirii Basarabiei și respectiv a Transilvaniei cu România.

Au fost elaborate proiecte de Constituție, datorate Partidului Național Liberal, Partidului Țărănesc și Partidului Național Român (care în 1922, ca urmare a fuziunii cu Partidul Conservator Democrat din Vechiul Regat, și-a luat numele de Partidul Național). Fiecare dintre aceste partide urmărea să obțină votarea proiectului propriu, fapt ce i-ar fi ridicat prestigiul prin legarea numelui de un act cu rezonanță istorică.

După semnarea tratatelor de pace – prin care s-a confirmat pe plan internațional Unirea Bucovinei (decembrie 1919), Transilvaniei (iunie 1920), Basarabiei (octombrie 1920) –, problema adoptării unei noi Constituții a depășit stadiul teoretic și a devenit una practică.

La guvernare se afla, din

Fiecare partid voia votarea propriului proiect de Constituție, pentru a-și spori prestigiul

martie 1920, generalul Alexandru Averescu, președintele Partidului Poporului, care câștigase alegerile generale din mai – iunie 1920, având o confortabilă majoritate parlamentară. Din iulie 1921, principalele partide din opoziție – Partidul Național Liberal, Partidul Țărănesc, Partidul Național și Partidul Naționalist Democrat – cereau demisia Guvernului și organizarea de noi alegeri generale. Congresul Partidului Național Liberal, desfășurat în ziua de 27 noiembrie 1921, a adoptat programul de guvernare, iar președintele acestuia, Ion I.C. Brătianu, a declarat că era gata „să-și ia răspunderea situației”, cerând „imediată schimbare a Guvernului și imediată dizolvare a Parlamentului”. La 11 decembrie 1921, Take Ionescu și-a dat demisia din funcția de ministru al Afacerilor Străine, provocând o criză de guvern, care a dus la demisia lui Averescu. Regele Ferdinand a încredințat mandatul lui Take Ionescu, iar acesta a format noul Cabinet la 17 decembrie. Dar, peste o lună, la 17 ianuarie 1922, Guvernul Take Ionescu a fost răsturnat prin votul de blam al Parlamentului.

Partidul Național, Partidul Țărănesc, Partidul Poporului și Partidul Naționalist Democrat au cerut constituirea unui guvern neutru, care să organizeze alegerile parlamentare, după care să se formeze un guvern pe baza rezultatelor obținute. Spre indignarea liderilor acestora – Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Alexandru Averescu și N. Iorga –, regele a semnat decretul prin care Ion I.C. Brătianu a fost numit în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Noul Guvern a depus jurământul la 19 ianuarie 1922 și în aceeași zi a fost publicat decretul prin care era dizolvat Parlamentul existent și se stabilea organizarea de alegeri pentru Adunarea Națională Constituantă în zilele de 1 – 11 martie. Decretul regal contravenea art. 129 din Constituția existentă, care prevedea: „Puterea legislativă are dreptul de a declara că este trebuință a se supune revizuirii dispozițiunile din Constituțiune anume arătate. După declarațiune,

*... a căzut în urma demisiei
ministrului Afacerilor Străine,
Take Ionescu,
care a primit de la rege mandat
să formeze noul guvern;
a rezistat doar o lună*

Regele Ferdinand I-a adus la guvernare pe liderul P.N.L., Ion I.C. Brătianu

citită de trei ori din 15 în 15 zile în ședință publică și primită de ambele Adunări, acestea sunt dizolvate de drept și se convoacă altele în termen prescris de art. 95 [la 15 noiembrie]. Adunările cele noi proced în acord cu domnul [regele] la modificarea punctelor supuse revizuirii“.

Alegerile au fost câștigate de P.N.L., care a obținut în Adunarea Deputaților 222 mandate, la mare distanță de următoarele clasate, Partidul Țărănesc – 40 și Partidul Național – 26. Rezultatul a fost contestat vehement de opoziție, care susținea că a fost falsificat. Comitetul Executiv al Partidului Țărănesc a declarat: „Actualul Parlament, nefiind expresia adevăratei voințe a țării, liber arătată, este lipsit de bază legală și de autoritate morală“. Într-o telegramă adresată regelui în numele Partidului Național, Iuliu Maniu afirma că ziua alegerilor s-a transformat „într-o rușine națională și un scandal european“. La rândul său, partidul condus de Averescu declara că

„nu recunoaște legalitatea unor alegeri făcute prin călcarea Constituției și a legilor în vigoare“, iar N. Iorga considera „actuala Cameră ca ieșită dintr-o falsificare electorală“.

În mod ostentativ, partidele din opoziție nu au participat la ședința de deschidere a Parlamen-

tului, la care regele Ferdinand a citit Mesajul Tronului. Ion I.C. Brătianu se aștepta la atitudinea negativă a opoziției și nu s-a lăsat impresionat, ci era ferm hotărât să ducă la îndeplinire programul de guvernare, în care adoptarea unei noi Constituții ocupa un loc important.

Pentru a demonstra că Guvernul său se bucura de încrederea regelui, la 24 august 1922, Ion I. C. Brătianu a anunțat că va organiza serbările Încoronării la Alba Iulia, în ziua de 15 octombrie 1922. Opoziția a devenit și mai îndârjită, contestând dreptul Guvernului liberal de a-și lega numele de acest eveniment istoric. Ziarul *Aurora*, aparținând Partidului Țărănesc, scria la 16 septembrie: „Actul istoric de la Alba Iulia e pus la cale de barbarii care au siluit în alegeri voința suveranității naționale“. Regele și regina au avut discuții cu liderii partidelor din opoziție, reușind să-i convină pe generalul Averescu și pe N. Iorga să participe la festivitățile Încoronării. Iuliu Maniu și Ion

Mihalache au rămas ferm pe poziție, susținând că acestea erau o manifestație de partid, prin care liberalii urmăreau să-și consolideze guvernarea. În fond, această atitudine dovedea că liderii celor două partide nu erau capabili să se ridice deasupra confruntărilor politice ale momentului și să participe la un eveniment major din istoria românilor.

După festivitățile de la Alba Iulia și București, Ion I.C. Brătianu a decis să pună în discuția Corpurilor legiuitoare proiectul Constituției. Urmărind ca legea fundamentală să fie adoptată nu numai cu participarea parlamentarilor din vechiul Regat, ci și ai provinciilor recent unite, Partidul Național Liberal a fuzionat la 20 ianuarie 1923 cu Partidul Țărănesc din Basarabia (Ion Inculeț) și la 21 ianuarie cu Partidul Democrat al Unirii din Bucovina (Ion Nistor); de asemenea, a atras în rândurile sale mai mulți frunțași ardeleni și bănățeni (Alexandru Lapedatu, Aurel Cosma, G. Bogdan Duică ș.a.).

După ce proiectul de Constituție a fost aprobat de comisiile parlamentare, s-a trecut la faza următoare: a fost depus la Biroul Adunării Deputaților în ziua de 26 ianuarie 1923 pentru a fi supus discuției în plen. Imediat, reprezentanții principalelor partide din opoziție au declarat că „nu recunosc legalitatea acestui Parlament și cu atât mai puțin dreptul lui de a impune țării o Constituție“.

Ion I. C. Brătianu – știind că opoziția va avea o atitudine agresivă – a convocat majoritățile parlamentare, cărora le-a cerut să nu riposteze, ci să-și expună punctele de vedere, indiferent care ar fi atmosfera creată de cei care urmăreau să împiedice adoptarea noii Constituții.

Decretul regal care stabilea organizarea de alegeri pentru Adunarea Națională Constituantă contravenea Constituției existente

În locul dezbaterii noii Constituții, tropăit din picioare, bătați cu palmele în bănci, vociferări, fluierături, huiduieli, injurături

Ziarul Adevărul, condus de Constantin Mille, publică o fotografie înfățișând reprimarea unei demonstrații de către armată

În timp ce în Parlament proiectul se discuta pe articole, Partidul Național și Partidul Țărănesc au semnat, la 3 martie 1923, acordul privind constituirea Opoziției Unite, prin care se angajau să lupte pentru: combaterea și zădărnicierea hotărârii Guvernului liberal de a impune, prin Parlamentul existent, o Constituție; demisia Guvernului Brătianu; statornicirea unei vieți constituționale reale și a unui regim de legalitate. Pentru realizarea acestor obiective, Opoziția Unită a acționat atât în incinta Parlamentului, cât și în afara acestuia.

Țărăniștii și naționaliștii s-au prezentat în incinta Adunării Deputaților, dar nu pentru a participa la dezbaterile proiectului de Constituție, ci cu hotărârea de a împiedica desfășurarea ședințelor. Au folosit un arsenal foarte bogat: tropăit din picioare, bătați cu palmele în bănci, vociferări, fluierături, huiduieli, injurături etc. Asistând la acest spectacol, N. Iorga avea să noteze la 9 martie: „Imens scandal al Opoziției Unite. Brătianu e împiedicat a vorbi prin neconținute huiduieli și printr-un potop de vorbe murdare“. A doua zi, 10 martie, profesorul scria: „Surprind pe d. Maniu care înăbușe un zâmbet când Sever Dan fluieră din sirenă“.

Disciplinați, deputații și senatorii liberali au respectat directivele primite de la președintele

partidului, iar dezbaterile legii fundamentale se desfășurau în ritm alert. Ei au procedat, conform Regulamentului, la excluderea, pe diferite termene, a celor mai agresivi, sub motiv că au împiedicat desfășurarea normală a lucrărilor Parlamentului.

Manifestațiile de stradă ale Opoziției Unite erau și mai vehemente. De regulă, acestea „beneficiu“ de un decor sugestiv: deasupra tribunei de la care se țineau cuvântări erau spânzurați trei șobolani – reprezentând pe frații Brătianu: Ion,

Dr. N. Lupu (vicepreședinte al Partidului Țărănesc) declara: „Această Constituție nu trebuie să treacă și nu va trece decât peste cadavrele noastre“

Vintilă și Constantin –, sugerând ce soartă îi aștepta. Fruntașii celor două partide rosteau cuvinte înflăcărate. Sever Dan (secretarul Partidului Național) susținea că în România dreptatea nu se poate câștiga „decât cu ciomagul“, iar dr. N. Lupu (vicepreședinte al Partidului Țărănesc) declara: „Această Constituție nu trebuie să treacă și nu va trece decât peste cadavrele noastre“. Iuliu Maniu cerea regelui „să nu se opuiе voinței poporului“, în timp ce Ion Mihalache afirma: „Țara nu este nici moșia Guvernului, nici a Majestății Sale regelui“. În ziua de 18 martie o mare întrunire a opoziției a fost împrăștiată prin intervenția armatei și a pompierilor.

Partidul Poporului și Partidul Naționalist Democrat nu au agreeat asemenea manifestări excesive. Alexandru Averescu a declarat că Guvernul Brătianu „este perfect legal“, deoarece a fost numit, potrivit Constituției, de regele Ferdinand. Ca urmare, și „alcătuirea Constituției de către actualul Guvern este perfect legală“. La rândul său, N. Iorga preciza: „Dacă regele va pune iscălitura sa pe această Constituție, dacă dânsul va face jurământ pe dânsa, nu mi-aș îndeplini cea mai elementară datorie față de întemeietorul României noi, dacă nu aș recunoaște actul pe care jurământul lui îl va fi sfințit“.

(Va urma)

Avocatul Dimitrie D. Bogos, bunicul meu, a fost fiul cel mare al preotului Dimitrie și al Verei Bogos (Magazin istoric, nr. 9 – 10/2020). A jucat un rol activ în lupta basarabenilor pentru Unire. În România Mare, Dimitrie a fost unul dintre primii prefecți de județ (prefect de Lăpușna între anii 1918 – 1920), apoi director pentru Basarabia la Interne, în Guvernul generalului Alexandru Averescu (1920 – 1921), și ministru al Basarabiei în Guvernul Take Ionescu (1921 – 1922). A fost primar al Chișinăului între anii 1931 – 1934 și deputat în trei legislaturi în Parlamentul României: 1920, 1928, 1932. A murit în anul 1946, în București.

La 10 noiembrie 1938, a ținut, la Sala Dalles, o conferință intitulată „Basarabia de la 1812 până la 1938”, publicată ulterior într-o broșură. Vă prezentăm câteva fragmente.

Marina NEGRILĂ

BASARABIA, ÎNAINTE ȘI DUPĂ UNIRE

DIMITRIE D. BOGOS

În opinia publică a țării s-a creat o părere greșită de Basarabia. Când cineva vorbește de provincia răsăriteană, de obicei – fie în glumă, fie în serios – neapărat întrebuintează cuvântul „bolșevic”. Starea aceasta de spirit, bineînțeles, se datorește faptului că Basarabia este prea puțin cunoscută. De aceea mi-am luat sarcina astăzi să țin, cu îngăduința domniilor voastre, conferința cu subiectul: „Douăzeci de ani de la unirea Basarabiei”.

La 27 martie anul curent s-au împlinit 20 de ani de la unirea Basarabiei, când această provincie a revenit la trupul Moldovei, din care a fost smulsă la 1812, de Rusia țaristă.

Pe neașteptate, la 1905 Basarabia, ca și Rusia întreagă, s-a trezit cu prima revoluție rusească. Folosind acest prilej, moldovenii au început să editeze la Chișinău ziarul românesc *Basarabia*, sub direcția vrednicului basarabean avocat Gavrilă. Mai târziu au apărut o serie de ziare: *Moldovanul* – sub direcția d-lui G. Madan; *Glasul Basarabiei* – sub direcția d-lui Constantinescu; revista *Cuvânt moldovenesc* – sub direcția d-lui

N. Alexandri; ziarul *Cuvânt moldovenesc* – sub direcția d-lui Pan Halippa. Tot la această epocă, în mai multe universități din Rusia, tinerii basarabeni organizează cercuri naționale: la Universitatea din Dorpat, Kiev, Varșovia, Petrograd, Odesa. De

remarcat este acel de la Dorpat, în frunte cu Ion Pelivan, și acel de la Kiev, în frunte cu d-nii Șt. Ciobanu, d-r Daniel Ciugureanu și Șt. Berechet. Tot atunci începe o legătură mai strânsă și cu țara românească, prin colonia basarabească de la Iași, dar ce

*Dimitrie Bogos
cu familia
(foto
din colecția
Iurie Colesnic)*

Gara din Chișinău

este drept fără mare succes, grație vigilenței agenților siguranței rusești și ai jandarmeriei.

Mai departe, pe neobservate, lucrurile ajung la războiul mondial din 1914 și prin el la cea de a doua revoluție rusă din 1917. Odată cu revoluția rusă spontan izbucnește o mișcare națională moldovenească. Cum izvorăsc primăvara izvoarele din pământ, așa pretutindeni, pe tot cuprinsul Rusiei mari, oriunde se găsea vreun grup de moldoveni-basarabeni – la Chișinău, Odesa, Kiev, Petrograd –, se adună și se organizează. Este de notat că lucrul se făcea fără niciun îndemn de din afară, ci după propria inițiativă a organizatorilor.

La Chișinău ia ființă Partidul Național Moldovenesc, sub președinția d-lui Pavel Gore, secretar general fiind Pan Halippa. Partidul elaborează un program, prin care cere: 1) autonomia politică a Basarabiei; 2) interzicerea colonizării Basarabiei cu străini; 3) protejarea elementului românesc de peste Nistru. La Odesa se organizează ostașii moldoveni,

care la 18 aprilie țin o adunare mare și parcurg străzile orașului cu steaguri naționale românești și placarde, cerând autonomia Basarabiei. La Kiev studenții români împreună cu ostașii moldoveni reorganizează vechiul cerc național „Deșteptarea”. Această organizație poate fi socotită cu drept cuvânt ca prima expresie a dreptului de autodeterminare, proclamat de revoluția rusă, deoarece ea prima cere unirea Basarabiei cu România.

Să-mi dați voie să citez și câteva pasagii din programul cercului studenților din Kiev, primit în adunarea generală de

la 26 aprilie 1917, deoarece prin el se schițează adevăratul program de luptă, pe care-l urmează mai departe românii basarabeni. „Noi, studenții, studentele și ostașii români basarabeni din Kiev, dacă am citit programul «partidului național», publicat în gazeta *Cuvânt moldovenesc*, am adunat membrii clubului nostru. S-au adunat în total 42 de membri și 27 de soldați, cu d. ofițer Cecati; oaspeți au fost nouă funcționari români basarabeni din Kiev și mai mulți ofițeri voluntari ardeleni și bucovineni. Am desbătut și cumpănit programul și am aflat că el, după stările de azi din lume și din Rusia, nu se poate primi și nouă pentru fericirea noastră nu ne este destulă autonomia, fie cea mai largă. Noi, dacă vom rămânea și mai departe în hotarele Rusiei, vom fi un popor mic și neînsemnat față de celelalte și pentru aceasta glasul nostru nu va fi ascultat și auzit niciodată. Noi, dacă rămânem în hotarele vechi, măcar să ne dea orice autonomie și fie Rusia în viitor monarhie ori republică, totuna vom avea treburi și lucruri comune cu toată Rusia și în acele treburi noi, ca cei mai mici, nu vom avea atâtea

Soldați pe străzile Odesei

Ștefan Ciobanu

voturi ca să ne putem face să ne asculte și dorința noastră. Poporul nostru ar trebui să trăiască tot cu rușii și așa, sub impresia împrejurărilor, ar fi obligat să știe tot două limbi, iar aceasta este foarte rău pentru poporul nostru moldovean, că vedem noi că plugarul nu poate să-și muncească bine ca să fie hrănit și îndestulat în privința economică și, pe lângă asta, să fie silit să învețe încă o limbă, ce nu se vorbește deloc în casa lui. Tot din cauza aceasta va fi în viitor așa, că se va înstreina cărturăria noastră și poporul nostru va rămâne iar fără conducători din neamul lui. Or, este foarte rău, că așa cărturari, care nu sunt cu inima și cu graiul cu poporul, aceia totdeauna, cum arată toată istoria lumii întregi, au vândut pe popor la străini. Țăranii nu pot deodată să îngrijască și de conducătorii lor, care vorbesc și în altă limbă, și să ție și de coarnele plugului, că atunci ori una, ori alta nu va merge bine. Niciun popor nu s-a făcut încă în lume mare și fericit cu autonomia, afară numai dacă toți au fost sub o cârmuire și au lucrat și s-au apărât împreună. Dacă Dumnezeu ne-a zidit de o limbă și de un sânge, atunci trebuie să și trăim laolaltă, așa cum am fost o țară cu toți românii și numai cu putere ne-a rupt, și dacă ne-a rupt am văzut noi

Țărănimea reprezintă acel strat social din Basarabia care a conservat românismul în trecut, care a ținut piept vitregiei vremurilor, pe care și astăzi și în viitor se poate baza țara românească

cum ne-a mers. Ne-a fost așa că școlile și bisericile n-au fost în limba noastră natală.

Pentru Rusia Mare pământul nostru al Basarabiei e numai un petec mic; ei nu-l mai numără și doar pe dânsul nu este niciun oraș mare, nici comori și bogății cu preț de neîntrecut și, în sfârșit, noi moldovenii nu suntem nici de un sânge cu rușii, cum și limba noastră li este streină și necunoscută. Rușii știu bine că noi am fost cu putere rupți de la Moldova, de un țar al lor, pe care cu tot sufletul său acum ei îl urăsc.

Noi vedem acum că în țara românească se face dreptate la toți. Se aduce votul social, se împarte pământul țării la toți, și aceasta vrem și noi să o facem pe pământul basarabean, când vom mântui

Ion Pelivan
(Muzeul virtual al Unirii)

războiul. Pentru toate acestea noi aici în adunarea noastră am decis, unanim, că programul partidului național, care a fost scris în *Cuvântul Moldovenesc*, nu este bun pentru noi și nu-l putem primi. Dar programul nostru trebuie să fie: 1. Unirea cu toți românii într-o împărăție, în care guvernul țării să fie ales de întreg popor cu votul universal, egal, secret și direct; 2. pământul țării să fie împărțit cu dreptate între cei ce-l lucrează etc. „Programul Cercului Național al studenților și ostașilor români-basarabeni din Kiev, «Deșteptarea», primit la adunarea sa generală de la 26 aprilie 1917” – astfel suna titlul întreg – a fost semnat de președintele Cercului, Vladimir Bogos, și vicepreședinte, Vladimir Cazaciu, și enunța pentru prima oară ideea unirii Basarabiei cu România.

Ca urmare la ceea ce s-a petrecut la Kiev, mai târziu în Chișinău la 20 octombrie 1917, ostașii moldoveni, adunați în congres, declară autonomia Basarabiei. Iau hotărârea pentru înființarea unităților militare moldovenești și a Sfatului Țării, supremul organ al Basarabiei autonome, și aleg din sânul său pe primii deputați ai Sfatului Țării, în număr de 44. Această pleiadă de luptători basarabeni, la un moment dat ia în mod revoluționar destinele vieții politice a Basarabiei, formează un birou de organizare a Sfatului Țării,

elaborează o schemă, după care acest organ suprem trebuie să fie compus din 150 membri, dintre care 70% vor fi români, iar 30% minoritari, și-l convoacă. De la această dată Basarabia de fapt se rupe singură, prin voința fiilor ei aleși, de la trupul Rusiei, la care odinioară a fost alipită cu forța, se rupe de Petrograd și-și îndreaptă privirile peste Prut.

Mai departe urmează în etape: deschiderea Sfatului Țării la 21 noiembrie 1917, proclamarea Republicii Moldovenești la 2 decembrie 1917, proclamarea independenței Republicii Moldovenești la 22 ianuarie 1918 și, în sfârșit, la 27 martie 1918 se înfăptuiește Unirea Republicii Moldovenești cu țara românească.

Să nu creadă cineva că toate au mers neted, fără nicio luptă. Ca unul care am luat parte la organizarea armatei moldovenești, trebuie să mărturisesc că tot ce au câștigat românii din Basarabia, au câștigat prin luptă și jertfă. Dușmanii neamului românesc nu s-au dat ușor bătuți. Chiar la ultima etapă, când de acum lucrurile erau hotărâte, zările locale din Chișinău, *Bessarabskaia Jizni*, *Svobodnaia Bessarabia* și altele, duceau o campanie aprigă împotriva înfăptuirii visului basarabenilor.

Țin pe această cale să subliniez că mulți frați din Ardeal, din Bucovina, Vechiul Regat, unii la Kiev, alții la Odesa, Iași și Chișinău, au dat contribuția pentru triumful cauzei românești în Basarabia. Le aduc recunoștința Basarabiei. Și mai presus de toate aduc omagiul Basarabiei scumpei memoriei a regelui Ferdinand I și reginei Maria, care cu atâta căldură au

În Basarabia s-au făcut multe, viața a progresat foarte mult, dar s-a lucrat fără metodă, fără plan, neținând seamă de continuitate

știut să primească în brațele lor regești pe fiica răpită odinioară. De numele lor auguste se leagă un șir de amintiri scumpe. Basarabia nu va uita niciodată dragostea adevărat părintească pe care regele Ferdinand I a arătat-o față de fiii ei.

După unire, Basarabia, încorporată în cadrul statului român, la început se administrează pe baza unei largi autonomii administrative, la care benevol renunță prin Sfatul Țării la 27 noiembrie 1918. Chiar după această renunțare la condițiunile stipulate în actul Unirii de la 27 martie, Basarabia se administrează pe baza unei largi descentralizări administrative, până la 1922, când se desființează toate organele locale de descentralizare. Rămâne încă în picioare autonomia locală la județe și comune. Prin legea din 1925 și această deosebire administrativă este ștearsă și administrația

Dimătrie D. Bogos

Basarabiei se unifică cu aceea din țara întreagă. Mai departe urmează, de la o guvernare la alta, schimbările, în organizarea administrativă, care se răsfrâng și asupra Basarabiei. Parcă nu s-a ținut seama de condițiile vieții unei regiuni, care ar fi trebuit să aducă în viața statului român un aport imens în orice domeniu.

Basarabia, cu suprafața ei de 45.629 kilometri pătrați și cu o populație de circa 3.000.000 locuitori, a prezentat un interes mare chiar în Rusia țaristă. Stăpânirea rusă în cursul unui veac s-a mărginit numai la studii interminabile. Din acestea se disting studiile răposatului Gavril Bezviconi, tatăl tânărului publicist de astăzi, G. Bezviconi. Același spirit de indolență l-a manifestat autoritatea rusă și în domeniul căilor de comunicații pe uscat. Astfel, Basarabia la 1918 avea în total drum de cale ferată în lungime de 1.087 km, iar lungimea șoselelor pietruite se cifra la o cifră ridicolă, 150 km, adică aproape nimic în raport cu nevoile provinciei. În prezent lucrările au avansat într-o mare măsură. Calea ferată este normalizată, deoarece în trecut era după modelul rusesc (largă) și a sporit cu ceva, iar construcția șoselelor a luat avânt sub guvernarea din 1928, când se pun în lucru traseele drumurilor principale: Tighina – Chișinău, Iași – Hotin, Bălți – Orhei – Chișinău, Cetatea-Albă – Chișinău. Se construiesc mai multe poduri, care leagă ambele maluri ale Prutului blestemat.

Pan Halippa și mitropolitul Gurie Grosu

Dar lucrurile au mers anevoie în legătură cu situația politică și astăzi încă nu avem construit ceva definitiv. În mișcarea demografică de la unire încoace se observă o creștere a populației. La 1918 am avut, după date statistice, 2.642.000 locuitori, repartizați pe naționalități: români 1.683.000, ruși 75.000, ucraineni 254.000, lipoveni 59.000, evrei 267.000, germani 79.000, bulgari, găgăuzi 147.000, alte naționalități 67.000. Românii ating 70%, iar la 1923, peste cinci ani, cifra totală a populației se ridică la 3.125.259. Situația se datorește faptului că Basarabia, după un război crâncen și o revoluție, a intrat în fagașul vieții normale.

Imediat după unire, concomitent cu mișcarea națională, vioria culturală în Basarabia capătă un mare avânt. Izbucnește, ca dintr-un vulcan, setea de slovă românească, la toate clasele sociale. Liceele românizate sunt arhipline de copii de la țară, dornici de carte românească. Școala a făcut mari progrese în ultimii 20 de ani după unire și din punct de ve-

dere al sporirii numărului. Dacă regimul rusesc la 1916 cifrează numărul școalelor la 1.300, azi acest număr depășește de 2.000, cu un număr de învățători peste 3.000. Basarabia a mai fost înzestrată în Chișinău cu două facultăți universitare: una de Agricultură și alta de Teologie. Din inițiativa d-lui Pan Halippa, la 1918, ia ființă Universitatea populară. Tot din inițiativa d-sale, mai târziu, ia ființă Institutul social român.

Dar, în afară de construcția românească în școală, populația basarabeană în acești 20 de ani a mai avut posibilitatea să facă și o școală cetățenească, politică, prin participarea liberă la viața publică, ceea ce n-a avut posibilitatea să o facă sub jugul străin. Numai acei care cunosc situația pot să-și dea seama cât s-a dezvoltat țărânul basarabean, grație vieții politice. Lucru foarte necesar și important, fiindcă țărâimea reprezintă acel strat social din Basarabia care a conservat românismul în trecut, care a ținut piept vitregiei vremurilor,

pe care și astăzi și în viitor se poate baza țara românească.

Sigur că viața politică a adus și multe scăderi. De unde la Unire, în 1918, basarabenii reprezentau un singur bloc unitar moldovenesc, imediat după unire, sub influența politică, s-au dezbinat în mai multe tabere. Aceasta fără îndoială a adus mari pagube mersului normal al lucrurilor. Lumea cândva unită se contrazice din interese meschine, scăzând nivelul luptelor politice de odinioară. Dar treptat și acest neajuns dispare.

Încă multe și multe s-ar putea spune despre cele petrecute în Basarabia, în acești 20 de ani. Ce nu se întâmplă într-o familie? Așa suntem noi românii – totdeauna dispuși, voioși – gata oricând la o luptă nouă. „A fost bun calul și a trecut dealul“, zic răzeșii noștri din Codrii Lăpușnei.

În acești 20 de ani, ce s-au scurs pe neobservate, în Basarabia s-au făcut multe, viața a progresat foarte mult, dar tot atunci trebuie să mărturisesc că s-a lucrat fără metodă, fără plan, neținând seamă de continuitate. Sigur că astăzi am fi avut alte rezultate, dacă se lucra sistematic. Am mai spus acest lucru și altădată în Camera Deputaților, la 28 noembrie 1930. Nu trebuie de scăpat din vedere că Basarabia, care a dat atâtea forțe în diferite domenii – știință, artă, literatură, viață militară – poate să mai dea multe. Izvorul bogățiilor sufletești ale Basarabiei este nesecat. De altfel cum este nesecat, în general, izvorul bogățiilor sufletului românesc. România, doar, a dat Rusiei pe primul poet în persoana lui Antioh Cantemir și atâtea alte personalități, ca Petru Movilă, spătarul Miclescu etc. ■

AGENȚIA B.N.R. TIGHINA

19 MAI 1927 – 21 DECEMBRIE 1944

CRISTIAN PĂUNESCU,
MIHAELA TONE

Una dintre primele mențiuni documentare ale Tighinei, ca așezare și vamă, se găsește într-un privilegiu comercial acordat în octombrie 1408 de domnitorul Alexandru cel Bun negustorilor din Liov. Apoi, în secolele

Imobilul construit de B.N.R. în Tighina, pe strada Regina Maria

XV–XVI, numeroase documente moldovenești, inclusiv un hrisov de la Ștefan cel Mare, pomenesc Tighina ca vamă domnească și ca strajă, fiind una dintre fortificațiile situate între Prut și Nistru care, alături de cetățile Hotin, Soroca, Orheiul Vechi și Cetatea Albă, asigurau sistemul defensiv al Țării Moldovei.

Tighina făcea parte din Principatul Moldovei în 1538, când a fost cucerită de Imperiul Otoman, care a redenumit-o Bender, cuvânt de origine persană cu semnificația de port sau oraș portuar. În perioada 1812 – 1917, a fost luată în stăpânire de Imperiul Rus. După Primul Război Mondial, în decembrie 1918, s-a întors în granițele naturale ale Regatului României. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, în perioada iunie 1940 – iulie 1941, a fost ocupată de U.R.S.S., revenind la România din iulie 1941 până în mai 1944, când a fost, din nou, ocupată de U.R.S.S. Din 1991, teritoriul fostului județ și orașul Tighina se află în componența Republicii Moldova, dar în anul 1992 administrația acestora a fost preluată de autoritățile separatiste transnistrene de la Tiraspol, susținute de Rusia.

Revenind la epoca României Mari, prin Legea de unificare administrativă din iunie 1925, care a stabilit o organizare administrativă unitară la nivelul Regatului

României, județul Tighina a fost împărțit în patru plăși: Bulboaca, Căușani, Ceadâr-Lunga și Cimișlia, cu două localități urbane: Tighina, care era și reședința județului, situată pe

malul Nistrului, și Comrat, localitate situată în partea de vest a județului. Tot în această epocă, după rezultatele provizorii ale recensământului general din 1930, populația județului era

de circa 300.000 de locuitori, dintre care 50% erau români, iar restul erau ruși, găgăuzi, bulgari, evrei, germani, ucraineni și romi. Pentru că majoritatea românilor trăiau în zonele rurale, în orașul Tighina situația era total diferită. Erau circa 30.000 de locuitori, dintre care: circa 15.000 ruși și 8.000 evrei, 5.500 români și câteva mii din celelalte naționalități.

Județul avea o suprafață totală de 630.000 ha, din care cea arabilă era puțin peste 400.000 ha. Pomicultura, una dintre bogățiile județului, ocupa peste 10.000 ha de sol fertil, cu soiuri de pomi fructiferi dintre cele mai bune. Însă, din cauza condițiilor climatice și a lipsei investițiilor, producția pomicolă varia de la an la an, între 9.000 și 50.000 t. În ceea ce privește viticultura, în perioada 1928 – 1944, suprafața viilor era de circa 20.000 ha, cu o producție medie de peste trei milioane decalitri. În anul 1936, directorul Agenției B.N.R., Adrian Vasiliu, constata că „din cauza lipsei de deșeu pe piețele străine și a incapacității pieței interne de a absorbi cantitățile de vin din țară, viticultura noastră nu prezintă nicio rentabilitate. Pentru salvarea acestei ramuri de producție de la dezastrul sigur ce o așteaptă, se impune o atenție specială din partea guvernanților noștri”. Adrian Vasiliu consemna atunci și un record negativ: „din totalul producției de vin din județ, se expediază în interiorul țării circa 150 vagoane de vin, iar restul se consumă în județ. Din cauza acestui mare consum de vin, județul Tighina are cel mai mare procent de criminalitate și acțiuni penale din țară”.

Din evidențele și rapoartele întocmite de inspectorii B.N.R. și de directorii agenției aflăm că industria ocupa o mică parte din activitatea economică a județului. Existau puține firme industriale, toate în strânsă legătură cu agricultura. În anii '30 – '40 ai secolului XX, industria era reprezentată de circa cinci – șapte mori sistematice, peste 40 de mori țărănești, opt – nouă fabrici de ulei, una – două de spirt, trei – cinci de unt și de brânzeturi, câte o fabrică de bere, bomboane, oțet, cașcaval, săpun. Existau și câteva fabrici de sifoane, de cărămidă, de țiglă, de postav, de mobilă și câteva tipografii.

Pentru comerțul județului Tighina, caracteristic era exportul de cereale, vite, lână, vin, ouă, dar mai ales de fructe. Mere, struguri, nuci, prune uscate și chiar magiun erau cerute în Polonia, Germania, Cehoslovacia, Austria, Spania, Portugalia, Palestina. Majoritatea produselor agricole erau exportate prin porturile Reni, Galați și Brăila. Deși prin aceste porturi treceau cantități importante de produse agricole,

nu existau amenajări portuare sau utilaje moderne, nici măcar elevatoare. Nici stațiile C.F.R. nu aveau suficiente magazine ori rampe de depozitare. În această situație, comercianții erau obligați să-și depoziteze mărfurile sub cerul liber, fiind adesea distruse de intemperii. De aceea, produsele exportate din județul Tighina erau de calitate inferioară și prețurile obținute erau foarte mici. Ce lipsea acestei economii să fie rentabilă atât pentru locuitorii județului, cât și pentru economia generală a țării? Bineînțeles, lipseau creditele bancare și sprijinul statului, încât agricultorii și fermierii să nu mai fie obligați să vândă recolta la începutul sezonului, uneori chiar de pe câmp sau din pomi, la prețuri derizorii, iar câștigurile mari să fie realizate de intermediarii care dispuneau de capital și de silozuri.

În procesul-verbal din 19 mai 1927 al ședinței Consiliului general al B.N.R. este consemnată decizia privind „înființarea de noi agenții în orașele Rădăuți, Tighina și Suceava”. Pentru pregătirea instalării agenției, încă din luna mai 1926

Mori de vânt în Basarabia, foto de Kurt Hielscher

a ajuns la Tighina arhitectul Radu Dudescu. Acesta, în stilul său obișnuit, a vizitat rapid toate imobilele oferite spre vânzare în oraș și a ales unul care până în 1918 aparținuse Societății de Credit a Agricultorilor. A întocmit un referat concis, prin care a informat conducerea Băncii că „singurul imobil care poate satisface nevoile unei agenții este clădirea ocupată de Tribunal, proprietatea d-lor Casap și Liverant. Imobilul este situat în centrul comercial al orașului și a fost clădit special pentru local de bancă. Planul este întocmit în felul agențiilor ce avem în Transilvania“. Terenul, în suprafață de 700 m², și imobilul, compus din subsol, parter și etaj, în suprafață totală de 450 m², având încălzire centrală și curent electric, erau evaluate la suma de 3 milioane lei, adică peste 15.000 dolari, conform cursului 1 dolar = 194 lei, afișat de Bursa de la București. În final, arhitectul Radu Dudescu concluzionează: „Suma de două milioane lei, cât se cere pe acest imobil, după cum se vede, este mult inferioară valorii reale a imobilului în chestiune“.

Așa se face că, în august 1926, imobilul din str. Alexandru cel Bun (Kalinina, în prezent), colț cu str. Regele Ferdinand (Moskovskaya, în prezent), a fost cumpărat de B.N.R. de la Ghers-Iuda Liverant și Idel Casap. Dar Banca nu a putut niciodată să-și folosească proprietatea. Așa cum menționase și Radu Dudescu, la data achiziționării, clădirea era închiriată Tribunalului și toate demersurile inițiate pentru eliberarea acesteia au eșuat an de an. Problema proprietății din str. Alexandru cel Bun a fost

*Imobilul cumpărat de B.N.R. în 1926,
pe strada Alexandru cel Bun*

tranzată prin decizia Consiliului de administrație din 17 septembrie 1937, când imobilul a fost vândut Liceului Comercial de Băieți din Tighina, pentru suma de 700.000 lei. După 1941, liceul a fost desființat, iar patrimoniul său a fost preluat de Liceul Teoretic din Tighina. Azi clădirea adăpostește Palatul Pionierilor.

Ne întoarcem la începutul anului 1928 și constatăm că trecuse un an de când Consiliul de administrație hotărâse înființarea Agenției. Pentru că aceasta trebuia să-și înceapă activitatea cât mai repede, a fost închiriat un imobil situat lângă Hotelul „Petrograd“, pe strada Regina Maria nr. 12, compus dintr-o sală mare așezată pe o pivniță, cu pereți crăpați, și alte două odăi mici, una destinată biroului directorului, alta pentru inspecții. Acest imobil fiind total necorespunzător pentru siguranța sediului, confortul publicului și prestigiul Băncii, se impunea construirea unui local propriu. În acest scop, în ianuarie 1930, a fost achiziționat un teren tot

în str. Regina Maria, colț cu str. Pușkin, cu suma de 850.000 lei, de la Ananii Efimovici Belanov, B.N.R. fiind reprezentată la notariat de George Făcea, directorul Agenției. Și tot în anul 1930, dar în octombrie, inspectorul Bogdan Alevra transmitea conducerii Băncii un mesaj foarte clar: „Imobilul închiriat este o clădire care nu corespunde din punct de vedere al cerințelor unui sediu B.N.R. și al siguranței valorilor, ceea ce reclamă construirea unui local propriu, la înălțimea instituției noastre și o podoabă a orașului, pe locul cumpărat, care îndeplinește condițiunile cerute ca mărime, poziție și perspectivă frumoasă“. Întărind cele afirmate de inspector, administratorul B.N.R. C.I. Băicoianu, aflat și el în octombrie 1930 în inspecție la Tighina, consemna: „Localul lasă mult de dorit. Se impune, cred, clădirea unui edificiu propriu pentru B.N.R., pe locul achiziționat în acest scop și care este bine ales, fiind în centrul comercial.“

Dar situația imobiliară a

Piața din Tighina, 1938

Agenciei era încă neschimbată în aprilie 1938, când Serviciul arhitecturii prezenta conducerii B.N.R. „Tabloul de estimarea noilor construcții de agenții ale B.N.R. hotărâte pentru campania 1938”. Sunt menționate șase agenții, una dintre acestea fiind Tighina, cu un sediu tip clasic (clădirile construite pentru agențiile B.N.R. erau împărțite în patru tipuri: românesc, moldovenesc, clasic, redus), estimat la 5.000.000 lei, adică peste 36.000 dolari, la cursul de 1 dolar = 137,62 lei, conform Cotei oficiale a Bursei de la București. Peste câteva luni, în septembrie, arhitectul Radu Dudescu nota: „S-a aprobat construirea localului propriu al Agenției Tighina, s-a ținut licitația, s-a aprobat ca lucrarea să fie executată de antrepriza ing. Constantin Mititelu.” În septembrie 1939, cenzorul B.N.R. Honoriu Bănescu, aflat la Tighina, îl informa pe guvernatorul B.N.R., Mitiță Constantinescu: „Noul local în construcție este la acoperiș.” În primăvara anului 1940, clădirea era aproape terminată, fiind în

curs de desfășurare ultimele lucrări de finisare. Dar a urmat retragerea administrației românești, la 28 iunie 1940, și imobilul a fost ocupat de ruși. În iulie 1940, Serviciul arhitecturii a întocmit o evidență a imobilelor acaparate de U.R.S.S. și a valorii lor estimative, imobilul din strada Regina Maria, aflat în construcție, fiind estimat la peste 7.000.000 lei.

Banca de Stat a U.R.S.S. a ocupat sediul B.N.R. până în iulie 1941, când armata și administrația sovietică s-au retras din Basarabia. În acest context, imobilul a fost distrus de membrii batalioanelor de distrugere a clădirilor, organizate de sovietici în toate orașele din Basarabia. Arhitectul Valentin Mednec a mărturisit, în anul 1988, într-un interviu acordat revistei *Orizontul*: „În 1941 eu, cu mâna mea, am aruncat în aer Banca de Stat din Bender.”

După revenirea administrației românești în Basarabia, Agenția a închiriat, la 28 august 1941, de la Gheorghe Martinov-Martin, un imobil insalubru, cu șapte camere, cu intrarea direct

din stradă, pe artera Regele Carol nr. 32, colț cu strada Regina Maria. În acest timp, imobilul construit de B.N.R. „după aleasă concepție artistică și tehnică, cu deosebită grijă și economie, în anii 1939 – 1940, fiind distrus de bolșevici la retragere”, a fost demolat în primele șase luni ale anului 1942, cheltuindu-se 125.000 lei.

În iunie 1943, în documentele Consiliului general al B.N.R. se consemna: „Având în vedere că din numeroase rapoarte rezultă că imobilul Băncii din Tighina [imobilul închiriat], în starea lui actuală, nu mai corespunde nevoilor, se decide ca Serviciul arhitecturii să întocmească planurile pentru renovarea sau construirea din nou a imobilului, urmând să se aloce fondurile necesare pentru acele lucrări”. Dar această decizie nu a fost niciodată pusă în aplicare, deoarece prezența B.N.R. la Tighina a încetat brutal la 23 mai 1944, odată cu reocuparea Basarabiei de U.R.S.S.

B.N.R. a mai deținut un imobil situat pe strada Lermontov (azi Suvorova), la nr. 99, proprietate preluată în schimbul datoriilor pe care Banca Moldovei, aflată în lichidare în anul 1936, le avea la Agenție. În „Evidența imobilelor cedate U.R.S.S. și a valorii lor”, imobilul apare estimat la 200.000 lei. În prezent este sediul Muzeului de Istorie a orașului Tighina.

Revenind la parcursul istoric și la activitatea Agenției, ne oprim la 12 ianuarie 1928, când guvernatorul Dimitrie Burillianu semna o circulară prin care toate serviciile din Centrala B.N.R. și structurile teritoriale ale Băncii erau

Hala Mare

informate că „la 16 ale lunii curente va începe să funcționeze agenția noastră din Tighina cu următorul personal: dl Petre Jocu, director, Mihai Stroescu, funcționar definitiv, care va îndeplini funcțiunile de contabil până la numirea unui titular“. A urmat constituirea Comitetului de scont, printre membrii din primii ani de funcționare a agenției fiind: Nicolae Bădescu, agricultor, Alexandru Suciu și Gh. Butnaru, comercianți, Nicolae Bădescu, medic, Constantin Neamțu, librar.

Primile informații mai consistente în legătură cu operațiunile Agenției le găsim într-un raport al inspectorului Bogdan Alevra din octombrie 1930. Aflăm că grupul prezentatorilor la scont era format din cinci bănci, toate sucursale ale unor mari bănci din Vechiul Regat și din Chișinău. Era vorba despre Banca Centrală din Chișinău, Banca Românească, Banca Basarabiei și Casa de Împrumut pe Gaj. Acestea, deși aveau conturile de scont active, aveau angajamente la B.N.R. numai pentru 50% din creditul pentru scont

acordat și nu aveau activitate de reescont, aceasta fiind una dintre cauzele crizei de capital cu care se confruntau mai ales agricultorii și comercianții din zonă. În ceea ce privește Casa de Credit a Agricultorilor din județul Tighina, care sconta prin Prima Societate Civilă de Credit Funciar Rural, avea o situație slabă, mai ales ca urmare a aplicării legilor conversiunii. În 1930, i se închisese creditul de scont și rămăsese cu o datorie la B.N.R. de peste 15.000.000 lei. Concluzia inspectorului era că, în comparație cu anul 1928, operațiunile sediului erau „în mare scădere, la scont cu peste cinci milioane și la împrumuturi cu peste un milion“.

O astfel de constatare o să mai întâlnim în documentele referitoare la Agenție, pentru că, deși nevoile de credit ale pieței și ale populației erau foarte mari, băncile de reescont ezitau sau chiar refuzau să se angajeze la B.N.R. cu credite pentru scont și, mai ales, să le reesconteze pe piață. Cauza era situația foarte grea a economiei județului și situația financiară precară a populației. Trebuie

precizat că, pe tot parcursul activității Agenției B.N.R. Tighina, această stare de lucruri s-a menținut, fiind ani în care băncile comerciale nu foloseau deloc sau într-un procent foarte mic sumele de care dispuneau în conturile pentru scont.

In martie 1930, conducerea Băncii Naționale s-a confruntat cu o încălcare gravă a normelor instituției de către directorul Agenției George Făcea, care, conform raportului inspectorului general Ilie Nestorescu, „se găsește debitor cu lei 16.000, pentru sume ridicate fără autorizarea Centralei“. Reacția vice-gubernatorului Oscar Kiriacescu este concludentă pentru importanța pe care conducerea B.N.R. o acorda probității morale a funcționarilor: „Suntem foarte rău impresionați de abaterea d-lui director și aceasta constituie o notă rea care va fi trecută în foaia personală a sa. Se vor reține din salariul său sumele necesare ca în trei luni să fie lichidat contul“. Trecând la activitatea profesională a directorului, în concluziile conducerii B.N.R. se precizează: „D-sa să pună în vederea băncilor prezentatoare că, dacă constatăm în viitor că percep dobânzi peste cifra legală, se va închide contul [contul pentru scont al băncilor]. Pe de altă parte, să ia cunoștință că dacă la vreo inspecție se va dovedi că nu a făcut verificarea cuvenită la băncile prezentatoare spre a se stabili dacă ele păstrează această măsură, vom fi, cu părere de rău, siliți să avizăm la măsuri contra d-sale“.

(Continuare în p. 70)

VIZITA MAREȘALULUI PIETRO BADOGLIO ÎN BASARABIA

Conf. univ. dr. SILVIA CORLĂTEANU-GRANCIUC
(Institutul de Istorie, Chișinău)

În toamna anului 1926, un demnitar apropiat lui Mussolini, mareșalul Pietro Badoglio, a făcut o vizită în România, însoțindu-l pe reprezentantul Casei regale italiene, ducele de Spoleto. După vizita la București, ducele de Spoleto se întoarce în Italia, iar mareșalul Pietro Badoglio, însoțit și de membrii familiei, a plecat în Basarabia, unde a vizitat orașele Chișinău, Tighina și Soroca. Acest episod a jucat un rol aparte în evoluția relațiilor diplomatice dintre Italia și România, în contextul în care conducerea României depunea eforturi considerabile pentru a convinge Guvernul Italiei să ratifice Tratatul Basarabiei, semnat la 28 octombrie 1920 la Paris, document prin care Marile Puteri recunoșteau unirea Basarabiei cu România.

Mareșalul Pietro Badoglio la Soroca
(sursa: www.observatorul.md)...

Recunoașterea Unirii Basarabiei cu România, consfințită la 28 octombrie 1920, a parcurs o cale anevoioasă și a necesitat eforturi conjugate din partea delegației române la Conferință, dar și din partea conducerii țării, a diplomaților și a presei, iar acțiunile realizate de conducerea României pentru obținerea ratificării Tratatului de conducerea Italiei au jucat un rol special în configurarea raporturilor româno-italiene în perioada 1920 – 1927.

TERGIVERSAREA RATIFICĂRII ITALIENE

Tratatul Basarabiei, semnat în toamna anului 1920 la Paris, a fost ratificat de țările semnatare astfel: Marea Britanie (*Magazin istoric*, nr. 10/2013) și România în anul 1922, Franța

în 1924, iar Italia a ratificat documentul abia în anul 1927. Japonia nu a ratificat Tratatul, sperând că astfel va obține o atitudine mai favorabilă din partea Moscovei în negocierile legate de interesele economice ale acesteia (*Magazin istoric*, nr. 1/2014).

Între Italia și România rămăneau multe probleme economice nesoluționate, atât în domeniul industrial, cât și în cel agricol. S-a propus încheierea unei înțelegeri economice care să îmbunătățească relațiile comerciale

... și în 1934

*Alexandru Averescu
(stânga)
și Pietro Badoglio
la Muzeul Militar,
foto din presa vremii*

bilaterale. Guvernul italian a devenit interesat de petrolul și lemnul românesc, propunând în schimb mașini agricole și ofertă de lucru specializată. Problemele de ordin economic erau legate și de consecințele reformei agrare, care prevăzuse exproprierea proprietăților rurale, fără a ține cont de naționalitatea deținătorilor acestora. Printre cei nemulțumiți se numărau englezi, francezi, unguri, evrei, dar și italieni. Mai acut s-a simțit acest lucru în teritoriile provinciilor unite, inclusiv în Basarabia. Cea mai mare opoziție la aplicarea reformei agrare au manifestat-o marii proprietari din Basarabia. Mulți italieni moșteniseră proprietăți în Basarabia, ca și în alte provincii românești, în urma căsătoriilor încheiate de aceștia înainte de 1921. În această situație, la 2 ianuarie 1923, ministrul Italiei la București a prezentat un memorandum în care acuza Guvernul român de tratament diferențiat aplicat proprietarilor de origine italiană. Pe parcursul anului 1923 s-au înregistrat mai multe plângeri și adresări, inclusiv către Liga Națiunilor, în legătură cu pierderea suferită de supușii italieni a unor proprietăți din Basarabia.

În contextul acestor probleme o importanță cu totul aparte o avea chestiunea relațiilor diplomatice ale Italiei cu U.R.S.S., care a reușit, după ce a fost recunoscută în plan internațional (1924), să creeze R.A.S.S.M. (octombrie 1924), ca un cap de pod spre România și regiunea Balcanilor. Italia a stabilit relații diplomatice cu statul sovietic la 7 februarie 1924, semnând în grabă un tratat de comerț și navigație ce-i permitea deschiderea unei largi piețe de desfacere în Est. După recunoașterea internațională a U.R.S.S., s-a intensificat dinamica discuțiilor oficialilor români cu Roma în chestiunea ratificării Tratatului Basarabiei. Cursul ascendent al raporturilor economice italo-sovietice a dinamizat și relațiile diplomatice româno-italiene. „Dosarul” Basarabiei era legat strâns de raporturile cu U.R.S.S., pe care Italia,

din mai multe motive evidente, nu dorea să le „tulbure” sau să le compromită. Dincolo de anume rațiuni de ordin politic, principala cauză a amânării ratificării Tratatului a fost cea de ordin economic, respectiv interesele de acest fel ale Italiei în U.R.S.S. Această explicație era oferită, la acea vreme, de însuși Mussolini în corespondența cu ministrul Italiei la București, Carlo Durazzo. Unul dintre membrii opoziției, aflat în exil de la preluarea puterii de Mussolini, don Luigi Sturzo, într-o conversație avută la Paris, în august 1925, cu diplomatul român Nicolae Ciotori, menționase că „o înțelegere italo-rusă e singura posibilitate de a ajuta economic Italia”.

EFORTURILE LUI ALEXANDRU AVERESCU

Tensiunile dintre Italia și România au scăzut în perioada anilor 1925 – 1926, inclusiv datorită schimbărilor din politica internă a României. Un rol aparte în această privință l-a avut generalul Alexandru Averescu, bun cunoscător și iubitor al Italiei, partizan al unei apropieri față de Italia și o persoană cunoscută marelui Pietro Badoglio. Îl știa pe înaltul ofițer italian încă din perioada studiilor sale la Școala Superioară de Război din Torino. Averescu a reușit să aducă pe linia de plutire raporturile dintre cele două state, înlăturând divergențele și tensiunile anterioare. Toate acestea au schimbat atitudinea diplomaților italieni față de relațiile dintre România și Italia, inclusiv în chestiunea Basarabiei. S-au pus în discuție încheierea unui tratat comercial italo-român, negocierea taxelor la produsele italiene și

Don Luigi Sturzo

Regele Ferdinand

obținerea unui împrumut de la Guvernul italian.

În urma tratatelor financiare a fost asigurat un împrumut fără dobândă din partea Guvernului de la Roma (în materiale), în valoare de 100 de milioane de lire. S-au promis, de asemenea, societății italiene AGIP câteva perimetre petrolifere din România, pentru a fi exploatare. Mai rămăneau însă nerezolvate unele chestiuni, între care și ratificarea Tratatului Basarabiei.

Astfel, cu contribuția importantă a lui Alexandru Averescu, la 16 septembrie 1926, a fost semnat Tratatul de prietenie și colaborare româno-italiană (ratificat la 18 iulie 1927), care nu făcea referiri la eventuala ratificare a Tratatului Basarabiei, însă așeza relațiile diplomatice și comerciale dintre România și Italia pe coordonatele unei colaborări eficiente. Țările semnatare nu și-au luat angajamente privind acordarea reciprocă a unui sprijin militar. În eventualitatea atacării României de vecinii revizionisti, Italia i-ar fi acordat numai un ajutor diplomatic și politic.

Ducele de Spoleto

Presa românească a criticat tratatul de prietenie și colaborare, punând accentul pe slăbirea poziției României în chestiunea Basarabiei.

Vizita la Roma a generalului Averescu din septembrie 1926 și discuțiile purtate au avut, într-un final, consecințe pozitive pentru Basarabia. Astfel, în octombrie 1926, mareșalul Pietro Badoglio a planificat o vizită în România, la invitația prietenului său român.

VIZITA LA BUCUREȘTI

Ziarele timpului oferă amănunte despre această vizită. Misiunea italiană trebuia să sosească în Capitală la 3 noiembrie 1926 (zi de miercuri), la orele 10.30. O telegramă a informat însă că misiunea va întârzia cu 24 de ore. Două motive au fost cauzele acestei întârzieri. Duminică, după ce premierul italian inaugurase la Bologna Congresul pentru Progresul științelor la „Archigymnaziu“, trebuia să meargă la gară să asiste la plecarea misiunii italiene în România. Din cauza atentatului contra lui Mussolini ce a avut loc la Bologna, la 31 octombrie 1926, misiunea a plecat cu o întârziere de 24 de ore, cu un tren special. A doua cauză a fost faptul că osia vagonului oficial s-a deteriorat. În cursul dimineții marchizul Durazzo, ministrul Italiei la București, a avut o întrevedere cu capii autorităților și plenipotențiarul italian a comunicat cauzele întârzierii.

În presa timpului și în scrisorile oficiale a fost făcut anunțul despre întârzierea misiunii italiene și amânarea solemnităților planificate cu 24 de ore. Cauza anunțată a fost: „stricăciuni ale vagonului regal, la Postumia“, la frontiera italo-sârbă. Astfel, delegația italiană care-l însoțea pe ducele de Spoleto nu a sosit la 3 noiembrie, ci la 4 noiembrie, joi. Ducele și delegația lui au fost găzduiți în aripa stângă a Palatului Regal din Cală Victoriei. „Doamna mareșal Badoglio, care a sosit în aceeași zi în Capitală, incognito, va locui la hotelul «Athénée Palace»“ – astfel titrau articolele din presa românească a timpului. Se spera mult în capacitatea lui Badoglio de a-l influența pe Mussolini,

se miza pe rezultatele care vor urma după vizita în România a ducelui italian de Spoleto și, cu precădere, în urma vizitei mareșalului Badoglio în Basarabia.

Misiunea italiană a fost întâmpinată la Timișoara de ministrul de Stat, generalul Coandă, iar la București, la Gara de Nord, de însuși regele Ferdinand și de primarul Capitalei, Anibal Teodorescu, fapt care l-a impresionat pe Spoleto. Somptuoasă și minuțios pregătită, în cele mai mici detalii, vizita a inclus diferite activități. La 4 noiembrie, la ora 16.00, mareșalul Badoglio a fost condus la Mormântul soldatului necunoscut din Parcul Carol, apoi la Patriarhie, unde a fost oficiat un serviciu religios. După Patriarhie, oaspeții au mers la statuia lupoaiței, în Piața Sfântul Gheorghe. Seara s-a finalizat cu o agapă (un ceai) la Legația italiană. În cursul dimineții următoare a fost planificată o mare paradă militară pe Calea Victoriei, în fața Palatului Regal, iar comercianții de pe străzile pe unde urma să treacă cortegiul cu oaspeți trebuia să aibă arborate, în cele trei zile, drapelul Italiei. Calea Griviței și Calea Victoriei, până la Palatul Regal, au fost împodobite cu ghirlande de flori și s-au arborat drapele ale ambelor țări. Pe trotuare se aflau elevi din școlile secundare din București. Cordoane de jandarmi pedestri mențineau ordinea. Pe străzi, relatau ziarele, mulțimea aștepta de la ora 9 să treacă cortegiul. În piața Gării de Nord au fost plasate școlile și colonia italiană (reprezentanții comunității italiene din București). Pe peron se aflau „înălții demnitari ai statului,

reprezentanții autorităților superioare civile și militare, compania de onoare, cei doi delegați ai societății studențești italo-române și fascia italiană din București“. Peronul a fost pavoazat cu drapelele celor două națiuni și cu ghirlande de flori și verdeță. Trenul regal, având locomotiva îmbrăcată cu drapele și flori, a intrat pe peronul gării la 10.30 exact. După imnul regal român a fost intonat imnul regal italian. Suveranul l-a salutat pe ducele de Spoleto, după care ambii au trecut în revistă compania de onoare.

Primarul Bucureștiului, Anibal Teodorescu, a oferit tradiționala pâine și sare, după care a rostit urarea de bun sosie.

Ziarele timpului anunțau că în aceeași zi „la orele 1.30 d.a. a avut loc un dejun intim la Palatul Regal din Calea Victoriei“ (*Adevărul*). Programul delegației italiene la București conținea pentru ziua respectivă vizita ducelui de Spoleto la mormântul eroului necunoscut, iar la 3.30 d.a. să asiste la curse. Seara, în sala de jos a Palatului Regal de pe Calea Victoriei s-a servit un prânz de gală în cadrul căruia regele a rostit mesajul de salut, subliniind prietenia poporului italian și a celui român încă din perioada domniei regelui Carol, prietenie care a fost consolidată „în lupta comună pentru marile noastre interese“, mai ales „în urma ultimului nostru aranjament cu Italia – expresie sinceră a prieteniei neclintite“. Drept răspuns, ducele de Spoleto a menționat că vede în această primire dovada legăturilor de prietenie, confirmate prin pactul semnat la Roma. În interviul acordat de mareșalul Badoglio ziarelor *Adevărul* și *Dimi-*

Palatul Regal în 1913; după vizita delegației italiene la începutul lunii noiembrie 1926, la scurt timp, în noaptea de 7/8 decembrie 1926, a fost afectat de un grav incendiu

neața se sublinia că „vizita delegației italiene în România nu este decât o consecință firească a tratatului de amicitie care se încheiase la Roma. El [tratatul] va fi începutul unor legături trainice și într-adevăr prietenești între cele două țări“. În chestiunea Basarabiei, mareșalul Badoglio a preferat să se abțină de la comentarii, reiterând: „în ce privește problema Basarabiei ea a fost discutată între conducătorii celor două state, iar eu, ca militar activ, nu pot să mă pronunț asupra ei și cu atât mai puțin să spun ceva mai mult decât au găsit de cuviință să declare factorii autorizați“.

(Va urma)

RUSIA DE LA RURIKIZI LA ROMANOV

Basul Aleksandr Ognivțev (1920–1981),
în opera „Boris Godunov” de Modest Musorgski, ...

... și personajul istoric omonim opere,
pictură de un artist anonim (veacul XVII)

ION BISTREANU

La 18 martie 1584, pe când se pregătea să joace o partidă de șah cu bunul său prieten, boierul Bogdan Belski, țarul Ivan al IV-lea cel Groaznic moare fulgerător, strângând în mână piesa de șah simbolizând regele. Rămas în istorie ca unul dintre cei mai detestați despoți ai Rusiei, lăsa urmașilor un stat care se întindea pe o suprafață de 5,4 milioane km², dar și efectele dramatice ale lungului și costisitorului război livonian (1558 – 1583; purtat pentru controlul asupra Livoniei, teritoriul de azi al Estoniei și Letoniei, contra unei coaliții formate din Regatul Danezo-Norvegian, cel al Suediei și Uniunea Polono-Lituaniană), precum și ale unei autocrații sângeroase, care prefigurau evoluții politice și sociale cu efecte pe termen lung.

L-a urmat la tron fiul său, Fiodor I, „slab atât la minte, cât și la trup”, cu înclinații bolnăvicioase spre religie, incapabil să sesizeze lupta mocnită pentru putere între familiile boierești și dominat, în conducerea treburilor statului, de fratele soției, Boris Godunov, care a îndeplinit rolul de regent. Conștient de limitele moștenitorului, Ivan al IV-lea desemnase prin testament

un consiliu de regentă format din cinci curteni – printre care boierii Godunov, Romanov, Șuiski.

Defunctul țar mai avea un fiu de trei ani, țareviul Dmitri, din a șaptea sa căsătorie, cu Maria Nagaia, dar acesta nu avea nicio șansă la moștenirea tronului, întrucât Biserica Ortodoxă Rusă recunoscuse ca legitime doar primele trei căsătorii ale țarului. Însă, pentru a evita eventuale

surprize, la scurt timp după moartea suveranului, consiliul de regentă i-a mutat pe Maria Nagaia și pe micul Dmitri în îndepărtatul oraș Uglici.

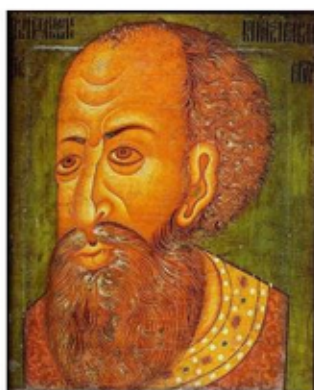
Fiodor I va domni până în 1598. Moartea lui, fără a lăsa moștenitori, are o puternică încărcătură istorică: odată cu el, după peste 700 de ani de domnie, dispare pe linie masculină și dinastia Rurikizilor,

eveniment care va deveni una dintre cauzele-cheie ale următoarei perioade de peste 15 ani, cunoscută în istorie ca „Vremurile tulburi”. În istoriografia din secolul al XVII-lea termenul rusesc *смута* (smuta) era definit ca „nesupunere generală, dezbinare între populație și autorități”. „Vremurile tulburi” au fost marcate de crize dinastice, socio-politice, economice și au fost însoțite de revolte populare, apariția impostorilor, subminarea puterii de stat, ruina țării și intervențiile militare suedeze și polono-lituaniene.

A MURIT CU ADEVĂRAT ȚAREVICIUL DMITRI?

Irina, văduva defunctului țar, anunță că va prelua puterea, „pentru a proteja țaratul de tumult”, dar populația este revoltată la perspectiva succesiunii ei, numind-o „nerușinată”, întrucât ea nu purta oficial titlul de țarină, neavând astfel autoritatea să dețină sau să transmită puterea. În plus, niciodată în Rusia și nici în vechiul Rus’ (*Magazin istoric*, nr. 5 – 12/2022) nu domnise o femeie. Călătorul olandez Isaac Massa, martor la evenimente, scria mai târziu că abdicarea Irinei a fost forțată. O mare mulțime s-a strâns în jurul Kremlinului, a făcut scandal și a chemat-o pe țarină. „Pentru a evita o mare nenorocire și indignare”, Irina a ieșit pe Pridvorul Roșu, a renunțat la putere în favoarea Dumei boierești și și-a anunțat intenția de a se călugări.

Potențial candidat la tron era considerat boierul Fiodor Romanov, nepot al primei soții a lui Ivan cel Groaznic și văr al defunctului țar Fiodor, dar, în

*Ivan al IV-lea cel Groaznic,
despotul atât de detestat, ...*

final, Adunarea Țării (Zemski Sobor – primul parlament rusesc de tip feudal) îl preferă pe Boris Godunov, deznodământ oarecum firesc: Duma boierească și funcționarii Curții își datorau cariera lui Godunov, care condusesese *de facto* destinele țării. Dar legitimitatea acestei alegeri a stârnit mari confuzii și îndoieli în rândul populației; pentru prima oară în istoria Rusiei pe tron se va afla un țar ales, și nu un moștenitor dinastic.

Godunov a continuat politica promovată în perioada regenței, luând noi măsuri pentru dezvoltarea orașelor, stimulând

*Maria Nagaia (1553 – 1608),
a șaptea soție a lui Ivan al IV-lea
(portret presupus, 1612)*

*... și fiul care i-a succedat,
Fiodor I, „slab atât la minte,
cât și la trup”*

construcția de orașe-cetăți la granițele de sud ale Rusiei, precum și a cetății Smolensk, una dintre cele mai impunătoare fortărețe ale epocii, menită să protejeze ținuturile Moscovei de potențiale atacuri poloneze. El a organizat alegerea primului patriarh rus, în persoana mitropolitului Iov, marcând astfel consacrarea definitivă a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Ruse și intrarea noului patriarhat al Moscovei în Pentarhie (instituție care guverna Biserica creștină, formată inițial din ocupanții principalelor cinci scaune episcopale: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim), în locul Romei.

Godunov a fost un țar pașnic, evitând conflictele armate cu vecinii. Potrivit lui Isaac Massa, a declarat că „toate națiunile sunt la fel de atrăgătoare pentru el, că vrea să trăiască în prietenie cu toată lumea”. A încurajat comerțul și a restabilit legăturile cu Europa occidentală, care practic încetaseră sub Ivan cel Groaznic. Conștient că Rusia trebuie să ajungă din urmă Occidentul, a adus specialiști străini (fiind chiar acuzat

*Fiodor Romanov
(alias călugărul Filaret),
tatăl viitorului țar Mihail Romanov*

de predilecție excesivă pentru „nemți” – cum erau numiți europenii din vest în Rusia), a făcut o serie de reforme în educație și societate, fiind primul țar care a adus profesori din străinătate în toate orașele mari din Rusia, primul care a trimis tineri nobili ruși la studii în afara granițelor.

Boierii și nobilii care se opuseseră alegerii lui Godunov ca țar au stimulat resentimentele populației, împovărată de creșterea taxelor, la care s-au adăugat hărțuirea cazacilor liberi și introducerea legii care transformase țărani contractuali în iobagi pe viață. Totodată, s-au amplificat zvonurile privind amestecul direct al lui Godunov în moartea țarului Dmitri. În 1591, în timpul unei crize de epilepsie, Dmitri, în vârstă de opt ani, s-a tăiat mortal la gât. Maria Nagaia a acuzat că fiul ei a fost ucis la ordinul lui Boris Godunov, care spera să fie ales țar după moartea lui Fiodor. O gloată furioasă i-a linșat pe trei presupuși ucigași. Peste câteva zile, la Moscova s-au produs mai multe

incendii, socotite pedeapsă a lui Dumnezeu pentru uciderea țarului. Până la urmă, s-a dovedit că focul fusese pus de oameni plătiți de familia Nagaia. Membrii ei au fost exilați, Maria Nagaia a fost trimisă la mănăstire, sub numele de călugărița Marta, proprietățile le-au fost confiscate, iar locuitorii din Uglici care au luat parte la rebeliune au fost trimiși în Siberia. De regulă, Godunov nu lua măsuri extreme împotriva adversarilor, limitându-se la exilarea sau trimiterea lor la mănăstire; printre aceștia s-a numărat și boierul Fiodor Romanov, fostul său rival la tronul Rusiei, care a fost călugărit sub numele monahal de Filaret.

E PEDEAPSA LUI DUMNEZEU!

În 1601, o catastrofă climatică a lovit Rusia. În timpul verii, ploaia a durat mai multe săptămâni, afectând recoltele, după care un îngheț timpuriu a distrus toate culturile. Aceste anomalii climatice par să fi fost cauzate de erupția vulcanului Huaynaputina (Peru, februarie 1600), care a făcut ca nori de cenușă să acopere lumina soarelui, provocând o iarnă vulcanică. În

anul următor, situația s-a repetat, izbucnind foametea. Hambarele statului au fost deschise pentru cei înfometați, dar proviziile s-au dovedit insuficiente. Prețul pâinii a crescut de 100 de ori, iar specula a atins proporții nemăitâlnite. Numai la Moscova au murit de foame peste 120.000 de oameni. S-au înregistrat și cazuri de canibalism.

Pe deasupra, a apărut și o devastatoare epidemie de holeră. Proprietarii de pământ au început să dea libertate țăranilor, chiar să-i alunge, neavând cu ce să îi întrețină. Toate acestea au dus la sărăcirea totală a populației. Oamenii au început să dea vina pe țar, pe boieri, pe nobilime. Pentru oamenii simpli aceste nenorociri au fost văzute și ca o pedeapsă divină, ei asociind toate dezastrele și cu faptul că domnia lui Boris Godunov ar fi fost ilegală și nebinecuvântată de Dumnezeu.

S-au înmulțit jafurile și tâlhăriile, iar în vara anului 1603 a izbucnit o mare revoltă, condusă de atamanul Hlopok Kosolap. Curios, răsculații nu au înaintat nicio cerere, nu au urmărit niciun obiectiv politic, căutând doar mijloace de subzistență și de supraviețuire. Revolta, considerată de mulți istorici drept o expresie a banditismului și jafurilor în masă, a fost înăbușită cu brutalitate, Hlopok a fost executat, dar starea de spirit a populației nu s-a schimbat.

În climatul de nesiguranță internă din Rusia, provocat de foamete, boli și revolte sociale, în 1603 apare în Lituania un tânăr care declară că este țarului Dmitri Ivanovici, susținând că a

*Orașul-fortăreață Smolensk,
la trei veacuri de la evenimentele „Vremurilor tulburi”*

scăpat cu viață la Uglici, în noaptea asasinatului fiind înlocuit „în dormitor” de medicul familiei Nagaia și apoi ascuns în afara Rusiei. Tânărul se convertește la catolicism și se stabilește la Curtea guvernatorului orașului Sandomierz, J. Mniszech, unde se îndrăgostește de fiica acestuia, Marina, în vârstă de 16 ani, și se logodește cu ea. Inteligent, cu o înfățișare plăcută, câștigă repede simpatia unor nobili polonezi, dispuși să îl ajute.

Ca principală rivală occidentală, Rzeczpospolita polono-lituaniană urmărea foarte atent ce se petrecea în țaratul Rusiei. Lideri catolici și iezuiți încep să viseze la o convertire la catolicism a întregii Rusii și la folosirea acesteia împotriva suedezilor. Regele Sigismund al III-lea a rămas, oficial, neutru, chiar scriindu-i lui Godunov că Dmitri este un impostor care adună oameni pentru a porni o campanie în Rusia, dar aceștia sunt toți voluntari, iar regele nu are niciun amestec. Dar ideea de a plasa pe tronul Rusiei un țar controlat de polonezi era prea tentantă, astfel că, în secret, a permis șleahiticilor J. Mniszech și K. Wiśniowiecki să sprijine campania falsului Dmitri.

răsturnării țarului prin susținerea existenței unui (fals) moștenitor al tronului. Când a primit primele informații despre apariția unui impostor în Polonia, țarul le-a reproșat boierilor că aceasta este rezultat al complotului lor. Mai târziu, istoricul rus Kliuevski remarcă: „Impostorul Dmitri a fost doar pus în cuptor în Polonia, de dospit, aluatul s-a dospit la Moscova”.

În octombrie 1604, cu o mică armată de susținători polonezi și cazaci, falsul Dmitri a încercat să atace Moscova, însă a fost înfrânt de trupele lui Godunov. Potrivit istoricului american Chester Dunning, invazia a declanșat prima fază a primului război civil din Rusia – o rebeliune masivă a provinciilor, orașelor, garnizoanelor și căzăcimii din sud-vestul și sudul țării.

Evenimentele se precipită. La 13 aprilie 1605, țarul Boris suferă un accident vascular cerebral fatal (după unii istorici, ar fi fost otrăvit). Pe tron urcă fiul său, încoronat ca Fiodor al II-lea, care va conduce Rusia doar șapte săptămâni.

Falsul Dmitri trimite în toate orașele scrisori în care promite privilegii boierilor și nobililor,

negustorilor – scutiri de taxe, oamenilor simpli – pace și prosperitate. Și-a trimis solii la Moscova, unde Gavril Pușkin, un strămoș al poetului, va citi scrisoarea în piața publică. În drum spre Moscova falsul Dmitri transmite moscoviților că va intra în oraș numai după ce toți dușmanii săi vor fi eliminați. Tot în piața publică, boierul Vasili Șuiski, cel care condusese în urmă cu 14 ani ancheta asupra morții țareviciului Dmitri, a declarat că acesta ar fi scăpat cu viață și raportul său a fost fals. Armata a trecut imediat de partea impostorului, mulțimea s-a dezlănțuit. Țarul Fiodor al II-lea și mama lui au fost uciși, mormântul lui Boris Godunov a fost distrus, fiica sa, Xenia, va fi mai târziu violată cu sălbăticie de impostor și apoi forțată să se călugărească sub numele Olga. Palatele familiei Godunov și ale apropiaților au fost jefuite și distruse, pivnițele sparte, gloata luând băuturi în căciuli și cizme sau bând până când a murit, după cum relata un contemporan.

Astfel a pierit familia lui Boris Godunov, care ajunsese la un grad de măreție fără precedent. Boris însuși a fost cauza dezastrului său: acuzat (e drept, fără dovezi) că ar fi ucis un prezumtiv pretendent la tron și că ar fi fost ales țar prin viclenie și înșelăciune, a atârnat conflictele interne care au izbucnit în timpul domniei sale. Se spunea, după moartea sa, că a trăit ca un leu, a domnit ca o vulpe și a murit ca un câine.

Istoria a fost de multe ori nedreaptă

GODUNOV A MURIT CA UN CÂINE

În aceeași perioadă, adversarii lui Godunov au alimentat ostilitatea și mișcările de contestare, răspândind zvonul că țareviciul Dmitri Ivanovici ar fi supraviețuit tentativei de asasinat. A început astfel să câștige teren ideea

22 noiembrie 1605. Logodna Marinei Mniszech cu „țarul Dmitri”, la Cracovia

Falsul Dmitri...

cu Godunov, prezentându-l ca pe un tiran însetat de sânge, imagine amplificată în mentalul oamenilor și de tragedia *Boris Godunov* scrisă de A.S. Pușkin, inspirat din *Istoria statului rus* a lui N. Karamzin, care, ca istoric oficial al Curții Imperiale a Rusiei, în multe dintre aprecierile sale a fost vădit subiectiv: Romanovii nu-i puteau ierta lui Godunov faptul că le-a zădărnicit urcarea – considerată de ei legitimă – pe tronul Rusiei.

Chiar și după moarte blestemul l-a urmărit pe Godunov: când, în 1945, a fost deschisă cripta familiei, mormântul s-a dovedit a fi fost jefuit, oasele și craniile erau amestecate și sfărâmate – astfel încât antropologii nu au putut reconstrui nici măcar o imagine aproximativă a țarului.

MARINA MNISZECH COMITE UN SACRILEGIU

La 20 iunie 1605 falsul Dmitri a intrat triumfal în Moscova. Străzile erau atât de aglomerate, încât nu se vedea niciun petec de pământ. Acoperișurile caselor, clopotnițele și tarabele negustorilor erau pline de oameni. De la distanță totul părea un imens roi

.. și tânăra țarină Marina Mniszech
(portrete de la începutul
secolului XVII)

de albine. Mulțimea l-a întâmpinat pe noul țar cu strigătul: „Doamne, fă ca adevăratul soare să răsară peste Rusia!” – relata un martor ocular. Iar Jacques Margeret, un căpitan francez mercenar la Moscova, scria admirativ în memorii că noul monarh le-a oferit supușilor „gustul din ceea ce este o țară liberă condusă de un suveran carismatic”.

După ce a fost încoronat cu mare fast ca țar, a vizitat mormântul „tatălui”, Ivan cel Groaznic, și a scos-o din mănăstire pe Maria Nagaia, care l-a recunoscut ca fiind fiul ei, confirmând legenda supraviețuirii încercării de asasinat de la Uglici. „Dmitri” a vrut să distrugă mormântul țareviciului Dmitri din Uglici, însă Nagaia s-a opus cu fermitate: era, totuși, vorba despre mormântul adevăratului Dmitri, singurul ei fiu. După uciderea impostorului, aceasta a mărturisit că a fost amenințată cu moartea dacă nu îl va recunoaște.

În viața publică reapare boierul Fiodor Romanov (alias călugărul Filaret), tatăl viitorului țar Mihail Romanov. Periodic, va deveni una dintre figurile centrale ale „Vremurilor tul-

buri”. A fost eliberat, ca „rudă” a falsului Dmitri, și numit mitropolit de Rostov. După numai un an, va fi capturat de rebelii din tabăra de la Tușino a celui de al doilea impostor Dmitri, în fața căruia este adus pe un braț de vreascuri de foc, legat de o femeie de moravuri ușoare. Dar și noul impostor îl recunoaște drept „rudă” și îl numește chiar patriarh în tabăra sa. Mai târziu, va participa la negocierile privind alegerea ca țar a fiului regelui polonez Sigismund al III-lea, dar, refuzând să semneze tratatul pregătit de acesta, a fost luat prizonier.

Pentru „țarul Dmitri” s-a dovedit a fi mult mai ușor să ajungă la tron decât să stea pe el. Impostorul a devenit repede nepopular. Niciuna dintre promisiunile sale inițiale nu s-a concretizat. Dimpotrivă, a crescut taxele și a consolidat iobăgia, stârnind nemulțumirea țăranilor. Populația îl acuza că nu purta barbă și se îmbrăca în haine poloneze, că nu respecta vechile obiceiuri și ritualuri rusești. Totodată, îl considera a fi un instrument al polonezilor, indignată că nu a luat nicio măsură împotriva celor 2.000 de polonezi veniți la nunta lui cu Marina Mniszech, care s-au comportat ca într-un oraș cucerit: s-au îmbătat, au provocat scandaluri, au violat și au jefuit. Și tânăra țarină Marina a pierdut repede simpatia maselor: nu s-a convertit la religia ortodoxă, umbla cu capul descoperit, iar odată, în fața icoanei Fecioarei Maria, a făcut o greșală de neiertat de habotnicii pravoslavni ruși: în loc să sărute mâna Fecioarei, a sărutat-o pe buze!

(Va urma)

CENTENARUL PALATULUI CERCLUI MILITAR NAȚIONAL

PETRE OTU

*Palatul Cercului Militar Național se înalță
pe locul fostei Mănăstiri Sărindar (foto de jos)*

Regina Maria, în Însemnările sale, pentru duminică, 4 februarie 1923, consemna: „O dimineață minunată, zăpada se topește, pământul maroniu se arată din nou la vedere, pretutindeni. În această dimineață, am avut inaugurarea Cercului Militar. Mare ceremonie cu toți ofițerii din București, mitropolitul etc. Splendidă clădire. A fost începută cu mulți ani în urmă și resursele au fost întotdeauna prea reduse ca să fie terminată. În sfârșit, este gata complet.”

În puține cuvinte, regina rezuma istoria complicată a edificării Palatului Cercului Militar al ofițerilor din garnizoana București, devenit imediat un reper urbanistic al Bucureștilor, nu foarte bogat totuși în monumente semnificative.

Dar ce erau cercurile militare și cum s-a ajuns la construirea unui edificiu somptuos în mijlocul Capitalei?

Procesul de modernizare a armatei române, început în timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza și continuat apoi de domnitorul Carol I (din 1881, rege), a impus și adoptarea unor forme de organizare a ofițerilor și subofițerilor, care să contribuie la socializarea lor și în afara cazarmii și la intensificarea legăturilor acestora cu societatea civilă din garnizoanele unde rezidau. A apărut, prin urmare, instituția cercului militar, o formă de asociere privată a corpului ofițeresc, ce

se autofinanța și autoadministra. Cercul militar a fost considerat drept locul cel mai potrivit pentru întâlnirile ofițerilor în timpul liber, în cadrul cărora se discutau chestiuni de doctrină și strategie, se practicau diverse jocuri sportive – la mare vogă, în epocă, era scrima –, se completeau, prin intermediul bibliotecii, cunoștințele de cultură generală, se învățau limbi străine etc. O dimensiune importantă era cea social-mondenă, cercurile militare fiind investite cu rolul de interfață a armatei cu societatea civilă.

Ideea înființării cercurilor militare în garnizoanele armatei române a apărut în deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, înainte de Războiul de Independență. Prin Decizia nr. 15 din 7 martie 1875, ministerul de resort anunța că un club (cerc) militar nu putea să ia ființă decât după aprobarea sa prealabilă. Cercurile militare se administrau de o comisie compusă din trei – șapte persoane, aleasă de toți ofițerii din garnizoană, iar trimestrial activitatea lor financiară era controlată de șeful intendentei divizionare.

Cercul Militar al ofițerilor din București s-a înființat într-o perioadă tulbură, sud-estul continentului european fiind zguduit, din nou, de „criza orientală”. La 31 martie 1875, începând cu ora 20.30, a avut loc inaugurarea Cercului Militar al Diviziei 2 Teritoriale, al cărui sediu se afla în garnizoana București. Au participat domnitorul Carol, membri ai Guvernului, președinții Senatului și ai Adunării Deputaților, primarul general al Capitalei, generali și ofițeri, numărul acestora din urmă ridicându-se la circa 500.

Generalul Florescu, ministrul de Război, a declarat că necesitatea cluburilor militare era resimțită demult de corpul ofițeresc. Ministrul de Război anunța că în toate cele patru garnizoane ce găzduiau sediile diviziilor teritoriale, care vor deveni, ulterior, corpuri de armată (Craiova, București, Galați și Iași), se deschisese cercuri militare.

La 15 decembrie 1876, ofițerii din garnizoana București au decis adoptarea statutelor Cercului Militar. Documentul preciza că instituția trebuia „să fie un stabiliment public de întrunire”, care să procure ofițerilor, „pe lângă un divertisment lesnicios, un izvor de cunoștințe de tot felul”. Noua instituție a fost pusă sub patronajul domnitorului Carol I. De altfel, prin toate reglementările ulterioare, Cercul Militar al ofițerilor din garnizoana București a funcționat sub patronajul suveranilor României.

Una dintre cele mai importante probleme care s-a pus pentru Cercul Militar a fost găsirea unui sediu adecvat, care să fie situat într-o poziție centrală și să ofere toate condițiile pentru desfășurarea optimă a activității. Instituția a funcționat câteva decenii în diverse clădiri închiriate, dar ofițerii nu au renunțat la construcția unui local, a unui palat, idee avansată, în 1889, de generalul Eraclie Arion, comandantul Corpului 2 Armată. Ea a fost discutată aprins în rândul corpului de

ofițeri, părerile fiind împărțite. Unii au împărtășit cu entuziasm soluția unei clădiri monumentale, alții au respins-o, aducând drept argument greutățile foarte mari ce trebuia depășite (teren, proiect tehnic, fonduri etc.).

În cele din urmă s-a ajuns la concluzia că amplasamentul cel mai favorabil pentru viitorul edificiu este locul pe care s-a aflat Mănăstirea Sărindar, demolată de autoritățile municipale în 1896, situat pe Calea Victoriei la intersecția cu Bulevardul Regina Elisabeta. Terenul se afla în proprietatea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, iar pentru obținerea lui era necesară aprobarea celor două Camere ale Parlamentului.

Prin demersuri insistente pe lângă parlamentari, facilitate și de obținerea calității de persoană juridică de interes general a armatei prin legea aprobată prin Înalțul Decret nr. 1.612 din 18 martie 1896, promulgat de regele Carol I, mai întâi Senatul (24 martie 1897) și apoi Camera Deputaților (5 aprilie 1898) au aprobat transferul terenului în proprietatea Ministerului de Război pentru construcția Palatului Cercului Militar al ofițerilor din București.

S-a organizat și un concurs

Generalul
Eraclie Arion

de proiecte, câștigat de arhitectul Dimitrie Maimarolu (1859 – 1926), premiat cu 30.000 lei, care a elaborat și un deviz de cheltuieli, cifrat la 2,6 milioane lei, o sumă foarte mare pentru acel timp.

Arhitectul Maimarolu a proiectat clădirea ținând cont de preferințele epocii: stilul neoclasicismului eclectic, foarte răspândit în Europa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Este forma de o sinteză armonioasă între elementele preluate din arhitectura clasică a Antichității, a Renașterii târzii și a neoclasicismului, sinteză la care a apelat frecvent Școala franceză de arhitectură.

Terenul fiind obținut, iar proiectul stabilit, se părea că nu mai existau obstacole pentru începerea lucrărilor programate pentru anul 1900. Problema financiară s-a dovedit a fi mai complicată decât s-a apreciat inițial, găsirea unui antreprenor pentru construcția clădirii fiind

... ministrului de Război,
Nicolae Filipescu, ...

*Salonul fondatorilor din Palat
adăpostește
busturile arhitectului
Dimitrie Maimarolu...*

foarte dificilă, în condițiile crizei traversate de România la începutul secolului al XX-lea. Problema s-a amânat an de an, iar unii ofițeri au propus vinderea terenului și găsirea unui local mai mic, dar funcțional.

În anul 1910, conservatorii au revenit la guvernare, titularul Ministerului de Război fiind Nicolae Filipescu. La începutul anului 1911, sensibilizat de ofițerii din garnizoana București, Filipescu a dispus ca departamentul de resort să ofere o donație de 200.000 lei Cercului Militar pentru începerea lucrărilor la localul propriu. El s-a implicat în materializarea proiectului, acordând și alte facilități. Nicolae Filipescu și-a legat numele și de o altă instituție prestigioasă – Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu, unde timp de aproape patru decenii s-a format o parte a elitei societății românești.

Lucrările au început la 17 mai 1912, pe baza proiectului lui Dimitrie Maimarolu, căruia i s-au adus unele modificări. Ele

s-au desfășurat cu unele întreruperi, dar și cu unele controverse, cum ar fi rolul terasei, iar la intrarea României în război clădirea era gata la roșu. Merită remarcată și soluția adoptată pentru structura de rezistență. Întrucât terenul era mocirlos, s-a optat pentru baterea unor piloni de stejar de 7,5 m, prelucrați prin impregnarea cu creuzot sau deșeuri petroliere, la temperatura de 60° – 90° C. S-a turnat apoi o placă de beton armat. Combinat cu un sistem de drenaj eficient, soluția a asigurat soliditate construcției până în ziua de astăzi. Mai este și un alt aspect de semnalat. Grație structurii sale de rezistență fiabile, edificiul a rezistat marilor cutremure din anii 1940 și 1977. Poate și fiindcă este construit pe terenul fostei Mănăstiri Sărindar, bombardamentele anglo-americane și germane din anul 1944 nu l-au afectat, deși alte construcții emblematic (Universitatea, Teatrul Național) au avut mult de suferit. Clădirea a cunoscut și ample consolidări în anii

... și al generalului Vasile Zottu

1942 – 1944 și 1977 – 1989 și recent în anii 2018 – 2021, când a fost refăcută fațada, comparată adesea cu cea a Operei din Paris.

După ocuparea Bucureștiului la 23 noiembrie/6 decembrie 1916, multe edificii publice, hoteluri și case particulare au devenit sediile unor instituții ale trupelor de ocupație sau cluburi ale ofițerilor. Printre ele și Palatul Cercului Militar. El a fost transformat, timp de câteva luni, în închisoare pentru prizonierii români și ruși. Un martor ocular, Virgil N. Drăghiceanu, descrie astfel situația: „Prizonierii noștri sunt duși la Cercul Militar. Cerșesc pe fereastră din cauza mizeriei în care sunt lăsați, dorm pe ciment. Sunt obiectul vizitei și curiozității de menajerie al tuturor supușilor Puterilor Centrale, care privesc cu mulțumire, printre gratii, spectacolul zdrobirii României.” După cum notează Alexandru Marghiloman, fruntaș politic conservator, adept al alianței cu Puterile Centrale, rămas în București, numărul prizonierilor a fost de circa 700 – 800.

Potrivit descrierii lui Aurel Gavrilescu, deținut șase luni la Cercul Militar, în cea mai mare sală, actualmente Sala de Marmură, s-au construit „circa 80 de celule de lemn, așezate una lângă alta, în formă de cerc, pentru a fi mai ușor de păzit. În fiecare dintre acestea abia aveau loc un pat și o măsuță.” Între pereții din scânduri de brad ai celulelor, notează același memorialist, se pusese pentru izolare „rumegătură de fierăstrău.”

Totodată, Palatul a devenit *Hauptwache*, postul principal de gardă al orașului București, unde se aflau încartiruiți circa 400 de militari, bine înarmați. La 14/27 ianuarie 1918, ziua de naștere a împăratului Wilhelm al II-lea, a fost organizată o paradă militară, condusă de von Mackensen de pe esplanada Cercului Militar. Trei obeliscuri asemănătoare celor de la sondele petroliere au fost dispuse în fața clădirii. Pe esplanada din fața Cercului au fost așezați elevii școlilor evanghelice. Au defilat o companie de infanterie, un batalion de șoferi, un pluton de voluntari pentru Siria. Feldmareșalul von Mackensen a rostit o cuvântare în care și-a manifestat încrederea în victoria germană.

Reîntoarcerea autorităților în București (18 noiembrie/1 decembrie 1918) și treptata normalizare a vieții economice, sociale, politice și culturale a țării au însemnat și pentru Cercul Militar al ofițerilor din Capitală intrarea într-o nouă etapă. Cele mai presante probleme erau reluarea activității instituției și finalizarea construcției Palatului. Deși localul nu fusese terminat, Cercul Militar a desfășurat o se-

rie de activități potrivit profilului său. În toată această perioadă au funcționat sala de scrimă, popota și biblioteca.

Găsirea fondurilor era foarte dificilă, astfel că s-a propus de Comitetul de direcție fie preluarea clădirii de către departamentul de resort, care urma să o administreze după cum dorea; fie acordarea unui ajutor financiar consistent pentru a plăti datoriile și a începe lucrările. Ministerul de Război a optat pentru cea de-a doua soluție, acordând, după, multe amânări, un împrumut de 6.000.000 lei, fără dobândă, pe o perioadă de 15 ani, cu o rată de 400.000 lei.

Cu tot ajutorul consistent, lucrările de reabilitare s-au desfășurat cu destule dificultăți, ele trenând în primii doi ani postbelici. Abia în anul 1922 ele s-au accelerat, finalizându-se hotelul cu 35 de camere, etajul I (etajul de serbări), etajul 2 (cercul de toate zilele), instalația electrică, de încălzire etc. S-a clarificat și situația mobilierului, comandat înainte de război, Casa Maple din Paris menținând condițiile și prețurile fixate prin contract.

După mai bine de patru ani de la terminarea războiului, timp în care s-au depășit multe obstacole, în special de natură financiară și organizatorică, Palatul Cercului Militar era pregătit în cea mai mare parte pentru inaugurare. Conducerea Cercului a decis ca ceremonia oficială să se desfășoare duminică, 4 februarie 1923. La festivitate au luat parte regele Ferdinand, care a purtat uniformă de general

Militari germani defilează prin fața Palatului Cercului Militar; în planul doi se vede Casa Capșa

de escortă regală, regina Maria, principele Nicolae, generalii Gheorghe Mărdărescu, ministrul de Război, Constantin Christescu, șeful Marului Stat Major, Ștefan Holban, comandantul Corpului 2 Armată, Eracle Nicolae, prefectul Poliției Capitalei, Paul Angelescu, mareșalul Curții Regale, Alexandru Tell, veteran din războiul de inde-

pendență etc. A lipsit principele moștenitor Carol deoarece în acea perioadă a efectuat o vizită în Italia, unde a fost primit și de Papă.

La ora 11.30 au sosit suveranii României, ei fiind întâmpinați de ministrul de Război și comandantul Corpului 2 Armată și de conducerea Cercului Militar: generalul Vasile Zottu, colonelul Grigore Costandache, locotenentul V. Runceanu. Întreaga suită s-a deplasat în sala de serbări, unde s-a oficiat serviciul religios de sfințire a localului. El a fost oficiat de Înalț Prea Sfinția Sa Mitropolitul Primat, Miron Cristea, care a rostit o scurtă cuvântare în care a amintit că Palatul Cercului Militar a fost construit pe locul Bisericii Săririndar. Înalțul prelat, ce avea să devină în 1925 întâiul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, și-a exprimat convingerea că, plecând de la această realitate, va izvorî întotdeauna, „ca un fel de gaz metan, acel miros de creștinească tămâie, cea energie duhovnicească, care va învălui cuprinsul acestui palat într-o binefăcătoare atmosferă de superioare învățăminte. Din această atmosferă, iubitul nostru

Ziua Imnului național

corp ofițeresc, educatorii întregii armate vor putea vorbi și-și vor putea hrăni sufletul cu ozonul sănătos al însuflețitoarelor îndemnuri la jertfa supremă pentru idealuri.“ Miron Cristea a binecuvântat Palatul și întregul corp ofițeresc și și-a exprimat convingerea că biserica și armata își vor împlini destinele așa cum Cercul Militar s-a identificat cu sfântul lăcaș al Săririndarului.

În continuare, generalul Vasile Zottu, președintele Comitetului de administrație, a făcut o largă expunere asupra istoricului Palatului de la lansarea ideii până la finalizarea construcției. După slujba religioasă și expunerea generalului Vasile Zottu, suita regală a vizitat somptuoasele saloane ale clădirii. A urmat banchetul, în timpul căruia regele Ferdinand a rostit o scurtă cuvântare: „Cu vie plăcere și cu satisfacție în suflet, aprecia suveranul, am venit astăzi spre a inaugura, în sfârșit, Palatul Cercului Militar, care, câteodată, părea îndepărtat ca și visul nostru secular pe care credeam că nu-l vom atinge niciodată.“

Ferdinand a evocat greutățile întâmpinate la construcția clădirii și a cerut: „Casa aceasta să fie

un templu al adevăratei camaraderii, să fie un loc de repaus după munca zilnică, un loc de recreație unde să se poată găsi și hrană intelectuală în comunitatea camarazilor din toate garnizoanele, căci nu numai garnizoana din București trebuie să se bucure de acest palat, ci toată armata română.“ Regele Ferdinand a încheiat arătând că iubirea

față de armată, pe vitejia căreia „s-a clădit solid idealul național, este o cheazășie că în acest așezământ va domni veșnic spiritul de camaraderie.“

După ce s-a întreținut cu ofițerii prezenți, suveranul și suita sa au părăsit clădirea în jurul orei 13.00. Seara, începând cu orele 21.00, regele și regina au participat la balul desfășurat în saloanele Cercului Militar. Reuniunea la care au participat numeroși ofițeri s-a încheiat la orele 5 dimineața. Pentru aceeași zi, 4 februarie 1923, regina Maria scria: „Seara, bal la Cercul Militar. Mi-a fost cam teamă, pentru că am pierdut obișnuința balurilor, a fost însă plăcut și lumina încântătoare nu a fost prea puternică, încât să mă facă insuportabil de somnoroasă.“

Palatul, inclus în Lista Monumentelor Istorice, categoria A, prin eleganța sa arhitecturală, prin armonia formelor și somptuozitatea interioarelor, figurează în mai toate ghidurile și atlasele Bucureștilor, fiind obiect de studiu pentru specialiști și prilej de încântare pentru toți cei care ajung în Piața Tricolorului, turiști, români și străini, sau simpli trecători. ■

ALBUM ISTORIC

Consacrăm planșele acestui număr din luna martie unor femei care au marcat epoca în care au trăit.

*Ultima fotografie
a reginei
Marii Britanii
Victoria*

*Florence Nightingale,
precursoare
a serviciului
sanitar modern*

*Marie Curie,
singura savantă
care a primit
două Premii Nobel,
pentru
domenii diferite:
fizică și chimie*

*Coco Chanel, una dintre cele mai mari creatoare de modă
ale secolului trecut*

*Helen Keller, prima femeie surdă și oarbă
care a absolvit colegiul*

*Amelia Earhart, pionieră a aviației, dispărută în 1937,
în timpul unui zbor peste Oceanul Pacific,
și Anna Eleanor Roosevelt,
soția președintelui S.U.A. F.D. Roosevelt,
delegată a S.U.A. la Națiunile Unite între 1945 și 1952,
militantă pentru pace*

Premierul indian Indira Gandhi și Jacqueline Kennedy

*Katharine Graham, proprietara și editorul șef al Washington Post,
în timpul căreia
ziarul a publicat anchetele legate de Afacerea Watergate
ce au dus la demisia președintelui Richard Nixon*

Analiza politicii internaționale interbelice – utilă astăzi pentru a înțelege unde pot duce cedările în fața unui stat agresor – continuă (Magazin istoric, nr. 1 – 2/2023). Reamintim că documentul, redactat în limba franceză, a fost trimis de Iuliu Maniu la Istanbul, prin intermediul soției ministrului Braziliei la București. Ajuns în posesia lui Alfred Gardyne de Chastelain, șeful Special Operations Executive din Istanbul, acesta l-a expediat la Londra.

IULIU MANIU DESPRE POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI INTERBELICE

DENNIS DELETANT

(profesor emerit, School of Slavonic
and East European Studies, University College, London)

6. Remilitarizarea Renaniei.

La 7 martie 1936, trupele germane au intrat în zona demilitarizată a Renaniei, violând astfel într-o manieră flagrantă Tratatul de la Versailles și Pactul de la Locarno. Franța a alertat imediat Consiliul Ligii Națiunilor. Potrivit Pactului de la Locarno, era suficient ca violarea să fie constatată de Consiliu pentru ca puterile garante să acorde imediat asistență militară statului care era victimă a actului de violare.

*Trupele germane trec Rinul,
la 7 martie 1936*

La cererea Marii Britanii, Consiliul s-a reunit la Londra, nu la Geneva, pentru că se considera că acolo atmosfera era prea ostilă Germaniei. Consiliul a constatat violarea Tratatului de la Versailles și a Pactului de la Locarno, dar, în același timp, a formulat propuneri pentru un aranjament amiabil cu Germania. Aceste propuneri au rămas fără urmări.

Între timp, Franța și Marea

Britanie au renunțat la o acțiune militară, la care aveau dreptul și datorită să recurgă. Și astăzi nu se poate înțelege de ce Marea Britanie a refuzat să dea un concurs efectiv în acel moment decisiv și de ce Franța – chiar și fără ajutorul Marii Britanii – a ezitat să acționeze singură contra unui adversar a cărui putere militară era încă slabă. Nu numai că slăbiciunea dovedită în martie era menită să încurajeze toate

viitoarele acte de agresiune ale Germaniei, dar se poate să le fi ușurat chiar. Într-adevăr, din ziua când li s-a permis remilitarizarea Renaniei, germanii au putut să construiască linia Siegfried la frontiera cu Franța, pe care anglo-francezii nu au îndrăznit să o atace în septembrie 1939, în momentul în care grosul trupelor germane se găseau în Polonia.

Atitudinea României atunci a fost pentru o totală rezistență

Premierul iugoslav
Milan Stoiadinovici
și ministrul de Externe german
Konstantin von Neurath
la Berlin, în 1938

față de remilitarizare. Ministrul Afacerilor Străine al României a sosit la Geneva în ajunul sesiunii extraordinare a Consiliului Ligii Națiunilor. În urma unei întâlniri care a avut loc în apartamentul său de la Hotelul Bergues cu reprezentanții Micii Înțelegeri și ai Antantei Balcanice, ministrul român a emis un comunicat de presă privind respectiva întrunire în care se exprima întregul sprijin pentru poziția Franței și decizia de a susține principiul respectului total pentru angajamentele internaționale.

Acest comunicat a fost dezavuat de guvernele iugoslav, grec și turc, care au emis, la rândul lor, un comunicat în care arătau că reprezentanții lor la Geneva nu fuseseră autorizați să ia parte la respectiva întrunire și că acel comunicat publicat în ziarele din Geneva nu trebuia considerat ca fiind al Micii Înțelegeri și Antantei Balcanice.

Trupele germane
pe străzile Vienei

Mai mult, Turcia l-a destituit pe reprezentatul său la Geneva. Doar Cehoslovacia s-a abținut să dezavueze comunicatul.

Încă o dată, România – chiar dacă abandonată de aliații săi cei mai apropiați – s-a manifestat în favoarea principiului tratatelor și pentru aplicarea asistenței mutuale.

7. Neutralitatea americană.

Care a fost atitudinea Statelor Unite – care se găseau încă din 1933 sub conducerea unui președinte care aparținea, la fel ca și Wilson, partidului democrat – în timpul cât în Europa se produceau aceste evenimente? La 31 august, în ajunul declarației de război dintre Italia și Etiopia și în momentul când Marea Britanie iniția acțiunea sa contra agresiunii, Senatul și Camera Reprezentanților din S.U.A. votau pentru instrumentele legislative cunoscute sub numele de *Neutrality Act*. Președintele Roosevelt declara că acest act „era expresia unei decizii ferme a Guvernului și a poporului american de a evita orice acțiune care putea atrage Statele Unite în război.”

La 5 octombrie președintele dădea o proclamație bazată pe *Neutrality Act* care interzicea exportul armelor și munițiilor nu numai către Italia, care era

statul agresor, dar și către Etiopia, care era victima agresiunii. Într-o cuvântare ținută în anul următor, la 14 august, la Chautauqua, președintele Roosevelt declara, printre altele: „Evităm angajamentele politice care ne-ar putea angrena în războaie în țări străine; evităm conexiunile cu activitățile politice ale Ligii Națiunilor... Nu suntem izolaționiști decât în măsura în care dorim să ne izolăm complet de război... Am petrecut nenumărate ore, voi petrece în continuare alte ore pentru a reflecta cum voi putea evita războiul pentru acest popor...”

8. Evoluția politicii iugoslave.

Lipsa de unitate și de decizie arătate de Franța și Marea Britanie nu putea să nu neliniștească statele mici, care le fuseseră alături și a căror securitate depindea într-o atât de mare măsură de politica lor. În ciuda tuturor acestora și în ciuda tuturor promisiunilor vagi contrare, Guvernul român a rămas fidel politicii pe care o urmărea până atunci.

Lucrurile nu s-au petrecut la fel în țara vecină și prietenă, Iugoslavia. Domnul Stoiadinovici, șeful Guvernului, ajunsese la convingerea, în vara anului 1936, că țara sa nu putea spera la vreun ajutor efectiv din partea Franței și a Marii Britanii, care nu găsiseră cu cale să își apere propria securitate atunci când Renania fusese militarizată. În opinia Guvernului iugoslav, Franța și Marea Britanie pierduseră supremația pe continentul european, Italia și Germania devenind cei mai importanți factori politici pe continent.

Prim-ministrul

iugoslav, prin schimburi de vizite oficiale cu Germania și Italia și prin câteva acțiuni politice semnificative, nu a întârziat să ofere indicii publice despre schimbarea notabilă a politicii țării sale. Din acel moment, Iugoslavia s-a preocupat doar să ofere interpretări restrictive privind angajamentele sale față de Mica Antantă și Antanta Balcanică.

La sesiunea Consiliului Permanent al Micii Antante, ținut în mai 1936, domnul Stoiadinovici, în cadrul discuțiilor privind măsurile care vor fi luate dacă Ungaria denunță clauzele militare ale Tratatului de la Trianon, a acceptat să se prevadă punerea în aplicare a anumitor măsuri efective de coercițiune într-o astfel de eventualitate doar cu condiția să se specifice ca aceste măsuri să nu fie aplicate decât dacă se va asigura neutralitatea Germaniei și a Italiei.

Câteva luni mai târziu, domnul Stoiadinovici a opus un refuz la propunerea cehoslovacă de a transforma în obligații *erga omnes* [contra tuturor – D.D.] obligațiile de asistență mutuală ale statelor membre ale Micii Înțelegeri, valabile până atunci doar contra Ungariei. În ceea ce o privește, România nu a refuzat această propunere, dar a remarcat cu regret că tratatul propus, deși garantat de Franța, nu era sprijinit de Marea Britanie.

Tratatul politic încheiat cu Italia la 25 martie 1937 consacra direcția politicii iugoslave. Pe de altă parte, tratatul a fost încheiat încălcând angajamentul din 1933 al fiecărui stat al Micii Înțelegeri de a nu încheia niciun tratat internațional fără consimțământul formal al celorlalți membri. În

aceste circumstanțe, România și Cehoslovacia s-au trezit puse în fața unui fapt împlinit.

La fel, România, Grecia și Turcia, membre ale Antantei Balcanice, s-au trezit, în ianuarie 1937, puse în fața altui fapt împlinit: tratatul politic iugoslavo-bulgar.

Atitudinea adoptată de Iugoslavia nu putea decât să slăbească Mica Înțelegeri și Antanta Balcanică, organisme atât de necesare pentru securitatea României.

9. *Anschluss*. Politica Marii Britanii față de Germania.

La 11 martie 1938, trupele germane au intrat în Austria, care a fost oficial anexată de Germania la 13 martie 1938. De data aceasta, omenirea se vedea pusă în fața unui fapt împlinit, cu mult mai grav decât denunțarea clauzelor militare și remilitarizarea Renaniei. Se producea primul act de agresiune în Europa de după război. Cu toate acestea, Marea Britanie și Franța s-au mărginit la simple proteste pur formale și nu au luat în calcul adoptarea unor măsuri punitive. Cât privește Marea Britanie, atitudinea ei pasivă s-a datorat iluziilor pe care premie-

rul Chamberlain încă le nutrea în privința ajungerii la o înțelegere satisfăcătoare cu Germania.

Un personaj calificat, fostul ambasador britanic la Berlin, Nevile Henderson, ne-a arătat în cartea sa *Eșecul unei misiuni* ce ar fi trebuit să constituie, în ochii Guvernului britanic, bazele unei asemenea înțelegeri. Domnul Henderson afirmă că el urmărea să ajungă la un acord cu Guvernul de la Berlin prin care Marea Britanie ar fi recunoscut preponderența politică a Germaniei la est de Rin, iar partea germană ar fi recunoscut supremația britanică pe mare. Dar Guvernul britanic punea condiția ca preponderența germană în Europa să fie exercitată doar prin mijloace pașnice.

10. Încercările României de a obține colaborarea economică a Marii Britanii pentru a contracara penetrația economică germană.

La reuniunea Consiliului Ligii Națiunilor din mai 1938, ministrul român al Afacerilor Străine a înmănat lordului Halifax, secretarul Foreign Office, cât și domnului Bonnet, ministrul Afacerilor Străine al Franței, memorii în care

Lordul Runciman
primut de președintele Cehoslovaciei, Eduard Beneš

Adolf Hitler și premierul britanic Arthur Neville Chamberlain, la München

Guvernul român arăta că absența Marii Britanii și a Franței de pe piața românească încuraja dezvoltarea unor relații economice româno-germane mereu sporite. [Iuliu Maniu omitea să amintească însă momentele când Marea Britanie dorise o colaborare economică mai strânsă cu România și nu găsisese interes la București; *Magazin istoric*, nr. 8/2013; 2/2014 – n.red.] Se arăta și faptul că pentru a contracara influențele de ordin politic

pe care penetrația germană risca să le producă, era nevoie ca Marea Britanie și Franța să nu întârzie să dezvolte în cea mai mare măsură posibilă relațiile comerciale cu România. Aceste documente schițau un plan major de colaborare în domeniul economic între Marea Britanie și Franța cu România, pentru a contracara eficient eforturile germane. Aceste propuneri nu au avut urmări practice. Mai mult, sosirea la București a unei

delegații economice britanice pentru negocierea unui acord comercial de mai mare amploare a fost amânată în urma dispoziției domnului Chamberlain, care dorea să evite orice dificultate ce putea apărea în timpul negocierilor lui Henderson la Berlin.

11. Criza cehoslovacă.

În urma *Anschluss*-ului, situația politică și strategică a Cehoslovaciei devenise extrem de gravă. În discursul ținut în Camera Comunelor, la 24 martie 1938, premierul britanic a declarat, referindu-se la această situație, că Marea Britanie nu putea să se angajeze de o manieră formală să acorde asistență Cehoslovaciei, pentru că interesele britanice nu erau afectate în aceeași măsură ca în cazul unei eventuale agresiuni contra Franței sau Belgiei. O asemenea declarație nu putea constitui o frână pentru acțiunea Germaniei împotriva Cehoslovaciei. Care a continuat într-un crescendo de atacuri în presă, discursuri amenințătoare și agitații interne provocate de minoritatea sudetă.

În acest timp, domnul Chamberlain, în căutarea unui compromis, l-a trimis pe lordul Runciman într-o misiune specială la Praga, însărcinându-l să încerce o mediere (*Magazin istoric*, nr. 4/1993). Această atitudine nu putea decât să slăbească voința și puterea de rezistență a Cehoslovaciei.

Criza se apropia rapid de deznodământ. În momentul culminant, domnul Chamberlain a făcut un efort pentru a evita declarația de război, luând personal legătura cu Hitler. După un zbor cu avionul până la Berchtesgaden [reședința montană a lui Adolf Hitler – D.D.] al domnului Chamberlain și

Premierul britanic, revenit la Londra, anunță triumfal încheierea Acordului de la München

consultări imediat ulterioare între guvernele britanic și francez, acestea au sfârșit Guvernul cehoslovac să cedeze Germaniei toate teritoriile locuite în majoritate de populație de origine germanică. Pus în fața acestei abordări, ce avea un caracter practic ultimativ, și a faptului că Franța nu era dispusă să pună în aplicare obligațiile de ajutor pe care și le luase,

Guvernul cehoslovac s-a văzut obligat să accepte, în principiu, să cedeze teritoriile locuite de sudeți.

În urma reuniunii de la München și a Acordului încheiat la 29 septembrie [1938] între Hitler, Mussolini, Chamberlain și Daladier, Cehoslovacia, amenințată să fie atacată nu numai de Germania, dar și de Ungaria și Polonia, a acceptat transferul imediat al teritoriilor cerute de Germania.

La revenirea acasă, la Londra și Paris, domnii Chamberlain și Daladier au fost primiți cu ovații entuziaste, care demonstau că în Marea Britanie și în Franța opinia publică era în întregime favorabilă unei păci obținute cu prețul mutilării Cehoslovaciei cât și evitării tulburărilor ordinii publice și teritoriale ce ar fi decurs din sacrificarea atâtor vieți britanice și franceze.

România a rămas fidelă aliatului său pe toată durata crizei. Încă din primăvara anului 1938 ea își dăduse acordul – în ciuda diferitelor proteste germano-poloneze – pentru survolul peste teritoriul ei a avioanelor sovietice care ar fi fost trimise în ajutorul Cehoslovaciei.

După întrevăderea de la Berchtesgaden și demersul franco-britanic la Praga, în momentul

Trupele poloneze intră în Teschen

când Ungaria adopta o atitudine amenințătoare față de Cehoslovacia, care traversa momente atât de dificile, Guvernul român s-a adresat celui iugoslav pentru a-i propune să adopte o atitudine comună, așa cum impuneau obligațiile Pactului Miciei Înțelegeri. Premierul iugoslav i-a răspuns atunci însărcinatului cu afaceri român care efectua demersul cerut de guvernul său: „Știu că a existat cândva o Mică Înțelegere. Dar întreb Guvernul român dacă această organizație mai poate fi considerată încă în ființă, astăzi, când Cehoslovacia a acceptat principiul cesiunii teritoriale în favoarea Germaniei, recomandat de Franța și Marea Britanie?” Cu acea ocazie, ca și în cazul unor demersuri ulterioare, Guvernul iugoslav a demonstrat în mod clar că nu concepea să întreprindă vreo acțiune de orice fel în favoarea unei țări aliate.

În același timp, România se străduia, prin demersuri insistente și repetate să obțină din partea Poloniei să renunțe să formuleze revendicări teritoriale contra Cehoslovaciei. Dar insistențele României nu au găsit niciun ecou la Varșovia. Printr-un act incalificabil, Guvernul polonez prezenta, la 30 septembrie, un ultima-

tum celui cehoslovac și obținea imediat cedarea regiunii Teschen [O zonă centrată în jurul orașului cu același nume, puternic industrializată, pentru care Cehoslovacia și Polonia au avut o dispută imediat după Primul Război Mondial. Polonia dorea întreaga regiune argumentând că peste jumătate din populație era poloneză, în vreme ce

Cehoslovacia invoca argumente istorice: apartenența regiunii la Coroana cehă după 1335. Disputa a fost rezolvată de Conferința de Pace care a împărțit regiunea între cele două țări. După Al Doilea Război Mondial, Polonia a încercat să obțină întreaga zonă, dar U.R.S.S. a impus revenirea la granița fixată în 1920 – D.D.].

În scurtă vreme, în urma arbitrajului germano-italian, desfășurat la [Palatul] Belvedere [din Viena], i se transfera Ungariei o parte a teritoriului cehoslovac locuit în parte de o minoritate ungurească. Ungaria nu a fost pe deplin mulțumită în urma sentinței arbitrare, căci și-ar fi dorit toată regiunea cunoscută sub numele de Rusia Subcarpatică, prin care Cehoslovacia se lega de România. În atari circumstanțe, Ungaria era dispusă să încheie cu România un acord politic, cu condiția să i se permită să ocupe acest teritoriu ce aparținea Cehoslovaciei. Guvernul polonez dorea și el o soluție de acest fel și i-a propus României să anexeze colțul estic al Rusiei Subcarpatice, unde se găseau mai multe sate locuite de o veche populație românească.

(Va urma)

O NOUĂ ÎNCERCARE DE A VINDE AVIOANE BRITANICE ÎN ROMÂNIA ÎN ANII '20

ALEXANDRU PIȚIGOI

Eșecul achiziției avioanelor de Havilland (Magazin istoric, nr. 9/2022) nu i-a descurajat pe producătorii din Marea Britanie. W.G. Armstrong, unul dintre partenerii firmei Armstrong-Whitworth, a trimis o solicitare Foreign Office, la 13 septembrie 1923, prin care cerea ca Legația britanică de la București să îi ofere asistență reprezentantului său în România, Drummond Wolff, la fel ca celorlalți delegați ai firmelor britanice care doreau să vândă aparate de zbor pentru armata română. Chiar dacă nu știau cum să îl susțină pe Drummond Wolff, cei de la Foreign Office au trimis o telegramă lui Herbert Dering, ministrul Marii Britanii la București, în care i-au cerut să îi ofere tot sprijinul.

Drummond Wolff l-a abordat pe Vintilă Brătianu, ministrul Finanțelor, pentru prezentarea ofertei firmei Armstrong-Whitworth, dar acesta a închis rapid discuția, menționând că Guvernul român nu era interesat de o altă colaborare cu o firmă britanică. Una dintre rațiunile menționate de oficialul român era atitudinea potrivnică a Guvernului britanic cu privire la datoria externă a României. Informat de poziția lui Vintilă Brătianu, Herbert Dering l-a abordat pe I.G. Duca, ministrul Afacerilor Străine, pentru a susține un eventual contract cu firma reprezentată de Drummond Wolff. Duca a promis o abordare a acestei chestiuni pe lângă ceilalți membri ai Guvernului român. Pentru a oferi o imagine și mai clară partenerilor români, i-a înmănat lui Duca un memorandum în care expunea argumentele britanice pentru un contract de avioane pentru

România, furnizate de o firmă din Marea Britanie.

UN ACORD CU PROBLEME

Coincidență sau nu, tot atunci, o companie franceză a testat la București avionul

*Vintilă Brătianu,
ministrul de Finanțe,
a refuzat colaborarea
cu vreo firmă britanică*

Henri-Potez, pe aerodromul din apropierea Capitalei, aflat în posesia Companiei Franco-Române de Navigație Aeriană (Magazin istoric, nr. 9/2020). La eveniment a participat comandantul Aviației, principele Carol, atașatul militar francez, precum și alți ofițeri francezi. Aparatul de zbor a fost pilotat pentru început de un pilot francez și ulterior de un aviator român. Drummond Wolff l-a informat pe atașatul militar britanic, locotenent-colonelul Butler, că România a comandat 50 de avioane de acest tip, plus 100 de motoare, plătite printr-un credit obținut de la francezi de 100 de milioane de franci, ce urma să fie votat de Senatul Republicii Franceze.

Guvernul român a comunicat părții britanice că, pe lângă avioanele ce urma să fie achiziționate de la francezi, voia să cumpere și avioane de producție engleză pentru completarea

Avionul Potez 25

flotei aeriene. Drept urmare, partea română a invitat mai multe firme britanice la discuții pentru achiziția de aparate de zbor, fiind emis și un caiet de sarcini alcătuit de colonelul Nicolae Rujinski.

Drummond Wolff a adus din Marea Britanie un avion de recunoaștere, pilotat de F. Courtney. Acesta a oferit o demonstrație aeriană foarte apreciată de cei prezenți pe aerodromul din Băneasa, în frunte cu regele Ferdinand, prințul Carol (sugerat într-unul dintre rapoartele din anul 1924 drept informator secret al ministrului britanic la București), dar și colonelul Rujinski. Cel din urmă și-a arătat aprecierea față de avionul adus în România de Armstrong-Whitworth. El a precizat că dorea ca avionul achiziționat să fie produs în România. Dering a intervenit în acest moment al discuției și a afirmat că firma britanică era dispusă să construiască o fabrică în România pentru a produce aparate de zbor pentru armata română. Diplomatul britanic propunea Brașovul pentru deschiderea unei unități de producție, deoarece se afla în centrul țării și putea fi apărat mai ușor. Rujinski i-a dat de înțeles

lui Dering că locația fusese luată în considerare deja. Britanicul i-a sugerat o discuție directă între Guvernul român și Drummond Wolff, care avea acordul pentru încheierea unui contract cu firma Armstrong-Whitworth.

Negocierile dintre cele două părți păreau să aibă o finalitate pozitivă, dar mai erau două probleme. Prima era o chestiune care privea partea financiară a înțelegerii, respectiv obținerea fondurilor necesare de Guvernul român pentru tranzacție, deoarece la momentul respectiv Senatul francez bloca-se împrumutul pentru România. A doua problemă era politică și privea aprovizionarea cu avioane De Havilland pentru Soviete. Drummond Wolff preciza că era vorba de cele care trebuia să ajungă în România de la Aircraft Disposal Company, prin contractul semnat în 1921. După ce au început să ajungă primele avioane din Marea Britanie la

Principele Carol în anul 1918

București, partea română a refuzat să le preia, motivând calitatea lor slabă. Ulterior aparatele au fost revândute Rusiei Sovietice.

IRITAȚII DE ATITUDINEA ROMÂNIEI

La începutul anului 1924, eforturile Guvernului român pentru achiziția de avioane și construirea unei fabrici de avioane în România continuau. Dering anunța intenția guvernanților de la București de a cere oferte pentru cumpărarea unor avioane noi de la ministerele englez și francez ale Aerului, dar și pentru construirea unei fabrici de profil. Ministrul britanic de la București considera că firmele britanice au toate șansele să câștige un contract generos cu Guvernul român, deoarece liderii politici români nu doreau un monopol francez asupra tuturor livrărilor de echipamente pentru armata română, având la dispoziție un credit care asigura cumpărarea a 250 de avioane.

Harold Nicolson (prim-secretar la Foreign Office), cel care a citit primul raportul expediat de la București, a realizat o analiză plastică privind conținutul său: „Propunerea românilor ne pune într-o poziție dificilă. Pe de-o parte, suntem împotriva înarmării țărilor mici din Europa, iar în particular suntem iritați de atitudinea României, pentru extravaganța ei de a refuza returnarea datoriilor către Marea Britanie. Nu avem nicio intenție să concurăm cu Franța pentru a intra în bunele grații ale României. Dacă românii doresc să devină un protectorat francez, chestiunea se va termina cu rugămintea lor de a-i salva

Ministrul Marii Britanii
la București, Herbert Dering

de acest protectorat. Pe de altă parte, dorim ca firmele britanice să producă avioane, pentru a continua să funcționeze“.

Răspunsul oficial a fost trimis la București printr-o telegramă în care lordul Curzon (conducătorul diplomației britanice între 23 octombrie 1919 și 22 ianuarie 1924) considera că firma Armstrong-Whitworth era capabilă să câștige contractul scos la licitație de Guvernul român, dar îl sfătuia pe Dering să acționeze rezervat, deoarece „politica Guvernului britanic nu încuraja înarmarea excesivă a statelor mici din Europa“.

Ministrul britanic la București, perseverent, a repetat solicitarea pentru a i se permite să facă presiuni la nivel politic, în numele Guvernului britanic, în favoarea ofertei Armstrong-Whitworth. El argumenta că deja avea acordul inspectorului-general al aviației, prințul Carol, care era în favoarea achiziționării aparatelor de zbor englezești. Nicholson, în schimb, era cel puțin nehotărât: „Dacă eram siguri că prin exercitarea unor presiuni politice am obține contractul, ar merita

să trecem peste mândrie și principii și să acționăm [...], dar mă îndoiesc că o reprezentare în forță a lui Dering o să îi convingă pe Brătieni și pe ministrul de Război, care sunt toți bine legați la căruța Franței. Dacă exercităm presiunea sugerată, riscăm să ne abatem de la principiile noastre și să nu câștigăm nimic“. Cei de la Foreign Office au decis să arunce chestiunea în curtea Ministerului Aerului pentru o decizie.

Generalul Alexandru Lupescu, Șeful Marelui Stat Major român, i-a comunicat lui Dering că din chestiuni de „amor propriu“ autoritățile române au contactat atât firme britanice, dar și din alte țări, pentru a semna un contract de livrare a unor aparate de zbor. Ministrul britanic avea impresia că decizia era deja luată și contractul urma să fie acordat unei firme britanice. La fel de important era că românii aveau și aprobat bugetul necesar de 500 de milioane de lei pentru a face achiziția.

Alexander Wigram Leeper, funcționar influent la Foreign Office, considera: „Sentimentele

*Pilotul britanic Frank Courtney
a făcut o demonstrație
cu un avion de recunoaștere
pe aerodromul Băneasa*

Christopher Birdwood Thomson,
ministrul Aerului

în România au luat o turnură antifranceză. Este momentul favorabil pentru recâștigarea influenței în această țară“.

NEVOIA DE ACȚIUNI DECISIVE

Cei de la Ministerul Aerului britanic aveau o cu totul altă atitudine față de contractul cu România. Ei considerau că argumentul principal pentru care cei de la Foreign Office trebuia să încurajeze semnarea contractului era: „În cazul unui război, țările străine care utilizează avioane britanice puteau să fie controlate prin intermediul livrărilor de echipamente și piese de schimb“. Era ocazia perfectă „pentru a pune piciorul, în numele comerțului cu avioane britanice, în această parte de lume, unde influența franceză era dominantă“. Walter Nicholson, de la Ministerul Aerului, menționa că, și dacă se construia o unitate de producție în România, nu reprezenta un mare pericol pentru interesele Londrei, deoarece „situația economică generală nu va permite ca aceasta să construiască vreodată o mare

Avioanele fabricate de Armstrong-Whitworth și propuse spre achiziție României: bombardierul Atlas și biplanul Siskin

flotă aeriană". În schimb cei de la Biroul de Comerț au avut o atitudine rezervată. Pe de o parte, se menționa că locurile de muncă create pentru fabricarea avioanelor erau foarte importante, dar dacă un astfel de contract afecta poziția Marii Britanii în Europa de Est și Sud-Est, atunci Ramsay MacDonald, prim-ministrul britanic, era sfătuit să nu încurajeze semnarea unei înțelegeri comerciale.

În continuare, Christopher Birdwood Thomson, ministrul Aerului, a trimis o telegramă urgentă la București. El menționa că situația la Londra, în chestiunea contractului ce viza vânzarea de aparate de zbor pentru România, era bună, dar erau necesare „acțiuni decisive” din partea reprezentantului firmei Armstrong-Whitworth la București, Drummond Wolff.

Atunci compania Vickers Limited, cu interese deja în România, la uzinele Reșița, a intervenit în ecuație. Directorul firmei cerea liderilor de la Foreign Office același sprijin din partea lui Herbert Dering pe care cel din urmă l-a oferit pentru Armstrong-Whitworth. Harold Nicolson a răspuns rapid și a trimis indicații în acest sens la București.

Pe de altă parte, reprezen-

tanții firmelor franceze și italiene făceau presiuni la București pentru câștigarea contractului. La 1 martie 1924 a sosit în România conducătorul Departamentului Aerului francez, generalul Duval. Pentru a contracara această intervenție a venit o delegație în România a firmei Armstrong-Siddeley (rezultată din achiziția Siddeley-Deasy de către Armstrong-Whitworth) în frunte cu unul dintre partenerii principali, J.D. Siddeley. Guvernul italian, în schimb, a oferit un împrumut de 100 de milioane de lire pentru partea română, care ulterior să fie folosit pentru achiziția de avioane italiene. Din informațiile britanice propunerea de la Roma venise cu acordul lui Benito Mussolini. Interesant este că italienii voiau să asigure împrumutul la bănci din Marea Britanie. Pentru a neutraliza acțiunile guvernului de la Roma, bancherii de la Londra au refuzat să asigure împrumutul italian.

ECONOMIE ȘI POLITICĂ

După analiza ofertelor prezentate pentru câștigarea mult doritului contract, au rămas în cursă cei de la Armstrong-Siddeley și francezii de la Lorraine-Dietrich.

Dosarul francez era susținut de date tehnice amănunțite, conform lui Herbert Dering. El semnala că reprezentanții firmei britanice ar trebui să alcătuiască la rândul lor un dosar cuprinzător, care să conțină în principal date despre motorul Jaguar. Cei de la Foreign Office i-au trimis toate datele necesare despre motorul Jaguar și parametrii la care funcționau aparatele de zbor echipate cu el, din dotarea Royal Air Force (RAF). Partea română a început să ceară mai multe date despre avioanele produse în Marea Britanie, precum Bristol sau biplanul Siskin. Drummond Wolff și Boxhall, ginerele lui Barbu Știrbey, au răspuns întotdeauna la solicitările românești, dar ofereau date tehnice generale.

La finalul lunii martie 1924, Drummond Wolff l-a anunțat pe Dering că s-a luat decizia achiziționării a 60 de avioane Siskin și 10 bombardiere Atlas, împreună cu 14 motoare de rezervă. Proiectul construcției unei fabrici de profil în România era pentru moment amânat, dar era o chestiune serioasă, deoarece partea română voia să dețină până la 1.000 de avioane, iar această cantitate putea să fie obținută doar printr-o unitate proprie de producție. Suma cumulată a contractului semnat între cele

Hangarul I.A.R. de la Braşov

două părţi era de 200.000 de lire sterline. Din toate datele pe care le avem la dispoziţie, contractul nu a fost implementat, cel mai probabil din lipsa banilor pentru plata avioanelor.

Directorul financiar de la Vickers Limited, Vincent Caillard, a încercat să schimbe strategia pentru a atrage o ofertă din partea Guvernului român şi a dorit să obţină un sprijin din partea autorităţilor financiare de la Londra. De fapt, ce dorea el? Să obţină un împrumut pentru România în Marea Britanie, în valoare de 100.000 de lire, pentru a facilita producţia de avioane pentru Guvernul român. Vickers făcea apel la argumente sociale precum „angajarea a 800 – 900 de oameni în fabrica de la Weybridge“, dacă contractul era semnat. Cei care se ocupau de destinele financiare ale Guvernului britanic au refuzat acordarea acestui împrumut din cauza atitudinii Guvernului român, care s-a arătat inflexibil la solicitările britanice privind reglementarea datoriei externe a României către Marea Britanie. Trezoreria britanică a oferit un răspuns similar motivând prin „eşecul Guvernului român de a face paşi pozitivi în oferirea de compensaţii pentru companiile petroliere, ale căror proprietăţi au

fost afectate în timpul războiului; eşecul lor de a ajunge la un acord privind datoriile României dinainte de război“.

După analizarea tuturor acestor date, Foreign Office

a comunicat celor de Vickers Limited avizul negativ al Guvernului britanic în chestiunea acordării împrumutului pentru Guvernul român.

APARENŢE ÎNŞELĂTOARE

Prinţul Carol, aflat la Paris, şi-a manifestat dorinţa de a vizita fabricile britanice care produceau aparate de zbor, după ce deja vizitase unităţile de producţie de profil din Franţa. Relativ rapid, Christopher Birdwood Thomson l-a invitat pe Carol să participe la spectacolul anual aviatic organizat în Anglia, dar într-un mod neoficial, prin intermediul ministrului român la Londra, Nicolae Titulescu.

În schimb, la Foreign Office opiniile erau împărţite cu privire la vizita lui Carol în Marea Britanie, dar şi cu privire la livrarea către Guvernul român a unor aparate de zbor britanice. Harold Nicolson menţiona: „Instinctul meu este împotriva aprovizionării cu avioane sau alte arme a statelor balcanice [...], dar nu putem împiedica ca firmele britanice să preia comenzi în acest sens. În aceste circumstanţe, nu ne putem opune vizitei prinţului Carol“. Secretarul permanent al Foreign Office, Eyre Crowe, a

luat decizia de a permite vizita prinţului Carol în Marea Britanie, iar pentru aceasta nu trebuia emisă nicio invitaţie oficială. Principele Carol a acceptat scenariul unei vizite neoficiale propus de Foreign Office.

La începutul lunii august presa română semnală crearea unei companii care urma să se ocupe de fabricarea unor aparate de zbor în România, din schemă făcând parte uzinele Astra de la Arad şi uzina de la Reşiţa, unde Vickers era implicat. Specialişti francezi urma să îşi dea şi ei concursul la noua schemă. Locul ales pentru ridicarea fabricii era în apropierea Braşovului. Herbert Dering era de părere că noua combinaţie era rezultatul intrigilor franceze, care au profitat de lipsa din ţară a prinţului Carol pentru a-şi impune influenţa în România. Carol, aflat în Anglia, l-a asigurat pe Thomson că nicio decizie nu a fost luată cu privire la ridicarea unei fabrici de avioane.

În aceeaşi cheie, pe toată perioada anului 1924 reprezentanţii Vickers Limited şi Armstrong-Siddeley au crezut că erau foarte aproape de realizarea combinaţiei care le permitea deschiderea unei fabrici de avioane în România. Ministrul Afacerilor Străine român, I.G. Duca, a reuşit să determine această prezumţie, care s-a dovedit că se poate de cronată. În anul 1925 a fost înfiinţată „Întreprinderea Aeronautică Română“, cu sediul la Braşov. Negociatorii români i-au indus total în eroare pe britanici în timpul discuţiilor, deoarece noua companie avea capital francez cu participaţia firmelor Blériot-Spad şi Lorraine-Dietrich. Era încă o înfrângere a Marii Britanii în faţa Parisului, în România. ■

IANCU DE HUNEDOARA, VOIEVODUL CRUCIAT AL TRANSILVANIEI. EPOCA EROICĂ (1441 – 1445)

LIVIU CÎMPEANU

(Academia Română,
Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu)

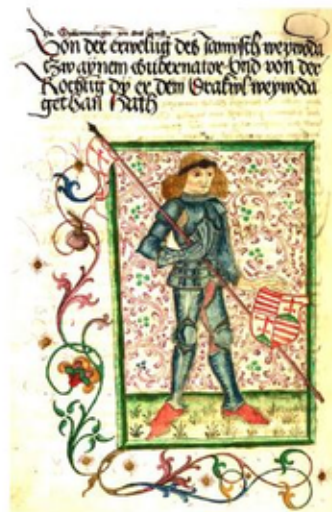
După moartea subită a regelui Albert de Habsburg, în toamna anului 1439, Regatul Ungariei a fost cuprins de un război civil care s-a desfășurat în cursul anilor 1440 – 1442, între susținătorii reginei Elisabeta, văduva însărcinată a suveranului decedat, și cei ai lui Vladislav III Jagiello, regele Poloniei. Printre cei care i-au jurat credință candidatului jagiellon în 1440 s-au numărat Miklós Újlaki și companionul său, Iancu de Hunedoara, care, în calitate de ban al Severinului, își câștigase deja un renume de luptător antiotoman. După cum avea să se dovedească peste numai câteva luni, regele Vladislav a câștigat în Iancu de Hunedoara un loialist „născut să poarte arme și să poarte războaie” (Johannes de Thurocz), care mai dispunea pe deasupra și de o oaste privată formată din 50 de „lănci”, adică din 50 de călăreți echipați cu armuri grele, catafractari, și din alți 150 de arcași călări, în total de 200 de oameni.

În primele zile ale anului 1441, oastea regală în frunte cu Miklós Újlaki și cu Iancu de Hunedoara i-a înfrânt pe loialiștii reginei Elisabeta lângă claustrul benedictin Bătaszék, din comitatul Tolna (astăzi în Ungaria), într-o bătălie cumplită, în care oștenii din cele două tabere s-au măcelărit „ca și cum ar fi fost străini de peste mări și țări” (Johannes de Thurocz). Pentru victoria obținută, Vladislav Jagiello i-a răsplătit pe Miklós Újlaki și pe Iancu de Hunedoara cu demnitatea comună de voievod al Transilvaniei, cel mai târziu la mijlocul lunii februarie 1441, nu o lună mai târziu, în martie, așa cum se aprecia în

istoriografia mai veche. Eroul nostru avea circa 45 de ani când a ocupat această importantă demnitate, devenind al patrulea om din Regatul Ungariei după rege, palatin și judele Curții.

ÎNVIĞĂTORUL LUI ISHAK BEĞ, MEZID BEĞ ȘI ȘEHABEDDIN PAȘA

În vara anului 1441, Murad al II-lea i-a permis lui Ishak Beğ, căpetenia akîngiilor din Semendria (fosta cetate de scaun a Despotatului Sârb, cucerită de

Iancu de Hunedoara,
miniatură din
Codices latini germanici 156,
Heidelberg, aproximativ 1490

otomani în 1439!) să întreprindă un raid masiv în ținuturile de la frontiera sudică a Regatului Ungariei. La Timișoara, Iancu de Hunedoara și-a mobilizat în secret oastea și a pornit împotriva invadatorilor otomani, pe care i-a surprins la circa 14 km de Semendria. În bătălia care a urmat, voievodul Transilvaniei s-a bazat pe cavaleria catafractară, net superioară față de călăreții otomani, fără echipament defensiv, tactică deprinsă în tinerețe, pe când se afla în slujba ducelui milanez Filippo Visconti. Deși nu a fost o confruntare de proporții, succesul reputat de Iancu de Hunedoara asupra lui Ishak Beg a reprezentat o victorie morală, care a demonstrat că akîngii pot fi învinși și care i-a înșuflețit pe creștini să reînceapă ofensiva antiotomană. În urma acestei înfrângeri, sultanul Murad al II-lea a plănuțit o expediție de revanșă în primăvara anului următor, după cum îl informa Republica Ragusa pe Vladislav Jagiello încă de la 17 septembrie 1441.

Astfel, contrar afirmației cronicarilor medievali, atacul otoman din primăvara anului următor nu l-a surprins nepregătit pe Iancu de Hunedoara, care a avut timp suficient să-i cheme la arme pe toți locuitorii cu obligații militare ai Transilvaniei, prin purtarea unei spade însângerate prin toate așezările. Cel mai târziu în luna februarie 1442, Mezid Beg, mirahor (mai marele peste grajdurile imperiale), a invadat Transilvania în fruntea unei oști de 16.000 de luptători, care, intrând prin Poarta

de Fier, a devastat comitatele sud-vestice, Hunedoara și Alba. Transilvănenii s-au mobilizat, pare-se, la Cluj, apoi și-au mutat tabăra lângă orașul episcopal Alba Iulia. Dacă în prima confruntare care a avut loc la Sântimbru, la 18 martie 1442, banderile personale ale lui Iancu de Hunedoara și György Lépes, episcopul Transilvaniei, au fost învinse de gazii lui Mezid Beg, patru zile mai târziu, la 22 martie 1442, voievodul și transilvănenii săi reușeau să-i ajungă din urmă pe invadatorii otomani și să le provoace o înfrângere categorică la Poarta de Fier a Transilvaniei, pe unde încercau să se retragă, încărcăți de robi și prăzi. Iancu de Hunedoara a trimis regelui Vladislav, la Buda, trofeele capturate, inclusiv un car mare plin cu capete tăiate, deasupra cărora erau înfipte în sulite capetele lui Mezid Beg și ale fiilor săi căzuți în luptă. Suveranul a decretat sărbători publice în cinstea căpitănului său și a anunțat victoria sa în întreaga Creștinătate.

Între timp, sultanul Murad I-a mazilit pe Vlad Dracul, domnul Țării Românești, sub pretextul că ar fi colaborat cu Iancu de Hunedoara. Padișahul a acordat scaunul domnesc de la Târgoviște

unui pașă otoman, probabil cu rang de beğlerbeğ, pe care l-a trimis la nord de Dunăre în fruntea a 12.000 de otomani. Alarmați, boierii munteni l-au chemat în ajutor pe voievodul Transilvaniei, care, în luna iulie 1442, a trecut cu oștile sale în Țara Românească și a înfrânt alaiul pașei, al cărui nume nu este menționat în izvoare. Iancu de Hunedoara a acordat domnia Țării Românești lui Basarab al II-lea, adevăratul moștenitor al familiei domnitoare.

Înfuriat peste măsură, Murad al II-lea l-a trimis pe Șehabeddin, beğlerbeğul Rumeliei, în fruntea unei ordii apreciate de contemporani la 80.000 de oameni, pentru a rezolva o dată pentru totdeauna chestiunea Țării Românești. În august 1442, Iancu de Hunedoara și oastea sa au trecut la sud de Carpați, unde au făcut joncțiunea cu Basarab al II-lea și cu oastea Țării Românești, pornind apoi împreună împotriva lui Șehabeddin. Bătălia decisivă a avut loc la 2 septembrie 1442, pe cursul superior al Ialomiței, la nord de Târgoviște, călăreții otomani fiind înfrânți de cavaleria catafractară și de carele de luptă husite ale lui Iancu de Hunedoara, care a uti-

lizat cu această ocazie, pentru prima dată în cariera sa, tactica de *wagenburg*, deprinsă în peregrinările făcute în Boemia (*Magazin istoric*, nr. 1/2023). Beğlerbeğul și supraviețuitorii otomani s-au retras în debandadă la sud de Dunăre, Țara Românească rămânând în alianță antiotomană. Iancu de Hunedoara

Luptă între transilvăneni și otomani, frescă din Biserica reformată din Biborțeni (Covasna), secolul XV

a trimis din nou trofee de război la Buda, de unde Vladislav Jagiello a anunțat miraculoasa victorie din Germania, până în Italia și Turcia (Antonio Bonfini).

SĂBIILE DE FIER ALE GAZIILOR

Ca replică la invazia lui Șehabeddin în Țara Românească, Iancu de Hunedoara a întreprins două campanii de represalii în ținuturile de frontieră ale Imperiului Otoman, prima, în toamna anului 1442 și cea de-a doua, în primăvara anului 1443. Între timp, veștile despre victoriile antiotomane ale voievodului Transilvaniei au ajuns la Sfântul Scaun. Papa se străduia să organizeze o cruciadă pentru ajutorarea Imperiului Bizantin, care recunoscuse supremația papală în cadrul Conciliului de la Ferrara-Florența, în 1439. Cardinalul-legat Giuliano Cesarini s-a ocupat de pregătirile diplomatice, politice și militare ale viitoarei expediții militare, care au durat până în toamna anului 1443. Regele Vladislav

l-a numit pe Iancu de Hunedoara în demnitatea de căpitan general al oștii compuse din banderile mai multor prelați și baroni, voluntari poloni, 8.000 de călăreți sârbi sub comanda lui Gheorghe Brankovici, despotul exilat al Serbiei, 600 – 700 de călăreți bosniaci, un contingent de cavalerie ușoară sub comanda lui Basarab al II-lea, cruciați și luptă-

Șarja cavaleriei grele maghiare, condusă de Ludovic I de Anjou (1342 – 1382) împotriva otomanilor, pictură de Hans von Tübingen (1380 – 1462)

tori „de gherilă“ bulgari, numiți voynuk.

La mijlocul lunii octombrie 1443, marea oaste cruciată a trecut Dunărea în dreptul cetății Belgrad și a mărșăluit de-a lungul râului Morava Mare, în direcția Munților Haemus. Practic, cruciații au urmărit vechiul drum roman, *via militaris*, obiectivul fiind orașul Edirne (Adrianopol), capitala europeană a Imperiului Otoman. Într-un adevărat tur de forță, oastea comandată de Vladislav Jagiello, Iancu de Hunedoara, Gheorghe Brankovici și Giuliano Cesarini s-a angajat în cinci

mari bătălii, dintre care în trei s-a confruntat cu ordia lui Murad al II-lea. După cucerirea orașelor Niș și Sofia, cruciații au forțat pasul Poarta lui Traian, dar au fost respinși de apărătorii otomani. Au mărșăluit mai departe spre est, călăuziți de bulgarii care li s-au alăturat, în încercarea de a forța pasul Zlatița. Însă, potrivit cronicarului Idris Bitlisi (1457 – 1520), padișahul „a împresurat trecătoarea aceea cu săbiile de fier ale gaziilor“, astfel

că, în confruntarea decisivă din 12 decembrie 1443, oastea cruciată nu a reușit să spargă pozițiile ordiei otomane.

Față în față cu un inamic superior din punct de vedere numeric, dar și amenințat de frig și de pericolul de a rămâne fără provizii, consiliul de război al regelui Vladislav a luat decizia să se retragă pe același drum pe care venise. Pe drumul de întoarcere au mai avut loc două confruntări majore, la Meștița și la Kunovica (Bulgaria, respectiv Serbia de azi), în care ariergarda comandată de Iancu de Hunedoara și de Gheorghe Brankovici a reușit să respingă atacurile

otomane. Mai mult, în bătălia de la Kunovica, la 2 ianuarie 1444, Iancu de Hunedoara a reușit să-l captureze pe Çandarli Mehmed Beğ, fratele marelui vizir Halil Pașa, care va juca un rol important în evoluția evenimentelor. După ce au ajuns înapoi la Belgrad, Vladislav Jagiello și Iancu de Hunedoara au hotărât să demobilizeze oastea, în pofida

Wagenburg de tip husit

rugămintilor despotului Gheorghe Brankovici de a rămâne sub arme și de a relua ofensiva odată cu venirea primăverii.

PACEA DE LA ORADEA ȘI ALTE AFACERI NECURATE

Demonstrația de forță a oștii cruciate l-a „convins” pe sultanul Murad să inițieze tratative cu Regatul Ungariei, prin intermediul socrului său, Gheorghe Brankovici. Sultana Mara Brankovici i-a scris tatălui ei, chipurile pentru eliberarea lui Çandarlı Mehmed Beğ, însă în secret i-a comunicat „oferta” sultanului: restaurarea despotatului pierdut, în schimbul medierii unei păci ungaro-otomane și, desigur, al acceptării suzeranității Înaltei Porți. Cu multă abilitate politică, Gheorghe Brankovici i-a făcut lui Iancu de Hunedoara o ofertă de nerefuzat: îi promitea întreaga sa avere din Regatul Ungariei, în schimbul încheierii unei păci cu Murad al II-lea! Avid de putere și de bogăție, voievodul Transilvaniei a acceptat și a trimis împreună cu despotul o solie la Înalta Poartă pentru

încheierea păcii.

Între timp, în luna iulie 1444, Gheorghe Brankovici și familia sa i-au donat lui Iancu de Hunedoara o parte considerabilă din imensa lor avere, cu titlu de despăgubire pentru cheltuielile suportate în timpul campaniilor antiotomane anterioare, în realitate însă, ca dovadă a respectării înțelegerii încheiate în prealabil. În aceeași perioadă, a sosit și solul otoman cu tratatul de pace pe zece ani, care a fost ratificat de Iancu de Hunedoara și de Gheorghe Brankovici la 15 august 1444, la Oradea (iar nu la Szeged, așa cum se susținea în istoriografia mai veche). O săptămână mai târziu, garnizoanele otomane din cetățile și din ținuturile Despotatului Sârb au fost evacuate, Gheorghe Brankovici recuperându-și astfel mult dorita stăpânire pierdută. Întreaga „afacere” a reprezentat o lovitură de maestru a sultanului Murad, care, în pofida concesiilor teritoriale, i-a privat pe creștini de valorosul ajutor militar al sârbilor și a câștigat timp pentru organizarea defensivei.

Este imposibil de precizat dacă Vladislav Jagiello și Iancu de Hunedoara au prevăzut consecințele negative ale înțelegerii

Sultana Mara Brankovici

cu Murad al II-lea. Aceștia au încercat să-l suplinească pe Gheorghe Brankovici cu Vlad Dracul, reînscăunat de Murad al II-lea în primăvara anului 1444, dar nu printr-o intervenție militară directă, pentru a nu periclita delicatele tratative cu Iancu de Hunedoara, ci prin intermediul împăratului bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul, care l-a sprijinit pe pretendentul muntean să-și recupereze tronul părintesc pe cale maritimă.

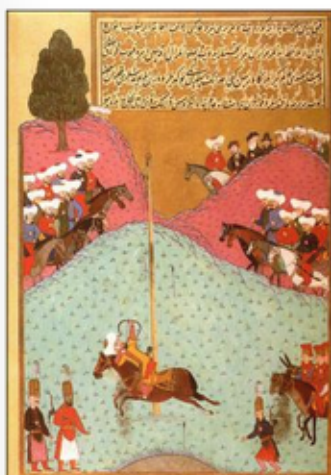
VÂNTUL CARE A PREVESTIT DEZASTRUL

Luptele din timpul Campaniei celei Lungi au demonstrat că temuta oaste otomană poate fi învinsă, însă a fost doar un „război al iluziilor”, cum nota istoricul maghiar Tamás Pálosfalvi. Succesele obținute pe câmpul de luptă l-au convins pe Giuliano Cesarini că această cruciadă trebuia să continue,

*Bătălia
de la Varna,
gravură
din Cronica
lui
Joachim
Bielski,
1564*

Sultanul Murad al II-lea practicând un joc popular în lumea otomană, tirul cu arcul (miniatură din 1584)

fiind la un pas de a-i anatemia pe Iancu de Hunedoara și pe Gheorghe Brankovici, artizanii Păcii de la Oradea. Însă voievodul Transilvaniei nu a încheiat pacea doar din motive personale, ci și din motive strategice, pentru a câștiga timp să pregătească o nouă oaste cruciată. Chiar în timpul în care se negocia ratificarea tratatului de pace cu Înalta Poartă, această oaste era deja adunată la Szeged, unde comandantii ei, în frunte cu regele Vladislav și cu Iancu de Hunedoara, au depus jurământul cruciat, la 4 august 1444. Planul noii expediții era mult

mai complex: emirul Ibrahim al Karamanului trebuia să-l atragă pe Murad al II-lea în Anatolia, iar o flotă cruciată trebuia să blocheze Strâmtoarea Dardanele și Bosfor pentru a împiedica trecerea sultanului în Europa. Între timp, oastea cruciată a Regatului Ungariei avea să atace cu toată puterea stăpânirile otomane rumeliote și astfel să-i scoată pe otomani o dată pentru totdeauna din Europa.

Noua oaste cruciată avea aproximativ aceeași componență ca cea a oștii care luptase în Campania cea Lungă, diferența constând în faptul că sârbii au fost înlocuiți parțial cu un contingent de 4.000 de călăreți munteni, pus la dispoziție de Vlad Dracul. Și de data aceasta, Vladislav Jagiello l-a numit pe Iancu de Hunedoara căpitan general al oștii. La 20 septembrie 1444, oastea a traversat Dunărea pe la Orșova și a înaintat prin Bulgaria otomană, pe la Vidin, Nicopole și Șumen, până la Varna. Spre deosebire de campania anterioară, cruciații nu au fost întâmpinați de nicio oaste otomană notabilă, cu excepția garnizoanelor din cetățile întâlnite în cale, care au fost cucerite de cruciați fără mare dificultate. Spre uluirea tuturor, flota veneto-burgundo-

papală din Bosfor nu a putut împiedica trecerea lui Murad al II-lea și a ordicii sale din Asia în Europa din cauza artileriei otomane, care a ținut-o la distanță (contemporanii vorbeau și de trădarea genovezilor din Pera, ale căror corăbii i-ar fi trecut pe otomani peste strâmtoare!).

În seara zilei de 9 noiembrie 1444, sultanul Murad și-a întins tabăra la numai câțiva kilometri de pozițiile cruciate de lângă Varna. A doua zi, la 10 noiembrie 1444, pe când cele două oști inamice se aflau față în față, potrivit franciscanului Andreas de Palatio, martor ocular al evenimentelor, s-a iscat un vânt puternic care a sfâșiat și a smuls steagurile și flamurile de pe lăncile luptătorilor cruciați. Acesta a fost un semn de rău augur pentru desfășurarea ulterioară a bătăliei. Iancu de Hunedoara și cavaleria sa de elită au dominat câmpul de luptă aproape întreaga zi, însă, contrar sfatului dat de căpitanul general, Vladislav Jagiello a fost convins de anturaj să încerce o șarjă de cavalerie împotriva ienicerilor care îl apărau pe sultanul Murad. Acest atac nesăbuit i-a fost fatal regelui, ceea ce a condus la colapsul întregii oști cruciate, care a fugit în debandadă. În învălmășeala iscată, și-a pierdut viața și cardinalul Giuliano Cesarini. Până la lăsarea serii, câmpul de luptă aparținea ordicii otomane. Iancu de Hunedoara a reușit să regrepeze în jurul său o bună parte din „cavaleria maghiară” (Andreas de Palatio), cu care s-a retras în ordine spre Dunăre, traversând-o apoi pe la Târgul de Floci, în Țara Românească. Despre surpriza pe care i-a rezervat-o Vlad Dracul o să vorbim în episodul următor. ■

Mormântul regelui Vladislav în Catedrala din Cracovia

Încheiem povestea începută în numărul trecut al revistei.

NICOLAE MINEI ȘI SECURITATEA

CIPRIAN NIȚULESCU

La 22 februarie 1983 ambasadorul S.U.A. la București, David Funderburk, primea un telex din partea lui Kenneth Franzheim II, important petrolist și fost ambasador al S.U.A. în Noua Zeelandă (cu misiuni diplomatice și în Belgia și Maroc), privind cazul „dr. Nicolae Minei, care a fost ultimul redactor șef evreu (Magazin istoric) din România”. Se menționa în continuare că ambasadorul Simcha Dinitz din Israel (ambasadorul Israelului în S.U.A. în anii 1973 – 1978) era cel mai îngrijorat și dispus să-l sprijine pe dr. Nicolae Minei și credea că românii nu doreau să devină celebru acest caz de refuz al vizei de plecare definitivă în Israel pentru familia Minei în contextul preconizatei reînnoiri a Clauzei națiunii celei mai favorizate acordate de S.U.A., din august 1983. După acest mesaj Securitatea a dat mai multă atenție obiectivului „Ganea” (N. Minei).

Fotografii realizate de filaj:
în drum către redacție,...

La 1 martie 1983 se întocmea o listă cu 19 relații ale sale printre cetățenii străini, dintre diplomații ambasadelor R.F.G., Mexic, Egipt sau S.U.A.; unul era notat ca agent C.I.A. (Judith Johnson, secretar I cu probleme economice), iar opt persoane aveau însemnarea „cadru C.I.A.” (ambasadorul Harry Barnes, ambasadorul David Funderburk, consilierii de la Ambasada americană Clint Smith,

Edward Mainland, Allan Parker, Edward McBride, atașatul cultural Victor Jackovich), inclusiv Richard Staar, director asociat la Hoover Institution, în timp ce Samuel Fry (ministru-consilier la Ambasada S.U.A. în 1981 – 1983) sau Alvin Perlman erau considerați fără legături cu acel serviciu secret. O altă listă cuprindea relații ale lui N. Minei printre români, precum Corneliu Bogdan, fost ambasador în S.U.A.

și director în M.A.E. (*Magazin istoric*, nr. 10/2021), Dumitru Mihail, fost ambasador în Mexic și director în M.A.E., din 1980 redactor-șef adjunct la Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, Pascu Ștefănescu (n. 1921, nume inițial Schapira, ministru și ministru adjunct al Industriei Alimentare în 1952 – 1970), Adina Darian de la revista *Cinema*, Mihail Criticos (n. 1926, redactor-șef la Studioul Cinematografic

„Alexandru Sahia“, fost director adjunct la O.S.T.A. în 1956 – 1962), Anca Lăzăreanu, soția lui Alexandru Lăzăreanu, fost ministru adjunct de Externe și ambasador la Londra și Bruxelles (*Magazin istoric*, nr. 9/2021), Dana Lovinescu (n. 1933, fostă Beligan, redactor la *Magazin istoric* până în toamna lui 1971, transferată ca adjunct al directorului Robert Geis, conducătorul Bibliotecii Americane din București, instituție unică atunci în Europa de Est, inaugurată în ianuarie 1972, unde a organizat zece ani evenimente culturale; ofițerul nota că era „fugită“ din țară în decembrie 1982). La 10 martie 1983 maiorul Gh. Diaconescu, șef de serviciu în Direcția a III-a (peste ani, șeful Contraspionajului din S.R.I. în 1990 – 1994) dispunea anchetarea informativă a lui Minei, însă nu era de acord să se procedeze astfel și cu Cristian Popișteanu (care refuzase „dialogul cu organele noastre“) sau cu Lia Manoliu, Eugen Runcan (un vecin, fost ilegalist) și Paul Colorian (din familie de directori de societăți bancar-industriale înainte de 1948, economist la Ministerul Comerțului Interior), notând: „Tovarășii, mai puțin Minei, fac parte din nomenclatura C.C. al P.C.R. Nu vă puteți propune așa ceva“.

Au urmat nouă întâlniri reprezentanți ai Securității în 1983: la 31 martie (sub acoperirea de ofițeri la Circa nr. 1 Mișie); la 8 aprilie (la domiciliul lui Minei, care a avut inițiativa să-l prezinte pe ofițer soției ca redactor la *Lumea*); la 18 aprilie (a dat câteva note despre diplomați americani cunoscuți

... în vizită la o adresă de pe Calea Dorobanților,...

și a pus la dispoziție material documentar despre România publicat în străinătate, declarând că se ducea la patru – cinci recepții pe an la Ambasada S.U.A., deoarece ambasadorii și consilierii americani făceau „numeroase vizite“ la I.S.I.S.P., unde Minei de obicei era translator; spunea că participa la recepții și alte acțiuni protocolare ale ambasadelor de regulă alături de Cristian Popișteanu, cu care întocmea apoi informarea către Secția de Presă a C.C. al P.C.R.); la 5 mai (când i s-a luat angajament olograf de colaborare de către ofițerul de caz, cpt. Ioan Cămărășan de la Direcția a III-a, care se încheia cu mențiunea: „Fie ca nerespectarea prezentului Angajament să-mi atragă ura poporului român și pedeapsa aspră a legilor Republicii Socialiste România“; atunci a întocmit și planul viitoare

sale activități istoriografice în exterior); la 21 și 26 iulie (când alături de căpitan a participat și maiorul Marcel Enea de la Serviciul „D“ al D.S.S. – *Magazin istoric*, nr. 11 – 12/2012, 1/2013 –, însă Minei a fost mai puțin cooperant, spunând că așteaptă viza de plecare definitivă de șapte luni, iar starea sănătății sale se agravează; a semnalat și caracterizarea ironică privind activitatea sa după 1945, pe care i-a făcut-o Sorin Cunea-Cohn la postul de radio *Europa Liberă*, pe care ofițerul îl eticheta ca „un articol foarte veninos“); la 4 august (i-a spus ofițerului că i s-a comunicat avizul negativ pentru stabilire în Israel, Minei înaintând apoi un memoriu la „conducerea superioară de partid și de stat“, adică lui Nicolae Ceaușescu, iar altul către Consiliul de Stat, Securitatea semnalând și

... „discutând cu un coleg de serviciu“, scrie pe fișa respectivă; „colegul“ era academicianul Ștefan Ștefănescu,...

intervenția congresmanului Bill Archer în favoarea sa); o altă întâlnire cu ofițerul la 1 octombrie (la acea dată Comisia pentru Pașapoarte și Vize hotărâse aprobarea plecării definitive a familiei Minei din țară, iar un alt aviz pozitiv fusese dat la 13 august); și la 7 noiembrie (când Minei a discutat cu ofițerul despre scriitorii români din Israel; pe Al. Mirodan îl întâlnise de multe ori la Radu Beligan).

Un Raport din 27 octombrie 1983, aprobat olograf de șeful Direcției III (general-maior Ștefan Alexie) și șeful Serviciului Independent „D” (colonel Ioan Toma), preciza că după stabilirea sa în exterior „se vor conti-

nua măsurile de control asupra comportamentului, poziției sale față de țară și mai ales asupra modului cum execută sarcinile cu care s-a angajat față de organele noastre”, iar legătura cu „Ganea” „se va realiza numai în țară, urmând ca la întâlniri să participe și ofițerul Serviciului «D» care se ocupă de această acțiune”. În decembrie 1983 se menționa că în exterior urma să fie verificat și prin intermediul U.M. 0544.

După plecarea din țară a familiei Minei la 30 decembrie 1983 (dosarul de urmărire fiind închis în ianuarie 1984, cu precizarea: „urmând ca asupra sa să se ia măsuri în

interes operativ”, adică recrutarea sa efectivă), căpitanul I. Cămărășan a vorbit telefonic cu soacra lui N. Minei, la 25 aprilie 1985, prezentându-se ca Ion Constantinescu de la revista *Lumea*. Aceasta i-a spus că Minei a urmat un tratament medical intensiv la un sanatoriu american din Tel Aviv și după ce familia Minei a învățat limba ebraică în internatul Ulpan pentru imigranți, N. Minei a obținut în februarie 1985 un post „foarte bun” la un Institut de Istorie din Ierusalim (existau trei institute de istorie), iar soția era medic în oraș. În dosar se menționează că în Israel aveau relații apropiate cu doctorița

În anul 1979, când se împlineau 35 de ani de la insurecția națională antifascistă și antiimperialistă, de eliberare socială și națională de la 23 August 1944 – denumirea s-a umflat de-a lungul anilor până la această formulă aberantă –, istoricul Aurică Simion a publicat, la Editura Dacia din Cluj-Napoca, volumul *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*. Evident, cartea avea toate vizele și avizele. Mai mult, autorul lucra în cadrul Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și totuși, surpriză de proporții: la scurt timp după lansare, cartea este retrasă de pe piață și întregul tiraj rămas este trimis la „topit”, adică distrus.

Pentru cei care nu au trăit în acea epocă – și chiar dacă au trăit, nu au avut acces în culisele mecanismelor de luare a deciziilor – episodul este greu de deslușit. Un caz similar s-a petrecut cu numărul din luna iulie 1969 al revistei *Magazin istoric*. Apărea în acel număr un articol despre Ștefan Foriș, fostul lider comunist lichidat de tovarășii săi. Dacă îl citești astăzi, îți este imposibil să înțelegi de ce a fost, tot așa, topit numărul respectiv de revistă, care și el avusese în prealabil toate avizele necesare pentru a apărea. Mai ales că Ștefan Foriș fusese

reabilitat de curând, în cadrul unui proces mai larg de condamnare a crimelor comise din dispoziția lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

În cazul cărții lui Aurică Simion, o sesiune „colegială” – cartea într-adevăr răsturna imaginea tradițională construită de istoriografia comunistă momentului 23 august 1944 – a provocat retragerea cărții. Existau în „frontul istoriografic” și la nivelul aparatului din C.C. al P.C.R. diferite facțiuni care se luptau pentru influență și fiecare pândea momentul când putea să dea celeilalte o lovitură mortală, susurând în urechea tovarășului sau a tovarășei că X sau Y nu dă dovadă de destulă vigilență revoluționară, că permite lansarea și circulația unor idei care contravin liniei partidului. Se reacționa în astfel de cazuri în mod radical. Cei care dăduseră acordul pentru apariția cărții deveneau cei mai intransigenți critici, ca să își apere scaunul. S-a declanșat o anchetă, în primul rând în cadrul Institutului din care făcea parte autorul. La ședința respectivă, Nicolae Minei a prezentat un referat în care i-a luat, deschis și argumentat, apărarea lui Aurică Simion, demonstrând cu documente că autorul avea dreptate în susținerile sale și astfel autorul nu a suferit consecințe grave, cum ar fi fost posibil să se întâmple.

... ambasadorul Harry Barnes jr.,...

Lili Grosu, căsătorită cu un anume Zilberstein, principal operator în turismul israeliano-român. În toamna lui 1985 era interceptată corespondența cu familia din țară, iar la 1 iunie 1987 se aproba scoaterea din „su-pravegherea informativă” (deschisă în aprilie 1985), deoarece N. Minei nu mai revenise în România.

In privința notelor date de N. Minei în aprilie 1983 despre americani, adăugăm că au fost referitoare la Harry Barnes jr., David Funderburk (de asemenea ambasador al S.U.A. la București, în anii 1981 – 1985), Mary Ann Ignatius (directoarea Bibliotecii Americane), Victor Jackovich (fost atașat cultural, viitor ambasador), fostul consilier economic Clint Smith și Susan Beth Franzheim, soția omului de afaceri menționat mai sus. În dosar sunt doar no-

tele olografe despre ultimii doi. Despre S.B. Franzheim (cunoscută la C. Smith) spunea că era fiica unei evreice din Basarabia (Tighina), aceasta urmând un tratament la sanatoriul dr. Ana Aslan, demarând apoi prin fundația ei o adevărată campanie de presă pentru ca în S.U.A. să se poată comercializa Gerovitalul. Despre C. Smith spunea că l-a cunoscut în 1979 cu prilejul unei întrevederi cu Ion Popescu-Puțuri, directorul I.S.I.S.P., notând: „Mi s-a părut un om serios și cultivat (este profesor universitar), interesat sincer [...] și chiar de istoria țării noastre, lucru care m-a surprins la un economist”. Tot atunci Minei scria că

nu participase la conferințele de presă ale Ambasadei U.R.S.S., deși fusese invitat (cunoștea și limba rusă, potrivit unui document A.N.I.C. din 1955).

În legătură cu planurile istoricului după emigrare, o Notă a D.S.S. din 27 octombrie 1983 preciza: „pentru restabilirea adevărului în privința unor aspecte și perioade ale istoriei României”, N. Minei dispunea de „documentație și posibilități reale” pentru a publica lucrări cu caracter istoric pe opt tematici, care „ar răspunde inexactităților și denaturărilor” (din lucrări și istorici nominalizați în document) și ar contribui la „contracara denigrărilor formulate în istoriogra-

fia occidentală, cât și în cea a țărilor socialiste” de-a lungul timpului, inclusiv cu date privind situația din anii '80. Se avea în vedere un ciclu de comunicări, articole, cărți, monografii cu tema „România – țară de azil și adăpost”, pe tot parcursul istoriei sale, pentru cei prigonți pe criterii naționale, religioase sau social-politice (greci, albanezi, slovaci, polonezi sau numeroși evrei din Galiția, Ucraina, Bielorusia, Rusia, Austria, Germania). Un obiectiv era combaterea „mitului antisemitismului românesc”.

Un alt demers al viitoareii activități a lui Nicolae Minei era cel privind rolul jucat de România (mai ales între 1916 – 1918) în Primul Război Mondial, atât pe fronturi, cât și în Basarabia, Transilvania, Ungaria și Banatul sârbesc. Nu lipsea nici subiectul prezenței românești pe Frontul

... la plimbare cu câinele

Tot din dosar: întâlnirea unui grup de istorici cu ambasadorul David B. Funderburk; primul din stânga, Paul Cernovodeanu, cu mustață și barbișon, Dan Berindei, lângă el ambasadorul american, a doua persoană spre dreapta, Cornelia Bodea, în spate, academician Ștefan Ștefănescu, în față Mihnea Gheorghiu, în spatele lui, Ioan Chiper, tot în rândul din spate, tot cu ochelari, Dinu C. Giurescu, Marieta Chiper, Dan Grigorescu și în fața lui Eugen Stănescu

de Răsărit în timpul celui de Al Doilea Război Mondial sau cel privind „tratamentul la care au fost supuși evreii din Basarabia după anexarea ei de către Uniunea Sovietică”. Era adăugată și tema „Civilizația românească – civilizație integrantă a celei europene în ultimele două secole”, inclusiv evocarea rolului lui N. Iorga, E. Racoviță și alții în istoria universală.

Nota D.S.S. menționa că, pentru a publica în străinătate, N. Minei avea mai multe relații, fiind menționați: Susan Beth Franzheim din Houston, președinta Fundației „Sinergy Trust” și proprietara editurii cu același nume (despre care se spunea că „are multiple relații la marile edituri americane din New York, McGraw-Hill, Columbia University Press și Harcourt, Jovanovich and Company”); Kenneth Franzheim, fost ambasador al S.U.A. („mul-

timilionar, are acțiuni la două mari edituri engleze cu filiale la New York: Mc Millan și Bantam Books”); Taylor Anderson, directorul editurii și revistei *American Heritage* din New York; Richard K. Webb, director general adjunct al Editurii National Geographic Magazine din New York; Stewart Michaelson II, redactor șef al revistei *Journal of American History* din New York; Clint Smith, fost consilier economic al Ambasadei S.U.A. la București, director al Direcției de studii și publicații a Fundației Hoover Institution de pe lângă Stanford University din California, alături de Morgan Weissenfeld și Margaret Billings, șef al Secției editorial, respectiv adjunct al șefului Secției editorial din Direcția amintită; Stephen Fischer-Galați, redactor pentru România la revista *Eastern European Review* din New York; Nicholas

M. Nagy-Talavera, editor al revistei de istorie a Universității Chico din California; Allan Lane, director general al Editurii *Penguin Books* din Londra, și Georgette Graham, șefa Secției de cărți străine de la acea editură; Rudolf Matthew Plater, director adjunct al Editurii Victor Gollancz din Londra; Michael Crowther, redactor șef al Editurii *History Today* din Londra (de fapt, o revistă de istorie); Martin Broszat, șef al secției de istorie a Editurii *Deutscher Taschenbuch Verlag* din R.F. Germania; Mathias Kürlat, director executiv la Institutul de Studii Sud-Est Europene din München; Petru Dumitriu (cunoscutul scriitor), consilier pentru România al Editurii *Fischer Verlag* din Frankfurt; Theodor Lavi, originar din România, director la Editura *Yad Vashem din Ierusalim*, și Dora Litani, cercetător șef la editura amintită; Bela Vago, originar din Tg. Mureș, șeful catedrei de istorie și șef al secției de istorie a Editurii Universității Haifa din Israel; Joseph Walk, șeful catedrei de istorie a editurii Universității Bar-Ilan din Tel-Aviv. Nu reiese că a îndeplinit vreun obiectiv din cele enumerate mai sus.

Referitor la raporturile lui N. Minei cu comunitatea evreiască consemnate în dosar, menționăm mai întâi un obiectiv menționat în Raportul Direcției a III-a din 10 martie 1983, semnat de doi căpitani și de maior Gh. Diaconescu, în care se propunea „compromiterea sa față de comunitate printr-o anonimă care să parvină rabinului șef din București [...]”.

(Continuare în p. 84)

ȘTEFAN POPESCU (1872 – 1948)

Dr. ELENA OLARIU

În anul 2022, a fost readus în atenția publicului iubitor de artă un mare pictor al perioadei interbelice, printr-o importantă expoziție organizată de Art Safari și Muzeul Municipiului București, intitulată „Ștefan Popescu. Povestea călătoriilor”. Evenimentul a fost realizat în parteneriat cu zece muzee din România, la care s-au adăugat cei mai semnificativi colecționari de artă autohtoni.

În mod paradoxal, foarte puțin cunoscut de publicul larg, Ștefan Popescu are un palmares profesional uluitor și a expus în cele mai importante saloane de la Munchen, Paris și din București. A participat de trei ori, cu lucrări importante, la Bienala de la Veneția. Pentru meritele sale excepționale în promovarea artei, pictorul a primit „Coroana României”, acordată de statul român, și „Legiunea de Onoare”, acordată de statul francez. A fost ales membru de onoare al Academiei Române, din anul 1935, și a participat ca fondator la activitatea unor celebre societăți ale vremii: „Tinerimea artistică” și „Arta”.

ÎNTRU PARIS ȘI BRETAGNIA

Ștefan Popescu a călătorit în Occident, în Orient, dar și prin țară. Călătoriile prin România, Franța, Turcia, Algeria, Maroc, Ștefan Popescu le va alterna cu deplasări prin Elveția, Italia, Grecia, Iugoslavia sau Germania, artistul fiind considerat unul dintre principalii pictori-călători ai artei românești.

Cercetarea realizată la Biblioteca Academiei Române, pentru organizarea acestei expoziții, a scos la lumină date noi despre biografia artistului. Pe un ecran gigantic au fost prezentate fotografii inedite,

puse la dispoziția curatorului și de urmașii familiei. Tot cu acea ocazie a fost prezentată și corespondența pe care artistul a purtat-o cu Dobrogeanu-Gherea, Grigore Antipa sau cu profesorul Ioan Cantacuzino, mari personalități ale României interbelice. Ștefan Popescu a fost prieten și cu Constantin Brâncuși, încercând să se ajute reciproc în perioada îndelungată în care amândoi au locuit la Paris.

În anul 1893, Ștefan Popescu pleacă la Munchen și începe să aprofundeze arta la Akademie der Bildenden Künste. Aici a urmat timp de șapte ani cursuri de desen și pictură în clasa profesorului

Peisaj venețian...

Pictorul în două ipostaze,...

Nikolaos Gyzis. În anul 1900, termină studiile la prestigioasa academie germană. Legat profund de mișcarea artistică müncheneză, de societatea „Secession“, Ștefan Popescu se va implica activ în evenimen-

tele acestei mișcări, expunând aproape anual în Germania, mai ales în perioada 1900 – 1914.

După șapte ani petrecuți în Germania, Ștefan Popescu pleacă la Paris, în anul 1900. În capitala Franței, el se apropie de pictorii de la Société Nationale des Artistes Français. Lucien Simon, Eugène Carrière, Charles Cottet sunt artiști de care se simte legat, iar acești pictori aveau o atitudine reținută față de impresionism. În Franța, Ștefan Popescu a pictat mai mult în Bretania decât la Paris. Se atașează de gruparea „Bande noire“, numită așa din cauza paletelor de culori pe care pictorii o foloseau, unde predomina negrul.

Din anul 1901, se integrează foarte repede în grupurile românești care se formaseră în capitala Franței. Ștefan Popescu face parte dintre cei care se întâlneau periodic în atelierul de pictură din rue Vaugirard, unde se discutau probleme de artă și literatură, grup din care mai făceau parte Gheorghe Petrașcu, Ipolit Strâmbulescu, Kimon Loghi, Ștefan Octavian Iosif, Dimitrie Anghel, Sextil Pușcariu și Virgil Cioflec. Tot în anul 1901, începe să expună la Salonul Société Nationale des Beaux-Arts din Paris, unde îi este acceptată o lucrare.

SPRIJIN PENTRU BRÂNCUȘI

În perioadele în care s-a aflat în capitala Franței se întâlnea cu românii de acolo la cafeneaua „La Closerie des Lilas“, din Cartierul Latin. În anul 1905, Ștefan Popescu devine membru și al „Cercului Studenților de la Paris“, unde activau Traian Vuia, Constantin Brâncuși, George Enescu, Ion Pillat, Ion Theodorescu-Sion, Nicolae Dărăscu, Camil Ressu, Eustațiu Stoenescu sau Theodor Cornel.

La Paris, expunând anual la Salonul Oficial, pictorul român începe să se bucure de notorietate,

iar în anul 1908 este ales membru asociat al Salonului Societății Naționale de la Paris.

După opt ani de studii temeinice de artă, își deschide, în anul 1901, prima expoziție personală în România, în sălile de la Ateneu, unde prezintă 85 de lucrări, peisaje din Bretania, Germania și din România. Apoi a avut numeroase participări la expozițiile „Tinerimii artistice“, în formarea acestei asociații având un rol fundamental. A fost unul dintre artiștii apreciați de principesa Maria, care a patronat „Tinerimea artistică“ și a susținut activ artele din România.

„Tinerimea artistică“ a fost o grupare care-și propunea să aducă un suflu nou în arta românească și să susțină debutul tinerilor artiști. Activând în cadrul acestei asociații, Ștefan Popescu devine prieten cu majoritatea membrilor grupării, cu Ștefan Luchian, Constantin Artachino, Nicolae Vermont, Kimon Loghi, Cecilia Cuțescu Storck, Frederic Storck, Ipolit Strâmbulescu, Arthur Verona și Gheorghe Petrașcu.

Anul 1904 a fost extrem de important pentru Ștefan Popescu, care-și deschide prima expoziție personală la Paris. Picturile vor fi expuse la Galeria Bernheim Jeune & Fils din Paris, un spațiu foarte important pentru exprimarea modernismului european. Aici va prezenta 32 de picturi, în general peisaje. Pentru această expoziție are cronici elogioase în presa franceză. Este un debut promițător, care-l va face să rămână în capitala Franței până la începutul Primului Război Mondial, când pictorul se va întoarce definitiv în România.

În cei 14 ani pe care îi petrece la Paris, Ștefan Popescu devine bun prieten cu Constantin Brâncuși, iar în anul 1906 pictorul organizează o loterie în București, pentru a-l ajuta pe sculptorul român. Loteria avea drept scop vânzarea unei lucrări

... și marin

... fotografii dintr-o colecție particulară

realizate de Brâncuși, banii urmând să fie folosiți de acesta din urmă pentru a se întreține la Paris.

BANI PENTRU ACHIZIȚIONAREA UNOR LUCRĂRI ALE TINERILOR

Anul următor, fiind deja un pictor consacrat, îl va recomanda pe Brâncuși doamnei Eliza Stănescu, pentru executarea unui monument funerar în amintirea soțului dispărut. Sculptorul se afla la primul său contract, iar Ștefan Popescu încerca să-l ajute pe Brâncuși să depășească problemele financiare pe care le avea. Chiar dacă această comandă este livrată foarte târziu (abia în anul 1914), cei doi rămân prieteni. În anul 1909, Ștefan Popescu a locuit pentru o perioadă de timp la Constantin Brâncuși, în atelierul acestuia din Montparnasse.

Prietenia dintre cei doi continuă. Ambii se vor implica în activitatea Asociației Românilor de la Paris, înființată în anul 1910, alături de George Enescu, de Theodor Pallady și de alți români care se stabiliseră pentru o perioadă în capitala Franței.

Chiar dacă a trăit peste 21 de ani în Germania și în Franța, Ștefan Popescu a revenit constant în țară și a pictat la Râmnicu Sărat, în Lunca Bistriței, pe Valea Oltului, la Dârste, Tâlmăciu, Prejmer, Reșița, Răducești, Florica, Hărman, Pufesti, Șopârlița, Fintestești, Curtea de Argeș, Davidești, Târgu-Ocna, Cap Caliacra, Balcic, Turtucaia sau în Delta Dunării.

În anul 1937, alături de alți mari artiști ai epocii, Gheorghe Petrașcu, Iosif Iser, Nicolae Dărăscu, Eustațiu Stoenescu și Jean Alexandru Steriadi, întemeiază gruparea „Arta”, la a cărei primă expoziție Ștefan Popescu participă cu 18 picturi.

Noua grupare unea marii maeștri ai epocii, aflați la apogeul afirmării profesionale. Aceștia doreau să ofere publicului bucureștean manifestări expoziționale de excepție, doreau să demonstreze valoarea la care ajunsese arta din România.

Pentru a oferi o șansă și tinerilor care nu aveau suficiente venituri, în anul 1922, Ștefan Popescu acceptă să predea la Academia de pictură de pe strada Sf. Voievozi, unde nu doar că lucrează fără să fie plătit, dar va dona sume semnificative de bani pentru

studenții din academie. Vara, începe să lucreze la Balcic. Inițiază asociația „Cercul intim” și organizează o expoziție unde fiecare pictor care a lucrat la Balcic putea prezenta câte trei lucrări. Împreună cu Jean Alexandru Steriadi organizează expoziții de artă grafică, „Saloane de alb-negru”, pe atunci acest tip de artă fiind extrem de puțin expusă în România.

Din anul 1934, Ștefan Popescu este numit președinte al Consiliului artistic al Muzeului „Toma Stelian”. Donează muzeului un număr semnificativ de picturi, desene și litografii, precum și o sumă consistentă de bani pentru crearea „Fondului Sofia Ștefan Popescu” (în memoria soției). Acest fond a fost destinat achiziționării de lucrări din expoziții și din atelierul artiștilor, pentru îmbogățirea patrimoniului muzeului.

Mai târziu, în anul 1932, Ștefan Popescu va dona Ministerului Artelor suma de 100.000 de lei, primită ca premiu național de pictură în anul 1928, oferta fiind făcută pentru crearea fondului „Leon Gh. Palade” (fiul soției), care presupunea achiziționarea unor lucrări de la tinerii care expuneau în saloanele de desen.

Prin toate aceste activități, destinate susținerii artiștilor din România, Ștefan Popescu și-a depășit cu mult statutul de pictor de succes, profilându-se ca o personalitate grandioasă a timpului său. ■

**Radio
România
București fm** [98,3 FM]

MARELE DIPLOMAT GREC IOANNIS CAPODISTRIAS ȘI ELVEȚIA (1813 - 1815)

APOSTOLOS PATELAKIS
(Salonic, Grecia)

Ioannis Capodistrias (Magazin istoric, nr. 4/2022) s-a născut în insula Corfu, la 10 februarie 1776, fiind al șaselea copil dintre cei nouă ai cuplului Antonios și Diamantina Capodistrias. Conte Antonios a studiat Dreptul la Padova, devenind unul dintre cei mai buni avocați în Corfu, fiind foarte implicat și în viața politică a insulei. Tatăl și-a educat copiii în spirit aristocratic, creștin-ortodox, dar foarte sever. Venețienii, sub a căror cârmuire se afla insula de patru secole, interziceau înființarea școlilor grecești, astfel încât copiii grecilor înstăriți învățau, în general, limba greacă acasă cu profesori particulari.

Capodistrias și casa din Corfu în care s-a născut

Ioannis, ca și tatăl său, a studiat la Padova, de unde s-a întors la vârsta de 21 de ani cu trei diplome, în trei domenii diferite, medicină, filosofie și drept. În anii de studenție, Ioannis s-a consacrat studiului cu atâta pasiune, cu atâta ardoare, încât a stârnit admirația celor mai distinși profesori ai facultății. Era înzestrat cu un spirit fin, cu o inteligență subtilă și cu o memorie uluitoare, calități care îi asigurau condițiile unei distinse cariere. Reîntors în Corfu (1797), îmbrățișează cu toată ardoarea cariera de doctor, fiind alături de cei săraci, pe care îi consulta gratuit, bucurându-se,

treptat, de mare popularitate. Dar evenimentele politice din Insulele Ionice aveau să-l îndrepte spre arena politică, sub directă îndrumare a tatălui, care cunoștea foarte bine realitățile din cele șapte insule.

AȘTEAPTĂ INVITAȚIA ȚARULUI

În anul 1797, Napoleon, continuându-și acțiunile militare spre est, ocupă Insulele Ionice, pe care le va deține timp de aproape doi ani. În 1799 flota ruso-otomană îi va alunga pe francezi și se va

crea Republica Septinsulară independentă, sub protectoratul Rusiei și Imperiului Otoman. Ministrul de Externe rus îl va trimite pe contele Mocenigo, în 1802, la Zakynthos, în calitate de reprezentant al Rusiei, pentru a calma spiritele din insule după schimbările survenite. Acest diplomat de origine italiană, după o scurtă colaborare cu Capodistrias, a înțeles valoarea morală și talentul diplomatic și politic al tânărului Ioannis, care în 1803 a fost ales secretar general al noii Republici.

În perioada 1803 – 1807, Ioannis Capodistrias a condus cu succes Departamentul Internelor, Externelor, al Marinei și al Comerțului. Astfel a intrat în contact cu diplomați ai altor țări. Capodistrias a purces la reorganizarea statului, toți recunoscându-i calitățile de bun organizator și diplomat iscusit. În timp record a redactat Constituția noului stat, pe care Senatul a votat-o la 5 decembrie 1803. Era prima Constituție votată liber de greci și avea un caracter progresist. Printre altele, Constituția stabilea ca limbă oficială a statului limba greacă și înființarea de școli cu predare în limba greacă.

În 1807, prin Tratatul de la Tilsit, încheiat între împăratul francez și țarul Rusiei, Insulele Ionice au fost cedate lui Napoleon; prin urmare, viața primului mic stat grecesc a fost de scurtă durată. Francezii, cunoscând calitățile de diplomat ale lui Capodistrias, i-au oferit un post în diplomația franceză, dar acesta a refuzat, întrucât nu avea încredere în Napoleon. Nu a acceptat nici propunerea contelui Mocenigo de a pleca cu el la Sankt Peterburg, deoarece

Țarul Alexandru I

ar fi dorit o invitație din partea țarului Alexandru I.

Capodistrias s-a retras din politică reluându-și activitatea de doctor, până când, în iulie 1808, a primit o scrisoare oficială din partea țarului, semnată de ministrul de Externe Nikolai Rumianțev, care-l invita la Sankt Peterburg. Capodistrias a acceptat cu mare bucurie și satisfacție invitația, sperând că, slujindu-l pe țar, va lupta și pentru eliberarea Greciei, care se afla de secole sub ocupația otomanilor.

La Sankt Peterburg a ajuns în ianuarie 1809 și va rămâne până în septembrie 1811, activând cu multă râvnă în cadrul Ministerului de Externe. La 20 aprilie 1809 a fost numit oficial consilier la Consiliul de Stat, la Departamentul Relații Externe, iar la 24 aprilie a fost prezentat țarului Alexandru I și familiei imperiale, care l-au primit cu mare căldură și interes. Capodistrias era un tânăr

frumos, înalt, cu o fizionomie fină, surzătoare, înzestrat cu o inteligență subtilă, cu o vorbire seducătoare, vorbea perfect italiana și franceza, calități care i-au deschis toate porțile aristocrației rusești. După o lungă așteptare, perioadă în care s-a pregătit pentru viitoarele misiuni, țarul l-a repartizat printr-un decret ca atașat la Ambasada Rusiei la Viena, ceea ce era pe placul lui Capodistrias, întrucât acesta dorea să fie cât mai aproape de Grecia și de familia sa.

TRIMIS AL ȚARULUI ÎN ELVEȚIA

La Viena a avut ocazia să-i cunoască pe toți diplomații acreditați în capitala habsburgică și a început să învețe germana, după ce în Rusia învățase limba rusă. Aici, Capodistrias l-a cunoscut și studiat pe cancelarul Austriei, Metternich, cu care se va confrunta în anii următori. De la Viena, Capodistrias urmărea cu mare interes desfășurarea

Ministrul rus de Externe
Nikolai Rumianțev

Generalul Mihail Kutuzov

îndelungatului război ruso-otoman (1806 – 1812), cu speranța că victoria rușilor va contribui și la schimbarea situației popoarelor din Balcani, care doreau ieșirea de sub dominația otomană.

La începutul lunii mai 1812, țarul l-a trimis pe Capodistrias, specialist în problemele sud-estului european, la București, încredințându-i importantul post de șef al Cancelariatului armatei ruse de la Dunăre, alături de generalul Kutuzov. Dar, când a ajuns la București (20 mai/1 iunie), se semnase deja Tratatul de la București (16/28 mai 1812), care punea capăt războiului ruso-otoman, în condiții avantajoase pentru Poartă, spulberând astfel speranțele popoarelor balcanice de eliberare. Țarul a dorit o pace rapidă cu Imperiul Otoman pentru a se pregăti în vederea războiului cu Napoleon, dezamăgindu-i iar pe creștini, în special pe sârbi, care luptaseră eroic alături de ruși. Cele trei luni de ședere la București i-au permis lui Capodistrias să vină în contact cu diplomația otomană, cu care se va confrunta în viitor.

Capodistrias, cu întregul său

birou diplomatic, a plecat din București la sfârșitul lunii noiembrie, însoțind armata rusă. În perioada 1812 – 1813, în timpul războiului cu Napoleon, Capodistrias s-a aflat, la început, lângă amiralul Ciceagov și apoi lângă generalul Barclay de Tolly, el fiind însărcinat cu informarea opiniei publice despre desfășurarea evenimentelor. Rapoartele trimise de el, de pe front, îl impresionează pe țarul Alexandru I, care este din ce în ce mai convins de capacitatea de lucru și de inteligența tânărului diplomat.

După înfrângerea lui Napoleon la Leipzig (19 octombrie 1813), țarul, încântat de serviciile, de ideile progresiste și de atașamentul lui Capodistrias, i-a încredințat o misiune cu totul specială. L-a chemat în biroul său și i-a vorbit despre gravele probleme cu care se confrunta Elveția, aflată sub dominație franceză. Unificarea cantoanelor elvețiene și crearea unui guvern central erau una dintre cele mai dificile probleme din Europa în acea perioadă. Capodistrias, cu calculată modestie, i-a mulțumit

de încredere, dar i-a răspuns că el nu cunoaște Elveția decât din cărți, că n-a avut nicio legătură cu oamenii de acolo și că nu cunoaște limba germană. La rezervele exprimate de Capodistrias, țarul i-a răspuns că se va descurca așa cum s-a descurcat și în Insulele Ionice. După indicațiile primite, Capodistrias a plecat în Elveția și a ajuns la Zürich, la 21 noiembrie 1813, în calitate de ministru plenipotențiar al țarului.

Relațiile dintre Franța și Elveția erau tradițional foarte strânse. De-a lungul secolelor, mercenarii elvețieni au luptat alături de regii Franței. Dar ideile revoluției franceze i-au influențat și pe elvețieni, care au pretins reforme politice. Deși elvețienii și-au declarat neutralitatea în 1792, francezii au invadat țara în 1798, instaurând în Elveția o dominație despotică. În perioada 1802 – 1813 Elveția depinde și mai mult de Franța, fiind obligată să pună la dispoziția lui Napoleon 16.000 de soldați pentru a lua parte la război, suferind multe pierderi umane.

În anul 1813, 130.000 de soldați ruși și austrieci invadează Elveția pentru a lupta cu

Delegații la Congresul de la Viena, gravură de Jean Godefroy

francezii la granița țării. Elveția devine „mărul discordiei” între puterile învingătoare: Anglia, Rusia, Prusia și Austria. Dintre acestea, Rusia a arătat un interes mai mare pentru Elveția, dorind să o salveze de despotismul francez, cu scopul de a crea un stat puternic, care să participe la reconstrucția europeană.

CEL MAI BUN CONSILIER AL ELVEȚIENILOR

La sosirea sa în Elveția, Capodistrias găsește un stat divizat conform spiritului îngust cantonal, dispute teritoriale între cantoane, lupte pentru zone de influență, lupte între partide, o mare diversitate culturală și lingvistică, încât țara se afla, practic, în pragul unui război civil. Diplomatul grec, cu capacitatea sa de a găsi soluțiile cele mai potrivite, trece imediat la lucru pentru a îndeplini înalta misiune încredințată de țară. Vizitează toate cantoanele, discută cu toți factorii de decizie, încearcă să calmeze spiritele, redactează proiecte de hotărâri și de constituții, caută soluții de compromis. Prin modul său sincer, direct și flexibil a reușit, în scurt timp, să câștige încrederea și respectul elvețienilor. Capodistrias îl informează pe țar despre toate acțiunile sale, despre complexitatea problemelor, despre greutățile întâmpinate, iar țarul, la rândul său, îl încurajează, îl decorează și îi promite că la sfârșitul misiunii îl va promova într-un post de foarte mare răspundere.

La sfârșitul acestui maraton diplomatic, Elveția, dar și fiecare canton în parte aveau propria Constituție. Pacea s-a restabilit,

precum și un echilibru între cantoane, pe baza unor drepturi egale. Este meritul lui Capodistrias, care, prin dialog, prin puterea de convingere și prin perseverență, i-a determinat pe elvețieni să depășească patriotismul local și vechea mărginire cantonală spre binele tuturor, punându-se bazele unui stat federativ. În anul 1814 toate armatele străine au părăsit țara și Elveția a ieșit de sub influența marilor puteri, dar a rămas în atenția lor, mai ales a Rusiei.

Capodistrias a părăsit satisfăcut Elveția în septembrie

*Charles Pictet de Rochemont,
cel care a mers
în fruntea unei delegații la Viena
pentru a pleda cauza Elveției*

1814, deci după aproape 11 luni de activitate neîntreruptă. Într-o scrisoare din aceeași lună către tatăl său, menționa printre altele: „Problemele Elveției au fost rezolvate. Dieta a ratificat Constituția federală... S-au încheiat complicatele negocieri, cu nesfârșitele greutăți, cu călătorii, cu proiecte, cu constituții, dar nu contează. Acești oameni minunați m-au înconjurat cu dragoste și sinceră cordialitate. Încrederea arătată m-a răsplătit, în mare măsură, pentru toate eforturile

mele. Dacă această țară va putea în viitor să fie fericită și să se bucure de independența sa, atunci pot să spun că nu mi-am pierdut timpul și nici eforturile depuse n-au fost în zadar”. O delegație elvețiană, în frunte cu Charles Pictet de Rochemont, s-a deplasat la Viena pentru a cere puterilor aliate să aprobe hotărârile Dietei.

Lucrările Congresului de la Viena au început în septembrie 1814, în prezența tuturor marilor personalități din Europa. Capodistrias va rămâne la Viena opt luni, fiind cel mai apropiat sfetnic al țarului în complicatele probleme ale lumii de atunci. Deși avea foarte multe teme de rezolvat, s-a preocupat constant și de soarta Federației Elvețiene, reușind unirea cantoanelor Geneva și Lausanne la Federație, teritorii revendicate de francezi.

Șeful delegației elvețiene, Pictet de Rochemont, într-o scrisoare către Consiliul de la Geneva, din aprilie 1815, scria: „Printre cei care s-au interesat de realizările noastre, nimeni n-a făcut-o în mod constant, cu bună dispoziție și inteligență, precum contele Capodistrias... În cadrul celor 92 de întâlniri pe care le-am avut cu el, era același și neschimbat, cel mai bun ghid, cel mai bun consilier al nostru...”

După înfrângerea lui Napoleon la Waterloo, are loc a doua Conferință de la Paris, unde, la 20 noiembrie 1815, Puterile aliate semnează celebra „Declarație privind recunoașterea și garantarea neutralității permanente și a inviolabilității teritoriale a Elveției”. Și la această conferință, Capodistrias a fost alături de elvețieni, dar, de data aceasta, în calitate de ministru de Externe al Rusiei,

Bustul lui Capodistrias din orașul Ouchy

RECUNOȘȚINȚA ELVEȚIEI

Pentru excepționalele servicii aduse orașelor Geneva și Lausanne, în anul 1816, autoritățile locale îi conferă lui Capodistrias titlul de cetățean de onoare, iar în 1817 i se acordă cetățenia elvețiană pentru contribuția la făurirea statului federativ al Elveției.

În martie 1821 izbucnește revoluția greacă, ce va crea mari probleme atât țarului, cât și lui Capodistrias. Țarul ezită să-i sprijine pe greci în lupta inegală cu otomanii, dar Capodistrias, mare patriot,

nu poate să rămână indiferent față de luptele compatrioților. Drumurile lor, cu durere, se despart, deși țarul nu i-a acceptat demisia. Marele diplomat grec, după o carieră strălucită la Curtea țarului, se va retrage la Geneva (noiembrie 1822), unde autoritățile locale l-au primit cu mari onoruri, ca pe un adevărat prieten. Aici va rămâne până în anul 1827, an în care a fost ales guvernator al Greciei.

În septembrie 2009, Primăria orașului Lausanne în colaborare cu Guvernul rus l-au onorat pe Capodistrias prin amplasarea bustului său, pe malul lacului Leman, în micul oraș Ouchy. La dezvelirea bustului au fost prezenți miniștrii de Externe ai Rusiei și Elveției. Bustul din bronz este opera sculptorului rus Vladimir Surovțev și-l înfățișează în postură de ministru de Externe rus. La rândul său, în februarie 2021, Primăria orașului Geneva a hotărât ca o alee de lângă lac să poarte numele lui Capodistrias și totodată a montat o placă pe zidul casei unde a locuit Capodistrias în perioada 1822 – 1827.

Elvețienii îl sărbătoresc în fiecare an pe Capodistrias, ca pe eroul lor național. El a fost cel care a luptat pentru neutralitatea Elveției și pentru unirea celor două importante cantoane, Geneva și Lausanne, cu Federația Elvețiană, extinzând teritoriul elvețian pentru ultima oară.

Capodistrias a fost unanim considerat în cercurile diplomatice ale Europei (chiar și de marele său rival, Metternich) drept unul dintre cei mai capabili și mai iscusiți diplomați de la începutul secolului al XIX-lea. ■

conform decretului semnat de țarul Alexandru.

În octombrie 1815, același Pictet de Rochemont scria: „Cum vom putea să ne revanșăm pentru tot ceea ce datorăm minunatului Capodistrias? Are atâtea sentimente nobile, că ar merita să fie al nostru. Este palmierul diplomației. Fără acesta, Congresul de la Viena și celelalte tratative ar fi fost jalnice...”

VICTORIE (Criptografie: 2, 7, 6, 8)

Laurian BUTURE

Soluța rebusului LA VÂNĂTOARE PRIN MITOLOGIE, din nr. 2/2023

ABAEUS – ICAR – ATALANTE – ITA
– MINOS – MARTE – FS – I – I – ELENA
– I – ADONIS – RUR – ARTEMIS – BOAI
– REL – ACTEON – S – ACAST – IXA – LT
– URSA – EAO – PIA – U – RAS – TIONE
– STIMFALIDE – U – MAMERC – CETAS

Soluța jocului LA CASTEL, din nr. 2/2023

PRINȚESE TINERE
(PRIN-TE-SE/T-IN-ER-E)

ÎN BUCUREȘTI ACUM 50 DE ANI

Deși iarna se lasă greu convinsă să plece, la Grădina Botanică ghiocelii au înflorit – anunța cu speranță ziarul Adevărul din 2 martie. Dar iarna a plecat cu greu acum 50 de ani.

Același cotidian anunța, la 13 martie, că de 30-40 de ore populația este martora unor fenomene meteorologice curioase. În vreme ce la Oradea, Cluj, Timișoara sau Arad tractoarele au ieșit la arat, pe un soare primăvărat, în sudul țării și în Capitală ninge abundant. S-au luat măsuri pentru cazarea muncitorilor navetiști ca să poată rămâne în unități. Trei microrăioane din Drumul Taberei au rămas 24 de ore fără lumină, căldură și apă caldă. După ce mai întâi sunt suspendate cursurile la clasele I – IV, în 15 martie se publică „Decretul cu privire la instituirea stării de necesitate în municipiul București și în unele județe afectate de viscol și de căderile masive de zăpadă”. Au fost amânate toate competițiile sportive, cu excepția concursurilor de schi. Pe cei 1.700 km cât măsoară străzile Bucureștiului au căzut peste 11 milioane mc de zăpadă. Cu mijloacele existente se pot neutraliza zilnic doar 30.000 mc de zăpadă. Din 19 martie se reiau cursurile claselor I – IV, iar la 20 martie se publică decretul pentru încetarea stării de necesitate. Concluzia lui Eugen Barbu, publicată la rubrica săptămânală din *Informația Bucureștiului*: „Natura s-a dezechilibrat, parcă, mări moarte pândesc continentele, gata să le înghită cu abisul lor cenușiu, am văzut iar râuri crescute în măcile lor șubrede, vara se naște în plină iarnă și plouă săptămâni, ninsori fără noimă strivesc așezări omenești pe neașteptate, după termenele încheiate în calendare.”

Orașul este într-o permanentă extindere. Un trafic din ce în ce mai intens solicită trama stradală a Capitalei. În prima jumătate a anului

Presă vremii anunța cu cât entuziasm participă oamenii muncii la înlăturarea zăpezii căzute din abundență

sunt date în folosință podul peste Dâmbovița, de la Ciurel, și cel de la Dobroiești, peste Colentina. Se vor investi în acest an circa o sută de milioane de lei în dezvoltarea alimentării cu apă a orașului. La finele primului semestru se va injecta în rețea un plus de 120.000 mc de apă zilnic, ajungându-se la o medie de 900.000 mc zilnic.

In prima zi a lunii martie a fost predat beneficiarului magazinul de prezentare și desfacere din Bulevardul 1848 („Cocor”), iar la parterul blocului din str. Domnița Anastasia se va deschide agenția centrală C.F.R. de voiaj.

„Noile mari cartiere, cu sute de mii de locuitori, sunt niște orașe necunoscute – scrie Alexandru Ivasiuc, în *Informația Bucureștiului*. Mai întâi pentru proprii lor locuitori, în primele luni după ce se mută, în afară de cei mai în vârstă, care au făcut războiul în patrule de cercetași sau de cei care se nimeresc lângă spații verzi și observă scoarța copacilor care, se știe,

au mușchiul spre nord. Serios vorbind, nu s-ar putea inventa un sistem de orientare? De pildă, să nu urmeze P după B și A după R?”

Se demolează mult în București și dispar și case în care au locuit personalități ale istoriei și culturii. Revista *Flacăra* publică propunerea elevului Emil Toescu, din anul I, Liceul nr. 43: „Ce-ar fi dacă pentru toate aceste rămășițe valoroase ale trecutului s-ar găsi o rezolvare asemănătoare cu Muzeul Satului? Undeva, într-un mare parc, într-un perimetru vast, la marginea Capitalei, ar putea fi reconstruite aceste case, care, acolo unde se află acum, «încurcă locul».”

„Dogmatismul – se observa nu de mult într-un articol – a încercat să elimine din sanctuarul culturii românești mari figuri intelectuale pe criterii sociologist-vulgare, pornind de la teza absurdă că opera oricărui creator care nu are proveniență strict muncitorească este în mod inevitabil reacționară. Această concepție profund eronată a fost combătută și spulberată de partidul nostru, care a repus în drepturile lor personalitățile marcante ale istoriei spiritualității românești. Critica estetizantă încearcă acum să scoată din patrimoniul național aceiași exponenți ai unor momente de vârf în dezvoltarea civilizației românești pe criterii estetist-vulgare. Până la urmă, efectul este același.” Autorul articolului publicat în *Adevărul* critică pe Alexandru George și M. Nițescu pentru modul cum îl priveau pe George Călinescu și a sa *Istorie a literaturii române*.

„Când apare totuși *Micul dicționar enciclopedic*?” – se întreabă *Informația Bucureștiului*, la 7 martie. La sfârșitul anului trecut se promisese sfârșitul lunii decembrie. Au trecut două luni și tot nu a apărut. Răspunsul vine în ziua de 17 aprilie, când la librăria „Dacia” s-a lansat *Micul dicționar enciclopedic*. Are 1.800 de pagini, 77.000 de articole, 4.500 ilustrații, 100 de planșe și 200 de hărți. A fost tipărit într-un tiraj de peste 200.000 exemplare.

„Afirmând că Chirița nu poate fi interpretată decât de un bărbat,

Per Olof Ekström, la București

Alecsandri s-a gândit probabil că, pe lângă o tehnică desăvârșită, acest rol cere și un efort fizic considerabil (costumele pe care le port în spectacolele de la Național – o prelucrare a lui Tudor Mușatescu după piesa bardului de la Mircești – cântăresc, fiecare, 10–15 kg!)” – povestește Draga Olteanu. La rândul ei, actrița Gina Patrichi se confesează: „În ultima vreme am făcut mult film. Debutul meu a stat sub semnul șansei de

a juca în regia lui Ciulei. Prin «Pădurea spânzuraților» am intrat într-o altă lume, care nu este teatrul, dar care-mi este la fel de dragă. Deși mi se pare că, parcă, filmul este prea categoric: intri în cadru atunci când personajul tău are ceva de comunicat. În timp ce, pe scenă, eu pot să stau nemișcată o jumătate de oră, existând totuși.” În premierele puse în scenă la Studioul „Casandra” al I.A.T.C. se remarcă studenții Mihai Mălaimare, Mișu Dinval și Olga Delia Mateescu.

La Muzeul de Artă al R.S.R., în atelierul de restaurare, s-a descoperit, prin înlăturarea unor straturi succesive de pictură, că un tablou atribuit lui Devos era un Rubens autentic. La aceeași instituție se vernisează, la 27 aprilie expoziția „125 de ani de la Revoluția din 1848 în România”. Moment istoric despre care scrie Dan Berindei în *Adevărul* și în *România Liberă*. Dr. Răzvan Theodorescu prezintă în sala Muzeului de Istorie a Municipiului București, în seria „Arta veche românească”, conferința „Citori și meșteri din veacul al XVII-lea”.

Într-un interviu publicat în *Informația Bucureștiului*, academicianul Constantin C.

Prichindei profită de razele soarelui de primăvară

Giurescu își amintește: „După moartea prematură a tatălui meu, am hotărât (aveam 17 ani) să-i continui opera [...] Esențial este să dai un sens vieții tale. Și, aș zice, acest sens s-ar putea rezuma în a fi folositor cercului mic, care este familia, cercului mare, care este națiunea căreia ai cinstea să-i aparții, și, în sfârșit, cercului celui mai mare – umanitatea“.

Ziarul *Adevărul* anunță la 19 martie moartea lui Demostene Botez și la 9 aprilie pe cea al lui Pablo Picasso.

La 18 aprilie președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer, l-a primit pe Leonard C. Meeker, ambasadorul S.U.A., în vizită de rămas bun. La 4 aprilie, într-o confe-

Dinu Săraru (primul din stânga), membru în juriul festivalului filmului de televiziune din Monaco, alături de Amedeo Nazzari, Robert Stack (președintele juriului) și Horst Bucholz

rință de presă, Ministerul Industriei Construcției de Mașini-Unelte și Electrotehnicii și firma americană Control Data Corporation au anunțat constituirea primei societăți mixte de producție în România. La sfârșitul aceleiași luni, sosesc în România un grup de 150 elevi din S.U.A., însoțiți de 16 cadre didactice. Sunt câștigătorii unui concurs organizat de un concern de publicații cultural-științifice pentru elevii care vând cele mai multe reviste. Vor petrece o săptămână în România și vor avea întâlniri cu elevii români. Au fost primiți și de Nicolae Ceaușescu.

În concursul de atletism indoor de la Rotterdam, Carol Corbu cucerește titlul european la triplu salt, cu 16,80 m. La Torino s-a desfășurat Cupa Campioanelor Europene la floretă feminin. Steaua București câștigă pentru a patra oară și definitiv acest trofeu. Formația

noastră a fost alcătuită din: Olga Szabo, Ana Pascu, Ileana Gyulai, Suzana Ardeleanu și Ecaterina Stahl. La turneul de fotbal pentru juniori desfășurat la Așhabad, tânărul Marcel Răducanu a primit titlul de „cel mai tehnic atacant central“.

Campionatele internaționale de gimnastică ale României s-au încheiat la 15 aprilie la Sala Floreasca. Performera

zilei a fost din nou tânăra elevă Nadia Comăneci, de 12 ani, care a câștigat probele la toate cele patru aparate.

La 8 aprilie se organizează un cuplaj pe stadionul „23 August” – se întâlnesc echipele de fotbal Dinamo cu Sportul Studențesc și Steaua cu Rapid. Cum nu este televizat, se înghesuie 75.000 de spectatori (este depășit recordul absolut al arenei), inclusiv pe copertina tribunei oficiale, pe stâlpii nocturnei și în pomii din jurul stadionului.

Pe Bulevardul Republicii a apărut o firmă pe care scrie „Frișcărie”. Ce-ar fi, se întreabă Petre Mihai Băcanu, dacă magazinele care vând pomi, haine sau șuruburi s-ar numi: „Pomărie”, „Hăinărie” sau „Șurubărie”.

Lângă poșta din Drumul Taberei s-a instalat cortul cercului. Într-o sâmbătă seara, momentul de atracție l-a constituit dresura de lei. Dresorul Stan Aurel intră în arenă cu cei doi lei. Dar aceștia sunt mai nervoși ca de obicei. Profitând de un moment de neatenție al dresorului, unul dintre lei îl atacă. Un îngrijitor intră în cușcă și reușește să îl îndepărteze. Dresorul, rănit la o mână, reia numărul. Dar în scurt timp, celălalt leu îl atacă pe la spate. Din nou intervin îngrijitorul și directorul cercului, Iozefini, care îi strigă dresorului să iasă din cușcă. Acesta îi răspunde că dacă iese, nu o să mai poată lucra niciodată cu leii. Până la urmă reușește să îi scoată din arenă.

Ilie Purcaru publică în revista *Flacăra* un interviu cu Per Olof Ekström. La întrebarea ce nu v-a plăcut în București, scriitorul suedez răspunde: „Dacă o să vă spun că nu-mi plac tramvaiele și autobuzele arhipline – o să vă mire? Sau că așteptatul în stații mi-a stricat niște zile și mi-a ucis niște pagini de carte?” ■

Rubrică realizată cu sprijinul
Bibliotecii Academiei Române

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **NICOLAE TITULESCU: UN MARE ROMÂN, UN MARE EUROPEAN, UN MARE CONTEMPORAN. EDIȚIA A II-A REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ.** (O reconstituire foto-documentară de George Potra, Cristina Păiușan și Dumitru Preda; Prefață de Adrian Năstase)

Fundația Europeană Titulescu, Editura Stefadina, București, 2022, 531 pp.

● **CASA REGALĂ A ROMÂNIEI ÎN CRONICILE „NEOFICIALE” ALE „MONITORULUI OFICIAL”: 1914 – 1924 – FERDINAND I – VOLUMELE 1, 2**

Editura Centrului tehnic-editorial al armatei, București, 2010, 617 pp. (vol. I), 611 pp. (vol. 2).

● **Mihai Gribincea – TRUPELE RUSE DE OCUPAȚIE ÎN REPUBLICA MOLDOVA. CULEGERE DE DOCUMENTE ȘI MATERIALE. VOL. I, VOL. II**

Editura Cartier, București, 2020 (vol. I), 2021 (vol. II), 879 pp. (vol. I), 524 pp. (vol. II).

● **Mircea-Gheorghe Abrudan – BISERICA ORTODOXĂ ȘI CLERUL MILITAR DIN MONARHIA HABSBURGICĂ ÎNTRE PACEA DE LA CARLOVIT ȘI PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1699 – 1914)**

Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, 523 pp.

● **Andrei Răzvan Voinea, Dana Dolghin, Gergely Pulay – FERENTARI INCOMPLET. VOLUMUL I: POLITICI URABANE LA O MARGINE DE ORAȘ (1846 – 2011)**

Editura Studio Zona, București, 2022, 190 pp.

● **Flori Bălanescu – PAUL GOMA: CONȘTIINȚĂ ISTORICĂ ȘI CONȘTIINȚĂ LITERARĂ**

Editura Corint, București, 2022, 638 pp.

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÂNILOR. COLECȚIA EUDOXIU HURMUZAKI SERIA A 3-A. VOLUMUL VII. RAPOARTE CONSULARE ȘI DIPLOMATICE AUSTRO-UNGARE DIN ROMÂNIA (1877 – 1881)** (Editori: Flavius Solomon – editor coordonator, Philippe Henri Blasen, Sorin Cristescu, Andrei Cușco)

Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, București – Brăila, 2022, 700 pp.

● **VIATA COTIDIANĂ LA PALATUL COTROCENI (1893 – 1948). VOLUM DE DOCUMENTE** (întocmit de Ștefania Dinu)

Editura Muzeul Național Cotroceni, București, 2022, 411 pp.

● **Ștefan Melnic, Feodosia Cozmin – POVESTE AMARĂ. NUVELĂ DOCUMENTARĂ. EDIȚIA A II-A, REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ** (editor, cuvânt înainte și scurt studiu introductiv: Ilie Popa)

Editura Fundației Culturale MEMORIA, București, 2022, 144 pp.

● **Jean des Cars – SAGA DINASTIEI ROMANOV, DE LA PETRU CEL MARE LA NICOLAE AL II-LEA. EDIȚIA A II-A** (Traducere de Ileana Cantuniari; Postfață de Doru Dumitrescu)

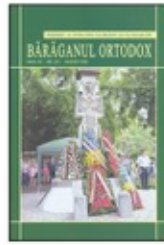
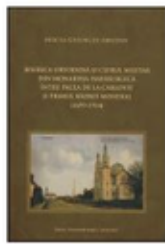
Editura Corint, București, 2023, 399 pp.

● **CAIETE SILVANE** (Revistă de cultură, sub egida Uniunii Scriitorilor din România)

Anul XVIII, Nr. 11 (214), noiembrie 2022, 52 pp.

● **BĂRĂGANUL ORTODOX** (Periodic al Episcopiei Sloboziei și Călărașilor)

Anul XX, Nr. 231, august 2022, 23 pp.

PISICA ÎMPĂRATULUI

11 martie 889. Uda (887 – 897), al 59-lea împărat al Japoniei, un filosof inteligent și un domnitor reformator, se hotărăște să poposească în jurnalul său asupra unui moment de tihnă. Consemnează și apreciază un cadou neobișnuit primit de tatăl său, împăratul Kōkō, de peste mări – o pisică.

Pisica și lanterna, pictură de Kiyochika Kobayashi, din 1886

Jurnalul lui Uda este cea mai veche sursă istorică de acest fel din istoriografia japoneză. Scrierile sale dezvăluie detalii despre Curtea japoneză din perspectiva intimă a unui suveran. Nu își dorise să ajungă împărat, visa să devină preot – a și abdicat după zece ani de domnie ca să își urmeze dorința. În ziua când tatăl său a ajuns pe tron, iar el în poziția de moștenitor, a consemnat cât de îngrozit s-a simțit. A scris despre intrigile grupărilor de la

Curte care nu îl doreau pe tron și despre opiniile sale filosofice. „Bineînțeles, mi-a fost greu să domnesc, întrucât lumea are diverse opinii [despre diferite chestiuni de la Curte]“, a consemnat.

Din nefericire, jurnalul s-a păstrat doar fragmentar. Una dintre cele mai mari secțiuni conservate nici nu se referă la problemele de la Curte. Fragmentul începe: „Acum, că am câteva momente de liniște, o să fac o descriere a pisicii mele“. Reprezintă prima atestare documentară a acestui animal pe teritoriul Japoniei.

Primele pisici au ajuns în Țara Soarelui Răsare pe post de cadouri de lux primite de împărați. Unele erau aduse și de călugării budiști de pe continent, ca să le apere scrierile de șobolani. Pisica i-a fost dată în grijă lui Uda de tatăl lui la câteva zile după ce acesta o primise cadou. Autorul o avea de cinci ani. A consemnat: „Are culoarea blănii neîntrecută. Alte pisici sunt de un negru deschis, dar această pisică este neagră ca un corb. [...] Când se încolăcește, e foarte mică, arată ca o boabă neagră de mei, dar când se întinde e lungă, seamănă cu un arc întins. Îi sclipesc pupilele ca niște ace în lumină, iar vârful urechilor sale stau drepte mereu, arată ca bolul unei linguri. Când se ghemuiește să sară, devine o minge fără picioare, seamănă cu un jad rotund găsit în adâncimile unei peșteri. Pisica mea se mișcă încet, nu scoate niciun sunet, ca un dragon negru deasupra norilor.“

Împăratul Uda, ilustrat în veacul al XV-lea

Ea „se pricepe la prins șoareci noaptea, e mai talentată decât orice altă pisică“. Împăratul o prețuia și deoarece provenea de la tatăl său. „În fiecare dimineață, îi dau terci cu lapte. Nu este vorba doar de faptul că mă impresionează nenumăratele ei abilități, oricât de neimportantă ar fi o asemenea creatură, dar am primit-o de la fostul împărat“.

Împăratul Uda a consemnat cu umor cum pisica respecta în diverse moduri sfaturile filosofilor. Părea că „urmează instinctiv“ indicațiile taoiștilor referitoare la întinsul corpului și la exerciții fizice. „Are blana bogată, probabil fiindcă se ține de practicile de sănătate taoiste“, a concluzionat. Glumeț, a scris cum „odată, i-am spus pisicii: «ai forțele interioare yin și yang în echilibru și ai un trup care este fix cum ar trebui să fie. Cred că, în sine, ta, poate că știi totul despre mine!» Pisica a oftat, și-a ridicat capul și s-a uitat direct la mine. Părea atât de cuprinsă de emoție, simțea atâtea în inimă, că nu a reușit să îmi spună nimic.“

A. O.

Împăratul Kōkō, pictură din 1775 de Shunshō Katsukawa

DIONISIE ROMANO

MODERNITATEA BISERICESCĂ PRIN CULTURĂ

REMUS BRIHAC

La 150 de ani de la trecerea la „lumina cea neînserată“ a lui Dionisie Romano, timpul ne oferă o mai bună perspectivă a personalității cărturarului, teologului, ierarhului și iubitorului de neam.

Cu toate că nu a beneficiat de educație în școli înalte, învățând mai mult singur, ajungând la o cultură enciclopedică, Dionisie a fost un deschizător de drumuri pedagogice, culturale și teologice. A încercat și a reușit, deși nu în măsura la care își propusese, să facă școli, programe analitice, manuale, biblioteci, să editeze periodice, contribuind la modernizarea învățământului românesc.

Pentru Dionisie, cartea era mijlocul cel mai eficient de răspândire a culturii, iar biblioteca era „templul culturii“. De aceea, pe unde l-a purtat viața, a încercat să înființeze sau să îmbogățească bibliotecile de orice fel. În același registru se regăsește și donația sa, care a stat la baza constituirii fondului de carte al Bibliotecii Academiei Române.

Întreaga viață a lui Dionisie Romano a gravitat în jurul cărților, ajutând pe ceilalți să le poată citi și înțelege, tipărindu-le, editându-le sau colecționându-le. Diverse conjuncturi sociale l-au determinat să devină autodidact, bibliofil și formator de opinie, însușindu-și o cultură enciclopedică prin lecturi asidue.

UN CLERIC CU LARGI VEDERI ILUMINISTE

Pe numele său de mirean Dimitrie, Dionisie Romano era originar din Săliștea Sibiului, văzând lumina zilei într-o familie de țărani ardeleni la 29 iulie 1806. A fost nevoit să plece în Moldova împreună cu mama (din pricina decesului tatălui), intrând în monahism în Mănăstirea Neamț, cu numele de Dionisie, în anul 1823. Dornic de învățătură, a încercat să obțină binecuvântarea mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache (1768 – 1846), și mai apoi a episcopului de Huși, Sofronie Miclescu (1790 – 1861), pe care îl cunoscuse la Mănăstirea Neamț, de a urma cursurile Colegiului „Sfântul Sava” din București, fiind refuzat de fiecare dată. Deși renumită, Mănăstirea Neamț nu mai era focarul de cultură din vremea starețului Paisie Velicicovski (1722 – 1794), astfel încât Dionisie, împreună cu un alt confrate monah, au plecat (fără acordul starețului și al mitropolitului din Moldova) la Mănăstirea Cernica.

La București s-a angajat ca tipograf la Cișmeaua Mavrogheni pentru a se putea întreține și audia cursurile de la „Sfântul Sava”. După ce tipografia a fost cumpărată de Ion Heliade Rădulescu (1802 – 1872), a lucrat în tipografie ca zețar. Situația sa grea se datora faptului că plecase fără carte canonică de ieșire din eparhie. Înlăturarea mitropolitului Grigorie al IV-lea Dascălul (1765 – 1834) din funcția de mitropolit al Ungrovlahiei a ușurat situația lui Dionisie, căci în haosul administrativ de după exilul mitropolitului sus-menționat, Dionisie s-a

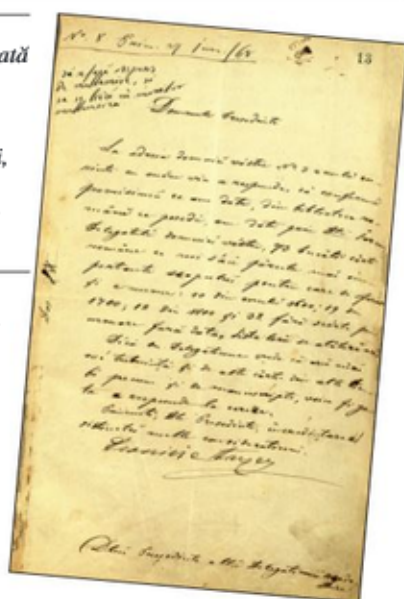
*Scrisoarea episcopului
Dionisie Romano, prin care arată
că a îndeplinit promisiunea
donării către Societatea
Academică Română
a celor 73 de cărți românești,
de la 1600 până în 1832
(Arhiva Academiei Române,
Fond Biblioteca,
Dosar 1/1867, fila 13)*

apropiat de episcopul Ilarion Gheorghiadis al Argeșului (1777 – 1845), devenind ucenic al ierarhului argeșean. Responsabil în noua locotenință mitropolitană, Ilarion l-a hirotonit pe Dionisie ca ierodiacon. Apropierea de Ilarion, cleric cu largi vederi iluministe, i-a permis lui Dionisie studierea limbilor franceză, greacă, rusă, latină și accesul la biblioteca deosebită pe care acest episcop o avea.

În perioada studiilor, a fost sprijinit și de arhimandritul Eufrosin Poteca (1786 – 1858), profesor de filosofie la „Sfântul Sava”. Dionisie a absolvit cursurile (1 februarie 1832) care-i asigurau dreptul de a conduce o Școală de județ. Eforia școalelor l-a numit profesor la Școala Națională din Buzău (12 martie 1832). Între 1832 și 1843 a desfășurat o bogată activitate didactică și culturală la Buzău, înființând școli sătești în județ, conducând tipografia episcopiei. Cu experiența de profesor la Școala de grămătică a episcopiei Buzăului (1833 – 1835), avea să conducă Seminarul Mitropoliei din București (1843 – 1848).

LUPTLE POLITICE I-AU ZĂDĂRNICIT LUCRAREA

După participarea la Revoluția din 1848 și expulzarea în

Transilvania, s-a întors (1849) în Țara Românească ca monah la Mănăstirea Băbeni și apoi egumen la Mănăstirea Sadova, în județul Dolj (1850 – 1854). A revenit la Mănăstirea Neamț ca stareț (1855), însă acțiunile sale înnoitoare au dus din nou la expulzarea din mănăstire. A fost numit locțiitor de episcop la Buzău (19 iunie 1859) și ulterior hirotonit arhieru la Iași, cu titlul de *Traianopoleos* (3 februarie 1862). Conduce eparhia Hușilor ca locotenent de episcop (17 noiembrie 1864 – 11 mai 1865). Revine la Buzău ca episcop titular prin decretul din 11 mai 1865, unde va rămâne până la finalul vieții (18 ianuarie 1873).

A continuat viziunea iluministă a protectorului său, Ilarion al Argeșului, în mediul ecleziastic, reținut fiind de contemporani drept fervent novator în spațiul cultural românesc. Pentru el, „adeverata chemare a monahului nu se cuvine a se mărgini numai în practicarea unei reguli luate din Tradiție, ci în fapte folositoare societății și fiecăru

Lista cărților donate
Societății Academice Române
de episcopul Dionisie Romano
(Arhiva Academiei Române,
Fond Biblioteca,
Dosar 1/1867, fila 14)

Mănăstirii Neamț, atunci când a fost numit locotenent de stareț de domnitorul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica (1849 – 1853; 1854 – 1856), la 24 mai 1855. La Târgu Neamț înființează o școală primară cu internat pentru 50 de copii și un gimnaziu, ambele susținute de Mănăstirea Neamț, iar în incinta mănăstirii un seminar, urmând ca într-un timp nu prea îndepărtat să existe și un așezământ teologic de nivel universitar. Se forma astfel un ciclu școlar de 16 ani.

În sprijinul proiectului său de învățământ, a refăcut tipografia mănăstirii, aducând mașini și litere de la Praga, a organizat biblioteca, amenajând o sală de lectură. Din păcate, luptele politice au zădărnicit lucrul început de Dionisie în Mănăstirea Neamț.

Experiența sa de profesor și conducător de instituții de învățământ a fost folosită în 1862 de guvern, care îl numește pe Dionisie membru în Consiliul de Instrucțiune din București, unde a participat la alcătuirea tuturor legilor privitoare la învățământul public.

Eforturile sale pentru un învățământ modern, de care să beneficieze cât mai

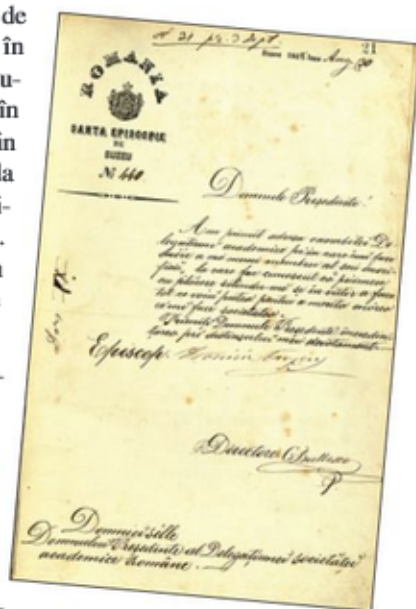
Scrisoarea de mulțumire
către Societatea Academică
Română
a episcopului Dionisie Romano
pentru acordarea
titlului de membru onorific
(Arhiva Academiei Române,
Fond Biblioteca,
Dosar 1/1867, fila 21)

multe categorii sociale, au fost completate de alcătuirea, traducerea sau adaptarea de manuale didactice, nu numai pentru învățământul teologic, ci și pentru cel elementar. Dintre acestea amintim: *Abețedar românesc spre întrebuițarea tinerilor începători*, tipărit la 1834, *Abețedar religios* (1835), *Scurtare de aritmetică* (1838), *Biblioteca tinerilor începători sau culegere de întâiele cunoștințe trebuincioase pentru învățătura copiilor ce încep a ceti* (1837 – 1838), *Imnuri în proză pentru copiii care încep a ceti* (1858).

De asemenea, trebuie menționat faptul că Dionisie este fondatorul primei gazete bisericești din țară, *Vestitorul Bisericesc*, în anul 1839. Timp de doi ani, acest periodic de cultură și morală a fost scris integral de Dionisie, deși co-fondator era și directorul Seminarului Central Gavril Munteanu (1812 – 1869). În cuprinsul revistei se puteau găsi fragmente din scriitorii antici, precum și din François-René Chateaubriand, Jean-Baptiste

om în parte. “ Pentru acest lucru era nevoie de culturalizarea și emanciparea atât a clerului, cât și a poporului, prin intermediul școlilor și al tipăriturilor. De aceea a încercat să înființeze cât mai multe școli, atât pentru viitorii sacerdoți, cât și pentru copiii din mediul rural, cum ar fi Școala Națională din Buzău la 1832, școlile satești din întregul județ Buzău (92 școli în 1838, 110 în 1840). În calitate de director al Seminarului Teologic Central din București, Dionisie a sprijinit trimiterea de tineri la studii teologice în alte țări, însoțindu-i pentru recomandare în fața autorităților bisericești locale. Prin implicarea sa, Biserica Ortodoxă Română avea să dobândească profesori bine pregătiți, cu care s-a putut reorganiza învățământul teologic odată cu măsurile luate de domnitorul Alexandru Ioan Cuza în 1864.

Adevărata măsură a viziunii sale privind învățământul teologic este dată de institutul de cultură pe care Dionisie a încercat să îl înființeze în cadrul

Massillon, Benjamin Franklin. Revista a încetat să apară (1840), Dionisie nemaivând asigurate costurile de editare.

În anul 1850, cu ajutorul domnitorului Barbu Dimitrie Știrbei (1849 – 1853; 1854 – 1856), va fonda o nouă gazetă religioasă, *Eho eclesiastic*, și suplimentul *Biblioteca religio-morală*. În cadrul acestei biblioteci au apărut mai multe broșuri traduse de el, cum ar fi: *Geniul creștinismului*, de Chateaubriand, *Meditații și confesiunile Fericitului Augustin*, *Cărți de rugăciune* și *Cărți cu conținut moralizator*. Tot în cadrul bibliotecii au apărut și diverse manuale didactice pentru seminar, adaptate de Dionisie după metodele pedagogice moderne: *Prescurtare de geografie sfântă și veche* (1850), *Prescurtare de ermineutică sacră* (1851), *Adunare de cuvinte sărbătorești, funebre și la alte ocazii, pentru seminariști* (1859).

Ambele gazete religioase se găsesc în integralitatea lor în fondul Colecției de Periodice din cadrul Bibliotecii Academiei Române, așteptând să fie consultate atât de cercetători cât și de publicul nespecialist.

CĂRTURAR ȘI CĂRĂTOR DE INSTITUȚII CULTURALE

„Profesor național” la Buzău, Dionisie a înființat și a îmbogățit biblioteca Școlii Normale. În calitate de stareț la Neamț, a pus în ordine biblioteca mănăstirii, a numit un bibliotecar cu studii de specialitate, a amenajat o sală de lectură și a dezvoltat colecțiile ei prin achiziții. De aceea, când s-a ivit posibilitatea de a

Prima gazetă bisericească de la noi, Vestitorul Bisericesc

cumpăra biblioteca bibliofilului Constantin Cornescu Oltelnicianu, a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a o achiziționa. În acest sens, s-a împrumutat de la episcopul Filotei al Buzăului (1805 – 1860), antecesorul său în scaunul eparhial.

Biblioteca recent achiziționată de șapte mii de volume a fost îmbogățită și cu alte titluri în decursul vieții sale. Nu s-au putut deosebi cu exactitate cărțile provenite din biblioteca lui Oltelnicianu de cărțile episcopului, dar cu siguranță cele mai valoroase cărți din biblioteca lui Dionisie erau cele din vechea bibliotecă cumpărată. S-a considerat că, într-o proporție mare, aparțin bibliotecii Oltelnicianu cărțile cu specific istoric, literar și politic, iar cele din domeniul filologiei și lingvisticii, și în special cele referitoare la limbile orientale, în totalitate. Cărțile tipărite după 1854, precum și cele bisericești s-a considerat că au fost achiziționate de Dionisie. Cea mai prețioasă parte a bibliotecii lui Dionisie Romano o reprezenta fondul de manuscrise compus din 400 de piese românești, 45 grecești, zece slave, nouă orientale și unul francez.

Doritorii de cultură au găsit permanent un sprijin din partea episcopului, acesta împrumutându-le din biblioteca sa manuscrise valoroase spre

a fi studiate.

La finalul primei ședințe de lucru a Societății Academice Române (Academia Română) din 18 august 1867, venind vorba despre valoarea fondului din biblioteca Oltelnicianu, episcopul Dionisie a anunțat că aceasta este în posesia lui și că o va pune la dispoziția acestei instituții. Astfel, biblioteca lui Dionisie, în special manuscrisele românești, contribuiau la îndeplinirea obiectivelor pe care Academia Română și le propusese: determinarea ortografiei române, elaborarea gramaticii limbii române și a dicționarului român.

Respectându-și promisiunea, Dionisie a pus la dispoziția Societății Academice Române (27 iunie 1868) „73 bucăți cărți române ce mi s-au părut mai importante scopului pentru care se oferă, și anume: 10 (datele începând) din anul 1600, 19 din 1700, 12 din 1800 și 32 fără scoarțe (coperte), prin urmare fără dată, lista lor se alătură aci. Dacă onor Delegațiune crede că ar mai avea trebuință și de alte cărți din alte limbi, precum și de manuscrise, voi fi gata a răspunde la cerere.”

În semn de grațitudine pentru generoasa donație, Societatea Academică Română i-a trimis la 23 august 1868 o scrisoare de mulțumire: „Delegațiunea academică română, răspunzând la adresa P.S. Voastre, prin

care îi trimiteți 73 de bucăți din prețioasa colecțiune a răposatului Olteneanu, n-are îndeștule expresiuni spre a vă mulțumi de frumoasa și neprețuita donațiune ce cu atâta generozitate faceți Societății Academice Române și totdeodată vă aduce dinainte mulțumiri și pentru oferta ce-i faceți de a mai dăru și alte cărți tipărite și manuscrise din câte societatea va afla că pot servi la scopul instituțiunii sale. Delegațiunea nu cunoaște alt mijloc de a vă mulțumi pentru generoasa P.S. Voastre faptă, decât rugându-vă să primiți a fi propus ca membru onorar al Societății Academice și să-i împărtășiți răspuns dacă dați învoirea P.S. Voastre la aceasta.“

Dionisie a răspuns afirmativ

la 30 august 1868, adăugând că se va sili și în viitor să lucreze pentru a merita onoarea ce i se făcuse. Recunoscându-i meritele culturale și de înființare a unei noi instituții ce avea să păstreze o mare parte din patrimoniul cultural național (Biblioteca Academiei Române), Dionisie a fost numit membru de onoare al Academiei Române în ședința solemnă din 27 septembrie 1868, de secretarul general August Treboniu Laurian (1810 – 1881), devenind cel dintâi membru de onoare din istoria acestei instituții.

Restul cărților aparținând bibliotecii lui Dionisie, 6.261 de volume și broșuri, au intrat în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române la 17 septembrie 1897, căci nelăsând testament, averea

lui a fost disputată de statul român cu moștenitorii.

Donația episcopului Dionisie Romano reprezintă actul de naștere al Bibliotecii Academiei Române. Ea este cu atât mai valoroasă, întrucât este prima din punct de vedere cronologic, iar fondul bibliografic are o valoare inestimabilă din punct de vedere științific. Exemplul episcopului de Buzău a constituit un model adoptat repede de intelectualitatea română, donațiile fiind, mai ales în perioada de formare a Bibliotecii, principalul mijloc de creștere a colecțiilor sale.

Prin activitatea sa, Dionisie a devenit parte integrantă a culturii române, fiind nu numai un cărturar, ci și un ctitor de instituții naționale. ■

AGENȚIA B.N.R. TIGHINA 19 MAI 1927 – 21 DECEMBRIE 1944

(Urmare din p. 18)

La sfârșitul anului 1931, după publicarea Legii pentru suspendarea executărilor silită, dar mai ales în primăvara anului 1932, când a intrat în vigoare prima variantă a Legii conversiunii datoriilor, agricultorii și mulți comercianți și mici industriași care aveau împrumuturi la bănci, s-au declarat în imposibilitate de plată. Situația băncilor comerciale s-a agravat, iar activitatea B.N.R. a fost afectată. Lichidarea creanțelor provenite din împrumuturile care intraseră sub incidența respectivelor legi se făcea cu mare greutate, cauzele fiind multiple: ani agricoli cu producție slabă, propaganda unor oameni politici, care, din

populism, îndemneau la nep plata datoriilor, invocând legile conversiunii, lipsa de sancțiuni contra debitorilor care nu plăteau, nepăsarea debitorilor. Funcționarilor Agenției nu le rămânea altceva de făcut decât să verifice în permanență gajurile, să urmărească activitatea cooperativelor de credit din județ și să adune informații despre starea materială a debitorilor din registrele Administrației Financiare, ale Tribunalului, ale percepțiilor și ale primăriilor.

În noiembrie 1936, directorul agenției Adrian Vasiliu prezenta conducerii B.N.R. un tablou dramatic al județului Tighina. În urma unor ani extrem de secetoși, 1934 – 1936, cu recolte distruse aproape în totalitate „cea mai mare parte a populației

rurale, sărăcită complet, nu mai avea la dispoziție niciun mijloc material de a lupta cu spectrul morții – foamea –, ce se întinde de la un capăt până la celălalt al județului. Dezastrul complet nu a putut fi evitat decât prin largul ajutor dat de întreaga țară – prin hrană, îmbrăcăminte și cereale pentru însămânțări.“ În acest context, în 1936, Agenția mai avea doar două bănci prezentatoare: sucursalele Băncii Basarabia și Băncii Românești, care beneficiau de un credit total de 16.000.000 lei, iar angajamentele lor erau de circa 6.000.000 lei. Angajamentele foștilor scontatori, Sucursala Băncii Centrale din Chișinău și Casa de Credit a Agricultorilor, erau în lichidare.

(Va urma)

Încheiem aici prezentarea fragmentelor din jurnalul generalului român care a plecat din încercuirea de la Stalingrad (Magazin istoric, nr. 11 – 12/2022; 1 – 2/2023). O discuție despre cazul Tătăranu va urma peste câteva numere.

BĂTĂLIA DE LA STALINGRAD

NICOLAE TĂTĂRANU

Într-o zi, stând întins pe patul de campanie, am încercat să văd dacă merge radioul ce-l aveam pe masă. Am prins Bucureștiul și primele vorbe au fost: „General Tătăranu, felicitări de la inginer Zarifopol“ (un prieten bun). Era ora corespondenței. Aveam radio pe birou de luni de zile, dar cum am fobia aparatelor de radio nu l-am deschis niciodată. Desigur că imediat am dat ordin de ascultare serviciului respectiv și să se transmită tuturor din divizie poșta-radio atunci când este ceva pentru ai noștri.

S-au terminat sărbătorile, nici de Anul Nou nu am primit nimic din țară; dar după puține zile au sosit pachete de acasă. Un pom mic cu lumânări, o șuncă enormă, icre negre, nițel mălai și brânză etc. Cum eram flămânzi, desigur că totul ar fi trecut până seara; foamea însă ne-a învățat să fim prudenți. Am dat totul colonelului Dimitriu ca să mai raționalizeze mici porții zilnice; el era cel mai cumpătat și mai grijiu; îl botezasem „mama mare“. Cu aceste mici suplimente am suportat foamea mai ușor, duceam însă mare lipsă de pâine. Eu nemâncând carne de cal, „mama mare“, cu delicatețea și devotamentul ce-l caracterizează, tot timpul a făcut ca în porția mea să se strecoare ori berbec, ori vită congelată de pe vremuri bune.

Lipsurile de tot felul încep din ce în ce a se simți. Victor, care controla ordonanța mea și îngrija de bagaje, de paza bordeiului etc., în fiecare zi apărea mai îngândurat:

– Dle general, nu mai avem gaz, să aprindem opaițe!

– Nu încă, caută la aviație, și dacă nu au, roagă-i să-mi aducă.

Mulțumit, a doua zi îmi raportează că a căpătat un bidon întreg, dar iar se posomorește;

Coloană de prizonieri români la Stalingrad

e ultima sticlă de lampă! Să nu mai pună nimeni mâna pe ea, voi aprinde numai eu lumina. Lemne nu mai putem aduce, până la Stalingrad e departe și nu mai avem nici cai, nici benzină. Vom lua de la adăposturile dărâmate de bombardament și traversele de cale ferată. Nu mai fac foc decât la culcare și dimineața la sculare. În bordei șoarecii mișunau chiar pe masa la care lucram, treceau fără nicio jenă. și vă rog să mă credeți că nu e deloc agreabil, când dormi, să simți șoareci care-ți trec peste față sau alcargă pe sub pătură, de la picioare pe corp.

Capul lui Victor, zburlit și zgribulit, apare iar în ușa bordeiului: „Avem cafea o jumătate de sac, dar nu mai e pic de zahăr; vin și coniac deloc; săpun e ultima bucată și nici de rufe nu avem; păduchii au început printre oamenii cartierului. Nu mai este hârtie igienică!“. A fost vestea cea mai rea și cea mai impresionantă.

La 10 ianuarie 1943 activitatea inamicului reîncepe cu o mare intensitate. Pe frontul Corpului 4 Armată german poziția pârâie în câteva locuri, s-a pătruns, dar se fac eforturi disperate și se speră a reface linia. Observatorul nostru anunță 14 care de luptă inamice care au

trecut în spate, în zona unde eram eu, dar o parte s-au retras.

Propaganda era foarte dibace și foarte intensivă la inamic, pe când la germani aproape deloc. Chiar în prima linie aveau megafoane. Într-o bună zi se aude: „Regele Carol e la noi și vă vorbește“, „Pâine și mâncare câtă vreți“ etc. Trebuia să facem pentru ai noștri ceva; am rămas la ideea de gazetă. Cu toate greutățile am scos două numere; se numea *Ardealul*. Dădea vești din țară și știri de la camarazii din cerc; decorați, pedepsiți etc. Lipsa de hârtie și intensitatea luptelor l-a făcut să dispară.

Cum am spus, carele inamice trecuseră în spatele nostru. De data asta mi-am pus întrebarea: dar dacă linia din fața noastră nu va ține? Cu cei câțiva oameni ai cartierului mare nădejde de a ține, cât de puțin, nu aveam. Eram numai ordonanțe, furieri, telefoniști, șoferi, fără nici o pușcă-mitralieră, nici anti-car. M-am oprit la soluția: pe dată ce inamicul apare pe creastă să mă împușc. Trebuie să mă obișnuiesc cu gândul sinuciderii și a o executa la timp. Dacă aștepti ultimul moment, nu mai ai curajul necesar. Niciodată nu m-am gândit că voi fi luat prizonier; moralmente, gradul și onorurile ce avusesem nu se împăcau. Fizic, la vârsta mea, cu o mână aproape anchilozată, nu mai puteam să mă îmbrac singur; frigul, umilințele etc. depășeau dorul de viață.

Böenicke vine în miezul nopții de la corpul de armată cu ordin să distrugem și ultimele acte. Că inamicul a ocupat creasta ce ne domină, că se încearcă un contraatac cu tot ce se mai poate aduna și că el comandă batalionul ce se încheagă la gara Basargino.

Ordon: Cartierul se deplasează la Pitomnik, unde avem resturile; bagajele și camioanele pleacă imediat. Statul Major mâine în zori. Böenicke protestează, pentru că nu avem ordin de la corpul de armată. I-am arătat inamicul de la creastă și lipsa oricărei logici de a sta pe loc, aceasta echivalează cu o predare. La 4 dimineața mă îmbrac cu șuba și plec urmat de cele două mașini ce mai aveam. Am părăsit bordeiul cu mare amărăciune în suflet. Era 13 ianuarie 1943 în zori când am ajuns la Pitomnik. Bordeiul ce mi se amenajase era un fel de temniță, apa picura peste tot, căldura din interior topea zăpada de pe acoperiș.

[13 ianuarie 1943] La ora 8 primesc ordinul să mă prezint la corpul de armată. Trec pe la

Feldmareșalul Friedrich von Paulus se predă

Basargino pentru a strânge mâna lui Böenicke. Credeam că sunt chemat pentru a justifica mutarea P.C. fără aprobare. Generalul Jaenecke [comandantul Corpului 4 Armată german – A.S.] mă aștepta. Era abătut și trist. Mă primește în biroul lui și-mi expune situația grea de pe front. Apoi mă ia în bordeiul lui, fără traducător, și între patru ochi îmi spune că generalul Paulus a hotărât ca să ies provizoriu din cerc pentru a interveni la Comandamentul român ca să ne ajute cu hrană și muniții. Mi-au dat lacrimi în ochi, o scrisoare pentru soția lui, probabil că o scrisese toată noaptea, era mai mult un desen, așa frumos era scris caligrafiat. „Scrie-i și, dacă poți, trimite-i pachete cu hrană!” Ne îmbrățișăm. Ieșim afară și mă conduce la mașină, luase poza de totdeauna, nimic nu se mai vedea pe fața lui brăzdată de riduri adânci. Plecăm spre Cartierul generalului Paulus.

Paulus mă primește imediat. Tremură tot. Îmi explică situația pe tot frontul cetății. Numai la noi, la Corpul 4 Armată, situația era mai critică, restul frontului era destul de bine. „Dar – zice el – nu mai am niciun batalion în rezervă”. Apoi adaugă: „Să știi că mareșalul Manstein și cu

mine nu am vrut să ne lăsăm încercuiți și până la 10 decembrie 1942 aveam toate șansele să ieșim. Vei fi trimis în misiune temporară pe lângă Marele Cartier General român. Aștept instrucțiuni de la Führer în seara asta.”

Plec la Pitomnik; tot timpul am fost urmărit de avioane inamice și mitraliat, mai ales când am ajuns la aerodrom, pe care trebuia să-l traversez pentru a atinge satul și P.C. Nu am văzut nimic. În sufletul meu era o mare furtună și nu mă puteam gândi la nimic. La bordei, cu Pădureanu și Binder am stat la sfat; ei erau bucușori, eu alternam între cele două extreme. Noaptea a fost un calvar. Picăturile de apă ce cădeau în mod regulat în bordei mă făceau să urlu. Complet epuizat, am adormit spre ziuă. A fost cea mai grozavă noapte... același refren: plec sau nu plec?

Conform ordinului primit, la 9 dimineața sunt la generalul Paulus. Așteptând confecționarea instrucțiunilor și formelor de îmbarcare pe avion, un bombardament puternic se dezlănțuie peste Cartier. Geamurile se sparg, Binder e tăiat, dar nu grav. Paulus, cu ticul lui accentuat și foarte liniștit, spune: „Nu mai am niciun geam ca să înlocuiesc pe cele sparte!” Îmi dă ordinele de plecare.

Voi lua numai pe Binder și Pădureanu, pentru că nu sunt locuri; sunt foarte mulți răniți. Am cerut încă un loc, dar mi s-a refuzat. „Dacă nu găsești Cartierul la Rostov, pot să mă duc la București?”, am întrebat eu. „Desigur”, a fost răspunsul.

Greșim drumul, așa că pe înserate (ora 14) ajung la cartierul meu. Comanda o las colonelului Dimitriu. Din toți, am impresia că Dimitriu e mulțumit. „Dle general, nu vă întoarceți, nu aveți ce face aici. Nu mai avem nici 1.000 oameni, cu care nu mai avem legătura. Rămân eu; poate mi se va da «Mihai Viteazul» pentru mine, care am fost propus și voi fi avansat. O doresc pentru copii și nevastă, ca să trăiască mai bine”. Rar se întâlnesc astfel de sentimente.

Am dat lui Dimitriu geamantanul cel mare și mi-am luat numai trusa, cu ce a încăput. Victor, cu lacrimile în ochi, ca toți ceilalți, îmi îndesa prin buzunare batiste, ciorapi, doctorii etc. Am lăsat lui Böenicke pătura îmblănită și cojocelul; nu avea nimic pentru iarnă, decât o mântăluță scurtă. Am strâns mâna la toți, o despărțire pentru vecie, aveam toate șansele să nu ne mai revedem. Îmbrățișarea cu col. Dimitriu nu o

*Generalul
Ermil Gheorghiu,
comandantul
Corpului
Aerian Român*

pot uita. Îl rog să-mi salveze pe Victor și pe șofer dacă situația se înrăutățește; să-i imbarce ca bolnavi pe cât mai mulți din cartier. A fost pentru mine o tragedie! Nu pericolul ce aveam de înfruntat cu avionul mă impresiona, ci despărțirea de camarazii cu care înfruntasem atâtea pericole și atâtea mizerii. Mă rup și urc în mașină, aerodromul era la cinci minute depărtare. Ajuns la comandantul aeroportului, acesta ne bagă repede în adăpost, abia am timp să strâng mâna șoferului; bombele încep a exploda peste tot. Adăpostul nu era grozav și nu ar fi rezistat dacă vreo bombă ar fi căzut pe el.

Pista se luminează ca ziua și aparatul atinge pământul. Nu ne mai culcăm și mergem direct la el. Îmbarcarea... Comandantul aeroportului și al avionului controlează toate actele, chiar și pe ale mele. Pilotul trece la manșă și începe a pune în mișcare motoarele; primul pornește, al doilea ceva mai greu, al treilea nu vrea deloc. După mai multe încercări se dă jos și toți specialiștii sar pe motorul rebel. Pilotul iar se urcă... dar toate eforturile sunt zadarnice. Pană din cauza... trebuie zece ore pentru reparație. Toată lumea debarcă. La urcare eram în cap; acum trebuie să aștept coborârea răniților ce erau în mijlocul și în coada avionului. Exploziile nu mai încetau, dar nimeni nu scotea o vorbă, luminile erau stinse și întunericul adăuga la nervii încordați ceva ce semăna cu infernul.

Comandantul aeroportului vine și mă sfătuiește să mă urc în primul avion ce va sosi, indiferent

unde merge, pentru că nu se știe ce se mai poate întâmpla. Am acceptat.

Se anunță două avioane ce vin de la Saltz și se întorc tot acolo. Întreb pe Pădureanu unde e această localitate; îmi răspunde foarte prompt: „la 50 km sud Rostov“. E bine, dacă nu găsim avion acolo, până la Rostov vom găsi o mașină. Ieșim din adăpost și parcurgem același drum până la avion, sub aceleași explozii. În 30 de minute eram deja imbarcați, pentru că răniții nu se trimiteau în acea direcție și plecarea a fost promptă. De jur împrejur explozii... simt că am părăsit pământul și foarte repede suntem sus; tururi deasupra aerodromului pentru a lua înălțime și apoi la drum. Prin marginile perdelelor de camuflaj văd frontul marcat de focuri de tot felul. Ceva mișcă sub scaunul meu și un om iese pe brânci; era Victor. A profitat de neatenția comandantului și s-a urcat imediat după mine ca să mă ajute; nimeni nu s-a interesat dacă s-a dat jos. Acum, sus, nu-i mai era teamă și a ieșit la iveală. Binder și Pădureanu știau, și ei l-au ajutat. Sunt tare mulțumit, mă duc ca după copilul meu că eram obligat să-l las. Îl aveam pe lângă mine de ani de zile, îl făcusem copil de trupă, apoi voluntar și acum era subofițer.

Deodată o coborâre vertiginoasă, m-am apucat de scaun cu ambele mâini, în urechi niște dureri insuportabile, nu știam cum să le calmez. Și, deodată, simt pământul și oprirea. Ce este? Am ajuns! Zburasem la 5.000 m peste liniile inamice și trebuia brusc să coborâm la 200 m când am trecut la ai noștri, pentru că altfel ar fi deschis focul. Picajul acesta grozav mi-a dat durerile în urechi. Eram la Saltz și nu era decât ora 20.

Pe zid, hărți întinse arătau frontul. Rușii pe Doneț și foarte aproape de Rostov. Am primit o lovitură de măciucă în cap. În cerc știam că încă se ține, pe alocuri, Donul și se vorbea de despresurare. Dar e un adevărat dezastru! În vreme ce examinam hărțile mi se anunță cartiruirea în oraș, la cercul militar german. Înainte de a pleca pun pe Binder să discute cu cei în drept deplasarea de mâine la Rostov. Aveam ordin precis de la generalul Paulus de a fi dus acolo. Altă lovitură de teatru: suntem în Caucaz și destul de departe de Rostov. Aflu că au primit ordin de evacuare a aerodromului chiar mâine dimineață, inamicul fiind foarte aproape. Se deplasează la... Stalino! Discuții aprinse, nu pot să trimit un avion la Rostov când ei se deplasează aiurea. Dăm de un colonel, șeful regiunii, care ordonă să fiu

Un avion Junkers 88 se pregătește de decolare

satisfăcut. Un cavaler al Crucii de Fier nu poate fi lăsat în drum. Să fim dimineață la aeroport, o mașină ne va transporta. Acum plec liniștit la cantonament. O clădire enormă aproape goală; fusese cercul subofițerilor și îl evacuasera. Ni se pregătise un ceai, dar ni l-a servit în lighean.

Cu multe discuții, la ora 10 suntem instalați într-un Junkers. La orele 12 am aterizat la Rostov. Comandant era general Ermil Gheorghiu; nu-i vine a crede ochilor. Îmi arată situația pe hartă, era mai mult ca disperată: rușii sunt la 30 km și nu au în față decât niște resturi și nu peste tot. La Marele Cartier General român nu mai e nimeni, au plecat în goană. Manstein are Cartierul la Taganrog. Îmi povestește dezastrul armatei române și măsurile de refacere înapoi. Au fost mari fricțiuni cu germanii, care s-au purtat rău cu soldații noștri, i-au lăsat nemâncați, i-au dat jos din trenuri și camioane etc. Îmi dă amănunte asupra bătăliei de pe Don și fricțiunile cu germanii. Am rugat pe Gheorghiu, singurul șef român rămas la Rostov, să-mi dea un avion pentru a ajunge la București. Nu avea niciunul disponibil. Singurul Junkers în bună stare nu putea porni motoarele.

Sâmbătă, 16 ianuarie 1943, ora 6 a.m., eram cu Gheorghiu pe aerodrom. Abia la ora 8 Junkers-ul a putut porni motoarele. Munciseră toți mecanicii toată noaptea. Ne suim în el, dar două din motoare dau rateuri. Ne dăm jos și urcăm în bombardierul care era gata pentru o astfel de

eventualitate. Eu sunt instalat în față, într-un loc foarte puțin comod, dar de unde se vedea peste tot. Ceilalți înapoi, dar tot așa de inconfortabil. Pilot – adj.[utant] șef Teodosiu, observator – lt. Hristodorescu, singurii în scaunele lor.

Deasupra Bucureștiului, dar văd că zburăm mereu. Ce este? Aeroportul Băneasa refuză să ne primească, fiind sub un metru de zăpadă și pista nu e curățată. La Pipera nu se poate lua legătura, nimeni nu răspunde. Sugerez să ne întoarcem la Tecuci, unde trebuie să fie mai bine. Nu mai avem benzină până acolo. Din nou câteva tururi și văd cum ne îndreptăm la aterizare, la Pipera. Tot câmpul alb de zăpadă și încet, încet viteza se micșorează. Stop! Am ajuns. Pilotul era desfigurat, abia îmi bolborosește: „Am prins cărarea cu elicea, asta ne-a fost norocul și dvs. aveți locul cel mai periculos“.

Ajung la aeroport, aici toți aviatorii conșternați: „Am scos ambulanțele, este o minune că nu ați capotat!“ Priveau cu disperare la nebunul de pilot care căuta loc să aterizeze. Ne spălăm, ne curățăm și fiecare telefonează acasă pentru a nu fi surpriza prea mare. În fine, ne suim în mașinile ce ni se pregătiseră și plecăm sub uralele aviatorilor. E de necrezut: joi, 14 ianuarie 1943 eram în cerc la Stalingrad și sâmbătă, 16 ianuarie 1943, acasă la București.

Prezentare și selecție: Alin SPÂNU

Editura „Corint“ are în pregătire volumul semnat de Sinclair McKay, intitulat Dresden 1945. Furtuna de foc. Este o lucrare care reconstituie, pe baza mărturiilor unor persoane implicate – și dintre locuitorii orașului, și dintre aviatorii care au participat la raid – cele întâmplate. În plus, face și o evaluare a luărilor de poziție față de bombardament, de-a lungul timpului.

Bombardarea Dresdei a stârnit vii discuții în anii '60, când s-a pus problema moralității bombardamentelor Aliatilor asupra teritoriului Germaniei în Al Doilea Război Mondial. Este semnificativ pentru ce înseamnă o democrație că au existat și există încă asemenea discuții. De aici și până a pune în cumpănă chiar și bombardarea Dresdei cu ce a făcut Germania nazistă în Europa vreme de aproape șase ani rămâne o cale lungă. Ca să nu mai amintim de bombardarea orașului Coventry, arhetipul unui bombardament de tip terorist. Sau să ne amintim cine a pornit nebunia care a fost Al Doilea Război Mondial. Și poate că nu e lipsit de semnificație că personajul care a dat tonul discuției, cu cartea lui apărută în 1963, a fost David Irving (Magazin istoric, nr. 9/1992), un contestatar al Holocaustului.

De ce a devenit Dresden, un oraș situat în Germania de Est, în zona de operații a armatei sovietice, ținta unui raid al aviației anglo-americane? În primul rând pentru că sovieticii au cerut acest lucru aliaților occidentali, ca un sprijin pentru distrugerea liniilor de comunicații germane, ceea ce le-ar fi ușurat ofensiva. Amintim acest lucru doar pentru că, după instalarea Războiului Rece, sovieticii au susținut că Dresden a căzut victimă unui „bombardament terorist anglo-american“, că britanicii și americanii au „instigat brutal la război“, că ruinele Dresdei au fost un stimulent pentru „lupta împotriva războiului imperialist al gangsterilor“.

În ziua de 13 februarie 1945, la ora 21.40, sirenele au sunat alarma aeriană la Dresden. S-au succedat trei valuri de bombardiere, primele două britanice, al treilea american. Despre teroarea pe care au provocat-o veți căpăta o palidă imagine din fragmentele desprinse din descrierea celui de al doilea val de bombardament.

ÎN INVERN

SINCLAIR MCKAY

În pragul care dădea în stradă, bunica Giselei a fost lovită de un material incendiar aflat în cădere de deasupra, nepoata ei fiind convinsă că fusese fosfor. Este mai probabil ca substanța în flăcări să fi fost un băț incendiar sau napalm, provenind de la un alt tip de dispozitiv incendiar, sau un lemn, o bucată de material textil sau altceva, dar orice ar fi fost, s-a lipit de bătrâna doamnă și acolo a rămas, iar hainele ei au luat foc într-o clipită. Bunica Giselei a ars de vie, iar Herr Thieme, care era la câteva secunde în urma soției lui, a fost și el victima unor resturi în flăcări și a orbit.

Orașul văzut dintr-un bombardier

Un impuls l-a făcut pe bătrân să se îndepărteze de cadavrul în flăcări al soției lui. Împlicându-se printre dărâmăturile foarte fierbinți, s-a folosit de memoria musculară și s-a deplasat pe străzile în flăcări, fără să vadă. Este dificil de imaginat și chiar de înțeles o astfel de situație: cu vântul care se îndrepta spre centrul infernului, care probabil că sufla cu mai bine de 160 de km/oră, chiar și celor care erau în putere le era greu să se țină pe picioare, darămite să se mai miște. Unii se simțeau trași spre vortex de o forță îngrozitoare și implacabilă, fiind nevoiți să se ghemuiască și să se împotrivescă atracției letale. De-a lungul străzilor înguste, cu clădiri înalte, fără geamuri și cu zidăria înnegrită, cădea tencuială în flăcări, în timp ce vântul sufla cu putere. Rămășițe de mobilier, fragmente de cauciuc și lemn de la mașini, crengi în flăcări de la copacii căzuți, toate erau absorbite în vârtejul imens. În toată această nebunie erau oameni care încercau disperat să se țină de

felinarele stradale pentru a scăpa de forța de atracție gravitațională a infernului, dar felinarele erau fierbinți la atingere. În acea dezlănțuire sălbatică a focului a pătruns bătrânul orb, care tocmai ce rămăsese văduv.

Gisela avea să descopere toate acestea mult mai târziu, propriul ei calvar de moment fiind îngrozitor. Mama și fiica se întorseseră în subsolul blocului de apartamente împreună cu vecinii lor. „Nimeni nu-și putea imagina că va ieși viu din iadul acela“, și-a amintit ea. „Ce putea să creadă un copil de zece ani despre o asemenea teroare? Este greu de imaginat ce simțeam, dar în timpul primului atac mă gândeam: «Cum poți fi atât de nemilos?» Eram cuprinsă de frică și nu-mi puteam imagina că vom ieși în viață din pivnița aceea.“ Ea și mama ei însărcinată s-au ținut strâns în brațe și s-au rugat. Bombardamentul a continuat atât de mult, încât, treptat, și-au dat seama că nu mai puteau vorbi, iar pe amândouă le cuprinsese un fel de toropeală.

Schimbarea de temperatură era evidentă chiar și în interiorul avioanelor care zburau cu viteză pe deasupra, în timp ce infernul centrat în Altstadt se înălța la aproximativ 1,5 km. Echipajele bombardierelor zburau printr-un fenomen fizic extrem, o furtună de foc încărcată electric.

Dedesubt, oxigenul era atras în inima infernului și trimis spre cer împreună cu resturi de trupuri sfărțate și cu moloz pulverizat. Drumurile se topeau și ardeau, iar pietrele sfărâiau. Chiar și la distanță de 1,5 km, vârtejul o trăgea înspre el pe Marielein Erler în timp ce-l căuta pe Georg, soțul ei. Când venise al doilea atac aerian, el inspecta proprietățile aflate la câteva străzi distanță, pentru a verifica dacă fuseseră

Un morman de cadavre

*Un an după bombardament,
încă se mai lucra la înlăturarea urmărilor*

afectate, și fusese nevoit să intre în cel mai apropiat adăpost pe care îl găsisese. Probabil că neliniștea dată de faptul că era despărțit de soția lui să fi fost mai acută decât orice altă anxietate pe care o simțise în timpul bombardamentului. Herr Erler se afla acum într-o pivniță îngustă, împreună cu alți câțiva refugiați și locuitori din zonă. El crezuse că această parte a orașului nu va fi niciodată o țintă pentru nimeni, pentru că printre vilele elegante nu existau obiective strategice sau fabrici sau gări. Cu toate acestea, bombe au căzut și acolo, iar zidăria „s-a cutremurat”.

Înainte ca văzduhul să fie străbătut de și mai multe bombardiere, incendiile forțaseră deja numeroși locuitori și refugiați deopotrivă să se retragă de pe străzile sufocante, să treacă pe lângă Muzeul de Igienă și să pătrundă în răcoarea liniștită a Grosser Garten, intrând și mai adânc în umbrele aruncate de sinistrul amurg artificial. În centrul acestui vast parc se afla frumosul Palat de Vară, un edificiu din secolul al XVIII-lea în stil baroc. Aici se mai găsea o grădină botanică splendidă și importantă din punct de vedere științific, în care erau plante rare, în sere mici, iar în interiorul clădirii principale, o bibliotecă științifică în care fuseseră numeroase manuscrise vechi.

Pe lângă această clădire a trecut neobișnuita procesiune tăcută și fantomatică a siluetelor care intraseră printre copaci, cât mai adânc posibil. Vârfurile unor copaci ardeau deja, deoarece tăciuni plutind dinspre Altstadt ajunseseră pe scoarța uscată a lor.

Când a venit al doilea val de bombardiere, toți cei de jos, din Grosser Garten, erau complet expuși. În timp ce explozibilii și materialele incendiarie orbitoare cădeau în toate direcțiile, aerul întunecat s-a umplut brusc de luminile strălucitoare ale exploziilor. Pe o distanță de mai bine de 1,5 km, parcul îngrijit a fost presărat cu sute de bucăți de pământ fumegând care conțineau carne, oase și măruntaie făcute bucăți. Oamenii fie erau nimiciți pe loc de explozii, fie erau

transformați în torțe de lemnăria în flăcări din jurul lor. Palatul de Vară a fost atins de câteva bombe puternice, fiind complet distrus și transformat într-o nebulă de flăcări și de scântei la fel de strălucitoare ca lumina soarelui. Refugiații care se îndreptaseră instinctiv spre zona aceea împădurită din interiorul orașului, în căutarea protecției, erau prinși acum într-un incendiu sălbatic care cuprinsese copacii, aerul fiind un cocktail de monoxid de carbon, benzen și oxid de azot.

Grădina zoologică a fost și ea lovită direct. Animalele au suferit într-un mod atroce: giboni cu labelle retezate, rămași cu cioturi sângerânde, hipopotami loviți de dărâmături în timp ce erau în bazinele lor, fiind împinși la fund și înecați. Clădirea elefanților s-a prăbușit, suflul exploziei și dărâmăturile lovind un animal în spate și străpungându-i stomacul. Cei-lalți elefanți rămași în viață urlau. Până atunci, lei scăpaseră nevătămați, dar îngrijitorii lor și-au dat seama că următoarele bombe riscau să-i elibereze și vor năvăli înnebuniți prin noapte, așa că trebuia să fie împușcați. O girafă fugise deja din țarcul ei bombardat. Tipetele dinspre grădina zoologică erau îngrozitor de derutante pentru cei aflați între copacii în flăcări, de dincolo de ea, pentru că nu știai care strigăte erau ale animalelor și care ale oamenilor.

De cealaltă parte a fluviului era o suferință similară, atât pe malurile Elbei, cât și în incinta cercului Sarasani, deoarece în aer liber, în timp ce cădeau bombe și materialele incendiarie, unii dintre caii dresați erau sfâșiați teribil de șrapnele. Clădirea principală a cercului Sarasani, care scăpase aproape intactă după primul raid, era lovită acum din plin de bombe. Marea cupolă a fost străpunsă, iar materialele extrem de inflamabile din interior – scaunele din plus, saltelele, covoarele și cortinele – au fost atinse de bombe incendiarie și au luat foc instantaneu.

Traducere de Dorina TĂTĂRAN

După bombardament, ministrul Propagandei din Reich, Joseph Goebbels, a afirmat că au pierit 250.000 de oameni. David Irving a „reduc” numărul la 135.000, cifră preluată și de scriitorul american Kurt Vonnegut, care se afla atunci ca prizonier de război în Dresda, în cartea Abatorul cinci. Autorul volumului pe care vi-l prezentăm avansează, pe baza consultării documentelor, cifra de 25.000 de victime. Este enorm și Dresda rămâne, alături de multe altele, un simbol al demenței care împinge lumea în război și un memento că asemenea tragedii nu ar trebui să se mai întâmple, dacă ținem la definiția omului ca o ființă rațională. ■

S-A STINS UN CERCETĂTOR DE EXCEPȚIE

Fiecare generație își are vârfurile ei. La a noastră, printre alții, s-a aflat Răzvan Theodorescu.

După o studenție frământată, împletire de rezultate excepționale la învățătură, exmatriculare din rațiuni politice, revenire după concesiile surprinzătoare, Răzvan Theodorescu intra în lumea cercetării pe care avea să o slujească până la ultima suflare. Deși vremurile n-au fost totdeauna prielnice formării unui erudit, el intră la Institutul de Istoria Artei al Academiei Române și, cu mîgală benedictină, acumulează informații, le-a trecut prin filtrul propriei gândiri și, în 1972, prinde corp prima lucrare amplă care îi va defini opțiunile profesionale: *Elemente bizantine, balcanice și occidentale la începutul culturii medievale românești (secolele X – XIV)*. Mai mult, are șansa, începând din 1987, să predea la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu”.

Orientarea explicită spre integrarea Sud-Estului european în marele curent continental în cursurile ținute la această instituție (devenită ulterior Universitatea Națională de Arte) începe să-i definească profilul științific. Studenții îl prețuiesc pentru elevația prelegerilor și deopotrivă în străinătate cercetările sale sunt urmărite cu interes sporit. Ca profesor invitat la Centru Superior de Studii Medievale din Poitiers, apoi ca șef al celei dintâi catedre umaniste UNESCO de la noi (vizând precumpănitor Sud-Estul european) dobândește o notorietate care îl transformă într-o voce ascultată privind arta și cultura veche românească. Academia Română l-a primit în rândurile ei în 1993 (ulterior, în 2018, avea să ajungă vicepreședinte al prestigiosului for cultural). Discursul său de recepție – rostit în 2001 – a fost consacrat primei modernități a românilor. Universități din provincia românească l-au ales *doctor honoris causa*, iar instituții europene de profil i-au răsplătit cercetările cu valoroase premii (între acestea Institutul Franței i-a conferit, în 1969, premiul Bernier, iar Universitatea din Viena, premiul Herder, 1993). Recunoașterea internațională a continuat prin includerea sa printre membrii Societății de Arheologie din Atena (1990), ai Academiei Europene de Științe, Arte și Litere, ai Academiei din Macedonia și Albania. Organismul

unde a fost cel mai bine în măsură să-și arate marea erudiție și capacitate organizatorică rămâne, fără îndoială, Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene, al cărei secretar general avea să fie, ca succesor al altor conaționali merituosi, profesorii Emil Condurachi și Virgil Cîndea.

I se datorează sute de articole, conferințe, emisiuni de radio și televiziune (Teleenciclopedia fiind o serie legată indelebil de numele său), intervenții salutare pentru salvarea unor monumente istorice în timpul dictaturii comuniste. Aceste aspecte practice li se adaugă contribuțiile teoreticianului. Răzvan Theodorescu este cunoscut și recunoscut în țară și în străinătate prin câteva concepte originale și anume „coridoarele culturale” (care explică pătrunderea spectaculoasă a unor elemente de cultură în spații neașteptate), profilul acelor *homini novi*, domicii să se afirme, între altele, printr-o meritorie operă cititoriească. Apoi faimoasele *monumentum princeps*, caracteristice părții noastre de Europă în Evul Mediu timpuriu. Un concept care a făcut multă vâlvă, a generat discuții în contradictoriu, dar trebuie acceptat ca o trăsătură dominantă a românului, este tranzaționismul, acea mentalitate, nu totdeauna morală, care l-a ajutat de-a lungul timpului să facă față unor vecini, cuceritori, prieteni părelnici.

O viață consacrată acestui meșteșug de restitutor al trecutului cultural, cu o abnegație și o stăruință rar întâlnite, nu putea fi lipsită de umbră. Căci nimeni nu-i perfect. Concesiunile făcute, colaborările neinspirate i-au putut afecta statutul moral. Cel de cercetător avizat, cu rezultate transformate în axiome, va dăinui, odată cu toate elementele viabile ale culturii noastre naționale.

Georgeta FILITTI

GASTON GALLIMARD ÎNTEMEIETORUL

FLORENTINA DOLGHIN

În Franța – și nu numai în Franța – multe case editoriale celebre poartă numele fondatorilor lor. Doar câteva exemple: „Albin Michel“, întemeiată de un domn omonim (1873 – 1943), „Flammarion“, de Ernest Flammarion (1846 – 1936), „Plon“, de Henri Plon (1806 – 1872), „Hachette“ de Louis Christophe Hachette (1800 – 1864), „Grasset“ de Bernard Grasset (1881 – 1955), „Robert Laffont“ de Robert Laffont (1916 – 2010) ș.a.m.d. Între acestea Editura „Gallimard“, al cărei fondator, Gaston Gallimard (1881 – 1975), este evocat de istoricul Pierre Nora (născut în 1931) în cartea sa *Une étrange obstination*, apărută în 2022.

Era și timpul. Nora, membru al Academiei Franceze, a lucrat 57 de ani în „magia Gallimard“ intrând în ea de tânăr, la 34 de ani. I s-a spus chiar la un moment dat și deosebit de flatant pentru el: „Dumneavoastră sunteți mai Gallimard decât familia Gallimard“. La Gallimard Pierre Nora a editat mii de cărți ale literelor, filosofiei și istoriei franceze, a colaborat și a fost apropiat de vârfuri ale științelor umaniste pariziene (Raymond Aron, Julia Kristeva, Claude Lévi-Strauss, Georges Duby, François Furet, Jacques Derrida, Jacques Le Goff, Michel Foucault etc.), dar mai ales s-a format pe sine, sub influența a trei generații de editori Gallimard (Gustav, tată, Claude, fiu, Antoine, nepot), dacă nu patru, cum mărturisește: „Fără Gallimard n-aș fi putut fi istoricul care am devenit“.

Este o invitație la a cunoaște un personaj de legendă, pe Gustav, întemeietorul, țarul, estetul fără operă, administratorul abil, cel care a instituit hegemonia unei case editoriale și cel căruia jurnalistul Pierre Assouline i-a dedicat o monografie în 1984 (*Gaston Gallimard. Une demi-siècle d'édition française*). Gaston a asigurat continuitatea dinastică și acel sediu permanent al editurii, în arondismentul 7, neschimbat până astăzi, un fel de sanctuar, într-o vreme când alte edituri de cartier se exilau în locuri fără suflet. El a inspirat întregii familii fidelitatea, atașamentul visceral față de casa ei editorială, respectul pentru libertatea de expresie. Până și birourile și-au păstrat identitatea lor după dispariția celui dintâi locatar. Antoine, de pildă, și-a ales un altul, de deasupra, când i-a succedat la conducere tatălui, lui Claude, „așa cum vechii suverani ai Mesopotamiei și Asiriei schimbau capitala când veneau la putere“, scrie Pierre Nora.

O BERLINĂ SE RĂSTOARNĂ

Ceea ce nu înseamnă că n-au existat și rupturi, și convulsii, legate de succesiune, și orgolii rănite, și momente de criză (înainte să moară, scriitorul colaboraționist Louis-Ferdinand Céline a amenințat că vine cu un tractor să dărâme sediul din 5, Rue Sébastien-Bottin, dacă Gaston nu-i dă ceea ce îi datora), pe care familia a știut să le depășească, prin unitatea ei. În numele tatălui, în numele lui Gaston. Al acelui dandy nonșalant, pe care nimic nu părea a-l predestina cărții.

Tânărul Gaston în jurul anului 1900, când și-a luat soarta în mâini

Gaston era un trândav rafinat, ca și tatăl lui, arhitectul Paul Sébastien Gallimard, prieten cu pictorii Claude Monet și Auguste Renoir; și-a ignorat instinctul de constructor, lăsându-se sedus de pasiunea de a colecționa. Paul dădea oricât pentru a-și adjudeca o ediție de lux a unei cărți.

Mama lui Gustav, Lucie Duché, aparținea și ea unei familii burgheze înstărite. Prin tradiție se spunea în casă că bunicul ei, un anume Chabrier, intervenise într-o zi foarte eficient și la timp pe Champs-Élysées să calmeze un cal care răsturnase o berlină, iar din berlină scosese capul Eugénie de Montijo, soția împăratului Napoleon al III-lea, care i-ar fi spus salvatorului să-i ceară orice. Chabrier obține astfel monopolul iluminatului cu gaz al străzilor Parisului și favoarea regală îi va aduce averea – pe care o va investi în afaceri imobiliare. Așa încât Gustav vede lumina zilei, la 18 ianuarie 1881, într-o familie înstărită. Toată copilăria vor roi guvernantele în jurul lui. Iar el și frații lui, Jacques și Raymond, vor petrece zile tihnite la conacul fa-

miliei de la Bénerville-sur-Mer (departamentul Calvados, Normandia) sau vor servi drept model unui bărbat cu barbă albă, Auguste Renoir, care vine adesea la ei în vizită. „Eu am crescut cu privirea pe Corot, Renoir, Van Gogh, Cézanne“, va recunoaște mai târziu Gaston.

Cuplul Paul – Lucie, mama și tata, va fi o dezamăgire pentru viitorul editor. Gaston va asista la certuri de familie, pentru că tatăl colecționar se mișcă lejer în lumea scenei, se împrietenește cu actrițe, cumpără prin răscumpărare un teatru, „Les

Variétés“, așa încât mariajul se dizolvă sub ochii copiilor. Tatăl părăsește căminul conjugal, iar divorțul face mare valvă. „Un egoist fără limite“, va spune Gaston, când va crește.

În 1891 tânărul Gallimard, care nu dă pe dinafară de harnicie, intră la Liceul Condorcet, pe care îl absolvă în 1897. Este singura lui perioadă de școlarizare. Cu ea va rămâne. Dar ce liceu? Pe lângă faptul că fusese absolvit de nume mari ale literelor franceze, între care Proust, îi oferea drept colegi de clasă și culoar pe André Citroën, André Maginot, dar mai ales pe Roger Martin du Gard, viitorul laureat al Premiului Nobel din 1937, cu care Gaston leagă o strânsă prietenie, de „aproape frate“. Va spune mai târziu că a existat între ei „o similitudine de spirit, de caracter și de gust“.

Cu acest cerc Gaston va intra în viața boemă, de cafeenea, va scrie primele texte și le va da spre publicare, va cunoaște plăcerile tinereții și... va hotărî de capul lui și pe nepusă masă că școala îi ajunge. Gata, se poate și fără bacalaureat! Se retrage din Liceul

André Gide (1869 – 1951),
scriitorul care a comis
marea gafă, asumată,...

Condorcet exact înainte de a-și susține examenele. Și se angajează ca secretar al unui scriitor, viitorul academician Robert de Flers (1872 – 1927). În ciuda tinereții, știe să-și câștige reputația de est et avizat, cu autoritate, în relație cu alți scriitori. Asta și pentru că citește enorm, compară, își apără ideile și se impune. Când revista de mare succes *Nouvelle Revue Française* (NRF), condusă de „banda” lui André Gide, decide să-și facă un birou de editură, ea caută un tip „destul de bogat, încât să contribuie la aportul de capital, destul de dezinteresat, încât să nu conteze pe un profit imediat, destul de experimentat, încât să conducă o afacere, destul de priceput într-ale literaturii, încât să pună calitatea înaintea rentabi-

lității, destul de competent, încât să se impună și destul de docil, încât să execute directivele grupului, adică ale lui Gide”, spune scriitorul Jean Schlumberger, un membru al „bandei”.

O GAFĂ ȘI MAI MULTE IUBIRI

Numele avansat pentru post este al lui Gaston. În mai 1911 el semnează actul de participare la această societate și este promovat editor. Străbate acum perioada faptelor lui înțelepte. În anul următor, la 17 decembrie, într-o marți, își anunță colegii de editură că va lipsi în acea zi, pentru că se căsătorește cu Yvonne Redelsperger, după care suspinase multă vreme. Dar o dată cucerită fortăreața, între ei se va instala platitudinea unui mariaj fără afecțiune, care merge, merge din obișnuință. Monoton, cu ticuri și lipsit de elan.

Dar este și perioada unei erori a casei editoriale al cărei editor este: refuzul de a-l publica pe Marcel Proust, care nu era încă un nume, venit cu manuscrisul cărții *În căutarea timpului pierdut*. „Prea multe ducese, nu e pentru noi”, decide André Gide și Proust publică la Bernard Grasset. „Refuzarea acestei cărți va rămâne cea mai mare gafă a NRF și (mi-e rușine, căci eu sunt responsabil de ea – scrie Gide, un

... de a refuza un autor
de talia lui Proust,
cu manuscrisul cărții
În căutarea timpului pierdut

tip cam repezit de felul lui), unul dintre regretele, remușcările cele mai dureroase din viața mea”. Gaston Gallimard va fi cel care va repara eroarea, ademenindu-l înapoi pe Proust, care va părăsi pentru totdeauna Editura Grasset în favoarea celei care îl refuzase inițial. Mai mult, printr-o răsturnare aproape neverosimilă, în oraș se va șușoti că „Grasset este editorul care s-a descotorosit de Proust”. Oricum războiul etern dintre cele două edituri este deschis. Meritul lui Gaston!

Tot al lui este cel de a deveni administratorul general al unui

La începutul anului 2018, Casa editorială Gallimard a reînnoțit o tradiție de familie, aceea de colecționară: a inaugurat propria-i galerie de artă, în prezența lui Brigitte Macron. Din tată în fiu membrii familiei Gallimard au colecționat: cărți rare, stampe, manuscrise, fotografii, scrisori, tablouri impresioniste. De asemenea, între lunile martie și iunie acel an, Biblioteca Națională a Franței a găzduit și o expoziție Gallimard, cu piese ale corespondenței dintre autori și editori, contracte, fișe de lectură ale editorilor, ceea ce demonstra seriozitatea cu care erau citite manuscrisele primite, carnetul de primiri al lui Yvonne, într-un cuvânt, o expoziție a bogatei arhive de familie.

Sediul casei editoriale Gallimard,
același de la fondare

*Secvență din filmul „Madame Bovary”,
în regia lui Jean Renoir,
cu Valentine Tessier (iubita lui Gaston)
și Robert Le Vigan (1933)*

teatru „altfel“, cum i-am spune noi astăzi, modern, întinerit, „Vieux-Colombier“, cu texte montate într-o nouă manieră, mai puțin prăfuită. Este și vremea Primului Război Mondial, când Gaston vede îngrozit cum pier pe câmpul de luptă colegi de generație. Iar el nu este genul acesta de erou. Își schimbă repede accentele activității. Pleacă în turneu în America cu acest teatru, mai ales că este foarte îndrăgostit de o talentată actriță din trupă, Valentine Tessier (1892–1981). Ea va avea o carieră strălucită, va juca în piese de Jean Giraudoux și Friedrich Dürrenmatt, în filme de René Clair și Jean Renoir, până târziu, în 1967, fiind înmormântată nu departe de mormântul lui Gaston Gallimard, la Pressigny-l'Orgueilleux, în Normandia. Pentru ea, Gaston va produce și un film, *Madame Bovary*, în care Valentine deține rolul titular. Claude, fiul lui, recunoaște într-o rememorație a tatălui că „este imposibil să-l evoci pe Gaston dacă nu vorbești despre femeile din viața lui“. Actriței îi va urma o scriitoare cunoscută, Louise de Vilmorin (1902–1969). Peste ani se va găsi în biblioteca familiei o carte a ei cu dedi-

cație pentru Claude: „Fiului omului pe care l-am iubit atât de mult!“. Lor le trebuie adăugată o a doua soție, Jeanne Dumont.

După Marele război, Editura NRF se va transforma în societate editorială anonimă, sub numele de Librăria Gallimard, căreia i

se va alătura fratele lui Gaston, Raymond, cu doi ani mai mic. Instituția capătă mare vază după ce, în decembrie 1920, lui Proust i se atribuie Premiul Goncourt. Paul Valéry, Drieu La Rochelle, Paul Morand, Cocteau, Eluard, Aragon etc. își vor oferi manuscrisele editurii, iar Gaston se va îngriji să-i diversifice colecțiile: „Viața oamenilor iluștri“, „Din lumea întreagă“, „La Pléiade“ etc. și să lanseze săptămânale de mare tiraj. De la 1 ianuarie 1930 editura are un nou sediu, în rue Sébastien-Bottin, nr. 5, același cu cel de astăzi, la aproape 100 de ani distanță, atâta doar că acea parte a străzii poartă, din 2011, anul centenarului Casei editoriale Gallimard, numele lui Gaston Gallimard, în urma demersurilor nepotului său, Antoine, actualul director.

*Gaston Gallimard, cel care i-a editat
pe Proust, Saint-Exupéry, Malraux, Camus,
aici alături de romanciera Marguerite Duras*

YVONNE ARE UN CARNET

La 9 noiembrie 1940, într-un Paris ocupat de naziști, poliția militară ordonă închiderea Casei Gallimard. Ca să prevină catastrofa, Gaston trebuie să negocieze. Dacă refuză să cedeze 51% din acțiunile Librăriei sale unui editor german, trebuie să confirme acordarea conducerii NRF lui Drieu La Rochelle, care a făcut pactul cu Diavolul în iunie 1940. „Cât privește NRF, afirmă Drieu, o să se târască la picioarele mele. Această aglomerare de evrei, de pederasti, de suprarealiști timizi, de francmasoni o să spele putina“. Dar Casa editorială Gallimard este destul de ambiguă în materie de aderare sau nonaderare la ocupant. I-a publicat și pe Drieu, simpatizant nazist, și pe Aragon, comunist. Yvonne Gallimard, soția lui Gaston, ținea un carnet în care repertoria pe autorii invitați în cabinetul soțului. Erau zile în care se succedau deopotrivă și comuniști, și colaboraționiști, și membri ai Rezistenței.

Ca să iasă din situație, Gaston cedează în fața ocupantului german. Sacrifică NRF, revista care l-a crescut, și păstrează casa editorială. În *Jurnal* (1939–1945), colaboraționistul, dar valorosul scriitor Pierre Drieu la Rochelle îl va încondeia malițios: „Oribil burghez, laș și puțin profitor, oarecum acaparator, Gaston Gallimard. Burghezul ăsta, care în celălalt război, de frică, se dădea drept nebun, din complice lașitate, a făcut toate compromisurile posibile cu stânga; a fost însă într-o gravă

Antoine Gallimard, actualul director, cu fiicele și sora lui, Isabelle, la montarea plăcilor pe segmentul din strada Sébastien-Bottin (arondismentul 7) ce poartă de atunci numele fondatorului editurii

depresie timp de mai multe luni”.

După ce Hitler se prăbușește, iar colaboraționiștii trebuie să răspundă, Librăria Gallimard este chemată în fața justiției. La 26 octombrie 1946, Curtea clasează definitiv dosarul, revista rămâne însă interzisă până în 1953. François Mauriac își exprimă regretul:

„Încă iubesc NRF. Păstrez un rest de tandrețe față de această scumpă bătrână doamnă tunsă, al cărei păr a trebuit să dea înapoi vreme de opt ani. Trebuie să o judecăm sub reflectorul trecutului. Iar ea trebuie să-și asume acest trecut sau să-l renege.”

Gaston va rămâne președinte-director general al editurii până la moarte, survenită la Neuilly-sur-Seine, la 25 decembrie 1975. Avea 94 de ani. Sub conducerea lui, în 1961, o modificare a statutului Librăriei permite transformarea ei în Editura Gallimard. An de an, își amintește o altă nepoată, Isabelle, sora lui Antoine, în grădina casei lor, unde se afla și sediul editurii, în Rue Sébastien-Bottin, se organiza faimosul cocktail Gallimard,

unde se îngărmădea tot Parisul literar și artistic. Bunicului ei îi plăcea să primească scriitori la sfârșitul săptămânii și la casa lui de vacanță, pentru că își iubea autorii, spune ea. În vremea asta, Claude, fiul cel mare, se comporta deja ca un succesor pe linie dinastică, preluase frâiele, sub privirea atentă a tatălui. Antoine, nepotul, născut în aprilie 1947, și-l amintește pe bunic cu multă căldură, într-un interviu luat de Pascal Marchetti-Leca pentru revista franceză *Historia*: „Un om discret și cald, respectat, sensibil și fidel în prietenii. Îl rețin ca o prezență deosebit de afectuoasă, alături de mine, când am intrat la Gallimard... Într-o zi, i-am zis: «O să vezi, o să-mi fac propria mea casă editorială!» Mi-a răspuns surâzând: «O să vezi tu, e greu. Trebuie timp, răbdare, șansă și să fii bățios...» A avut dreptate.” ■

NICOLAE MINEI ȘI SECURITATEA

(Urmare din p. 52)

Concomitent, aceste aspecte vor fi lansate și susținute în anturajul apropiat al rabinului șef și de către unele surse ale Serviciilor 1 și 5”. O notă a Securității Municipiului București din 31 ianuarie 1983 semnalase că N. Minei este „actualmente pensionar și secretar al rabinului Sinagogii din București”. Anterior, o Notă-Raport a Direcției a III-a din 21 octombrie 1982 consemna o relatare a sursei „Ștefan”, care remarcase participarea lui N. Minei la primele două conferințe ale Federației Comunităților Evreiești din ciclul 1981 – 1982, acesta fiind „primit cu mare atenție de către Moses Rosen, căruia Minei i-a spus că «mai bine mai târziu decât

niciodată», în sensul că tot trebuia odată să se sensibilizeze și să ia parte la activitățile F.C.E.”. Nota preciza: „de către intelectualii care frecventează Federația, Minei era privit cu oarecare ostilitate datorată părerilor exprimate de către acesta în prefața broșurii apărute anul trecut [de fapt în 1978, textul apărând și în *Magazin istoric*, nr. 7/1978 – n.n.] și care tratează pogromul de la Iași [din iunie 1941 – n.n.], părerii ce contravin intereselor evreiești”. Știm că Raportul final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România consideră că „Minei a fost prima voce publică din timpul comunismului care a afirmat că România, în timpul războiului, nu a exterminat evrei, ci i-a salvat în masă, creditând ast-

fel ideea susținută de reprezentanții regimului Antonescu în timpul proceselor postbelice”. Yosef Govrin (ambasadorul Israelului în România între 1985 – 1989) era de părere în memoriile sale că „este posibil că Minei n-a avut la dispoziție toate faptele și datele corecte”, acesta menționând și rolul istoricului în editarea la Ierusalim în vara lui 1989 a unei ediții speciale în românește a revistei *Ariel*, o publicație a Departamentului de Relații Culturale și Științifice din Ministerul de Externe israelian.

Nicolae Minei a vizitat România după 1989, dar a fost o prezență discretă în publicistica postcomunistă. A decedat la 14 martie 2000. ■

ARHITECTUL CONSTANTIN JOJA ȘI RUGUL APRINS

MARIUS VASILEANU

Membru marginal al Rugului Aprins, Constantin Joja a fost unul dintre arhitecții români importanți ai secolului XX, a cărui operă și teoretică și practică a fost puternic influențată de tradiția populară.

Constantin Joja
și jurământul lui de intrare
în Ordinul Arhitecților

Constantin Joja (1908 – 1991) se născuse în București și și-a găsit vocația din tinerețe. A absolvit Academia de Arhitectură în anul 1933. Încă din studenție intrase în organizația studenților creștini condusă de viitorii săi prieteni: Sandu Tudor, Mircea Vulcănescu, Paul Sterian etc. – care aveau să întemeieze ulterior Rugul Aprins

UN ROL PROTECTOR

Din păcate, spre deosebire de cei sus-numiți, Constantin Joja a intrat și în Mișcarea Legionară, chiar dacă – o dovedesc anchetele vremii – activitatea sa a fost minimală. Tot prietenia l-a adus alături de legionari, o arată Vlad Mitric-Ciupe, autorul excelentului volum *Arhitecții români și detenția politică (1944 – 1964)*, editat de Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013. Iar argumentul este aparent banal, Constantin Joja era coleg și prieten cu alți câțiva (viitori) arhitecți sau artiști care se lăsaseră amăgiți de extrema dreaptă, legionară. Acest pas avea să-l coste, chiar dacă activitatea sa nu a fost entuziastă în cadrul mișcării, fapt pentru care, urmărit de Siguranță, a scăpat de închisorile în

care au fost trimiși legionarii de regimul Antonescu. Nu același lucru s-a petrecut cu comuniștii, astfel încât a fost arestat în anul 1948 și eliberat în anul 1953 – ceea ce demonstrează că nu avea un dosar grav.

Un ajutor indubitabil pentru cariera lui Constantin Joja a venit din partea fratelui acestuia, Athanase Joja (1904 – 1972), cunoscut ilegalist comunist, fost deținut în lagărul de la Târgu Jiu, care în finalul anilor '40 și ulterior a avut o ascensiune fulminantă. Athanase Joja a fost reprezentantul permanent al României la O.N.U. (1955 – 1957), ministru al Învățământului și Culturii (1957 – 1960), membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Român și al Consiliului de Stat. De asemenea, a fost membru titular al Academiei Române, din anul 1955, și președinte al Academiei Române (1959 – 1963), ulterior vicepreședinte până în 1972. Așadar, este de presupus că poziția socială excepțională a fratelui mai mare, logicianul Athanase Joja, a jucat și un rol protector pentru viața și cariera arhitectului.

Profesional vorbind, Constantin Joja începuse încă din interbelic să fie atras de și să aducă creația sa în spațiul arhitecturii tradiționale

Casa Noica din localitatea Beiu, județul Teleorman

românești și a celui est-european. Casa Noica din localitatea Beiu, plus alte câteva reușite, demonstrează aceasta.

În anii '40, Constantin Joja participă la câteva din întâlnirile Rugului Aprins. Mai târziu, după eliberarea din închisoare, tocmai fiindcă „plutea în aer” presupusa protecție a fratelui său (realitate informală „uitată” adesea, astăzi, de cei care cercetează comunismul, bazându-se preponderent pe dosarele existente în arhive) atrage și o serie de întâlniri ale câtorva membri ai Rugului Aprins în casa arhitectului, la fel cum se petreceau în casa lui Vasile Voiculescu, la vila Olgăi Greceanu ori în apartamentul lui Alexandru Mironescu.

Conform informațiilor aflate în arhiva noastră, Constantin Joja a fost mai degrabă un membru marginal al Rugului Aprins, dar creația sa rezonază profund cu preocupările și creația unora dintre membrii exemplari ai grupării, mă refer la cercetarea și valorificarea tradiției românești. Am mai scris aici, au fost asiduu atrași de astfel de cercetări, valorificate apoi în opera lor: Mitropolitul Tit Simedrea (*Magazin istoric*, nr. 8/2019), poetul Paul Sterian (*Magazin istoric*, nr. 5/2018), poetul și monahul Daniil Sandu Tudor (*Magazin istoric*, nr. 12/2017), filosoful Mircea Vulcănescu (*Magazin istoric*, nr. 11/2020), scriitorul Vasile Voiculescu (*Magazin istoric*, nr. 3/2018) ș.a.

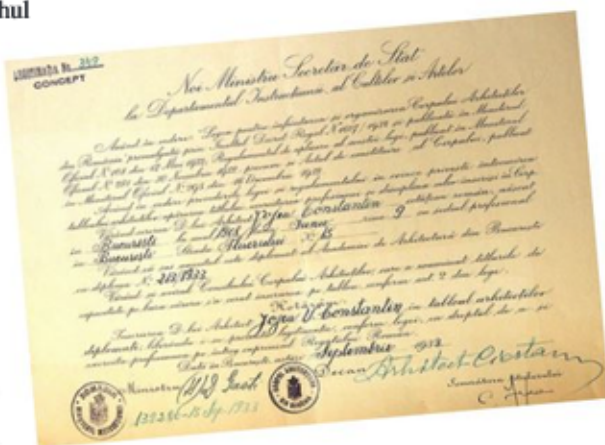
SAREA ȘI PIPERUL

Printr-un concurs de împrejurări ieșit din obișnuit (posibil, din nou, sprijinul fratelui său Athanase), Constantin Joja ajunge să își

exercite vocația inclusiv în perioada arestului: este chemat să coordoneze un grup de pușcăriași care lucrează la începutul anilor '50 la restaurarea Cazinoului din Constanța; impresionante urme lăsate premeditat de aceștia au fost descoperite abia în anii din urmă, la o nouă restaurare.

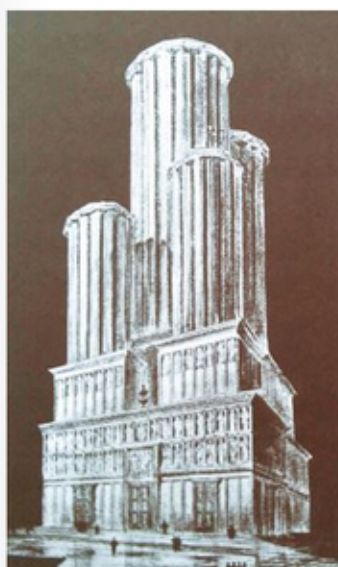
Dar realizările sale profesionale sunt numeroase și foarte onorabile, apreciate de breaslă. Este cooptat, de pildă, în echipa care va restaura și Hanul lui Manuc și Curtea Veche (1966), câștigă concursul pentru realizarea catedralei din Odessa (în 1942, proiect nerealizat), al unei viitoare catedrale patriarhale la București (nerealizat), proiectează tribuna Stadionului din Constanța etc. În plan teoretic, atras, cum spuneam, de tradiția populară, Constantin Joja călătorește îndelung pe teren, în satele și localitățile din Muntenia, în special, și adună o imensă arhivă dedicată arhitecturii tradiționale.

Concluziile teoretice ale căutărilor lui Constantin Joja au fost ilustrate în câteva scrieri, între altele, în volumul *Sensuri și valori regăsite* (Editura Eminescu, 1981), unde autorul precizează din start: „Arhitectura românească tradițională s-a păstrat într-o monumentalitate elocventă, la orice dimensiune, în sat și oraș. Abia contactul cu arhitectura occidentală, în secolul al XIX-lea, a putut să modifice înțelegerea clasică a tradiției noastre arhitecturale, începând cu școala neoromânească. Aceasta s-a întâmplat numai arhitecților, nu și meșterilor, care au continuat să dezvolte valorile plastice autentice, pînă la Primul Război Mondial. Pentru a beneficia de monumentalitate, arhitectura noastră, țărănească și urbană, nu a avut nevoie să fie sculpturală, toate posibilitățile ei expresive, toată bogăția de armonii valorificându-se

Actul de înscriere
în Corpul arhitecților din Regatul Român

*Proiectul
câștigător
pentru
ridicarea
Catedralei
din Odesa*

*Macheta
pentru
Catedrala
Patriarhală
(1940)*

prin generoase compoziții de registre umbrite sau luminoase. Încărcătura ei poetică este lirică, față de arhitectura occidentală, predominant epică, sau cea orientală, de rafinată senzualitate. Arhitectura românească este echilibrată, fără asprimi și noduri, fără contraste răsunătoare. Chiar opoziția umbră – reflex – lumină este întotdeauna armonizată, incitând la meditație, seninătate și liniște, cu rafinamentul unei expresii plastice îndelung experimentate. Căci nicio arhitectură nu e un dar instinctiv, ci o căutare asiduă de-a lungul secolelor; o șlefuire neîncetată.“

După ce a fost eliberat din închisoare (1963), Alexandru Mironescu „divulgă“ în Jurnalul său numeroase și consistente întâlniri cu confracții din Rugul Aprins. Între altele, are polemici și discuții prietenești cu Constantin Joja, cu care cutreieră uneori expoziții ori vizionează biserici restaurate. Greu de înțeles, polemica Mironescu – Joja în privința Hanului lui Manuc, în care orice cititor

care a trecut peste ele, dar – după mine – sunt bani iroșiți de pomană și eforturi care ar merita o cauză mai bună; nu mai bună, ci o altă destinație. Ce reprezintă aceste clădiri? Cel mult un pitoresc, iarăși un pitoresc! Dar pentru mine sunt lucruri din categoria acelor *definitiv* depășite. Ce-ar însemna însă dacă, bunăoară, în orașul acesta cu 250 de biserici, ascunse, dosite, înecate într-o aglomerare crescută, [în] harababură, s-ar întreprinde darea lor în vileag și punerea lor într-o valoare urbanistică? Tot ar mai fi? Da, să punem Columna lui Traian, să așezăm Monumentul de la Adamclisi, să punem monumentele lui Mestrovic, să facem un Muzeu uriaș, sinteză a istoriei noastre naționale, a bogățiilor noastre, să scoatem oroarea aceea de Cameră a Deputaților din admirabilul complex al Patriarhiei, să aducem lucrurile în mijlocul Bucureștilor ș.a.m.d., da, zic și eu, dar reconstituirea Hanului lui Manuc și a cocioabelor contemporane cu el e o treabă hilarăntă.

Proiectul pentru tribuna stadionului din Constanța

va fi cu siguranță de partea arhitectului (*Jurnal*, vol. I, p. 112): „Un colectiv de arhitecți lucrează acum la «restaurarea» Hanului lui Manuc și în cartierul Lipsanilor la reconstituirea unor resturi de clădiri din veacul 18 – 19. Lasă că «autenticitatea» acestor clădiri e de mai multe ori compromisă de vicisitudinile unei istorii

Parturient montes, nascetur ridiculus mus! [Când munții se află în durerile facerii, pentru a naște un banal șoarece – *n.a.*].”

Este o evidență, polemicile dintre confracții Rugului Aprins par să fi fost sarea și piperul acestor întâlniri, probabil imposibil de reconstituit, din păcate. Ceea ce îi unea cu adevărat era buna credință, cultura înaltă, civilitatea și valorile creștine, chiar dacă aveau adesea și opinii contrare.

MĂRTURISIRE DE CREDINȚĂ

Constantin Joja a avut și o corespondență care merită toată atenția. Iată, de pildă, un fragment dintr-o scrisoare primită de la N. Steinhardt (publicată în revista *România literară*, nr. 3/2018), care atestă preocuparea constantă a lui Constantin Joja pentru arhitectura românească tradițională: „Rohia, 19 iunie 1984. Mult stimat domnule Constantin Joja, Vă mulțumesc din inimă și cuget pentru a-mi fi dat fericitul prilej să citesc atât de sincera și de pasionata Dvs. mărturisire de credință arhitecturală și românească. Faptul că-i cuprinsă într-o scrisoare adresată mie mă onorează și mă bucură nespus. Știți, cred, cât de

sensibil și de receptiv sunt la tot ce este legat de spiritul românesc. Sângele meu neromânesc nu mă împiedică să simt, să gândesc românește și să iubesc nestingherit și neîngrădit toate înfățișările viziunii românești a lumii și vieții. Așa fiind, v-am citit nu numai cu mult interes, ci și cu emoție și, îndrăznesc a spune, cu înțelegere. Cât de bine constatați că oamenii trăiesc în exil: oribilul mediu arhitectonic ce li s-a făurit – și în care nenorociții, vrând, nevrând viețuiesc, (iar nu trăiesc) – e o durere, o pedeapsă, dar cine și când îi va scoate din iadul acesta supraetajat și creator numai de stări sufletești de care până mai deunăzi Românii n-au știut. Dragostea noastră are dreptul de a fi îngrijorată. Mă tem de o prefacere, o peiorizare, o pângărire, o deteriorare (cel puțin) a caracterului românesc, paralel cu slujirea, uniformizarea și înstrăinarea peisajului arhitectural. Da, poate corupe, poate deveni vrăjmaș. S-a văzut la ce duc *les cités-dortoirs* (orașele-dormitor)! De aceea și consider expoziția Dvs. nu numai ca o minunată evocare-pledoarie, ci și ca un strigăt de alarmă. Vă rog să binevoiți a da deplină crezare sincerității simțămintelor mele de aleasă considerație și de admirativ devotament, N. Steinhardt.” ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 aprilie 2023, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an la revista **Magazin istoric**.

– Cine a fost destinatarul scrisorii lui Ioannis Capodistrias din septembrie 1814, în care anunța: „Problemele Elveției au fost rezolvate“?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din ianuarie 2023 este:

„Kogh Vasil”

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de domnul **Filip Doru**, din **Galați**, jud. Galați.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2023.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sect. 5, București
E-mail-ul nostru: **mistoric@gmail.com**

SOARTA PRINȚILOR DIN TURNUL LONDREI

ANDREI OPREA

La 9 aprilie 1483, regele Edward al IV-lea al Angliei a murit brusc. S-a spus că în urma unei răceli căpătate la pescuit; s-a șoptit și că ar fi fost otrăvit de soție. Din căsătoria cu Elizabeth Woodville, monarhul avea doi fii minori: Edward al V-lea, succesorul său, și Richard de Shrewsbury. Niciunul nu avea să domnească. Peste câteva luni, fratele lui Edward al IV-lea, Richard de Gloucester, a uzurpat tronul (Magazin istoric, nr. 9/1972), iar cei doi băieți au fost închiși în Turnul Londrei (Magazin istoric, nr. 3/1967). Acolo, li s-a pierdut urma.

Misterul nu a fost elucidat nici până în ziua de astăzi. Au pierit cei doi prinți în captivitate? Dacă da, „suspectul” principal ar fi fost uzurpatorul Richard al III-lea. Dar normal era să faci cunoscut faptul că nu mai exista nicio amenințare pentru domnia sa.

Nu există nicio dovadă clară că au fost omorâți. Singura certitudine este că au dispărut. Sursele și mărturiile care insistă asupra morții prinților sunt părtinitoare. Majoritatea au fost scrise mai târziu și erau direct ostile lui Richard al III-lea.

Știm sigur că, cu câteva zile înainte de moarte, simțindu-și sfârșitul aproape, Edward al IV-lea și-a modificat testamentul, numindu-și fratele, Richard de Gloucester, drept lord protector al fiului său, Edward al V-lea, până la majoratul acestuia. Când și-a dat duhul, moștenitorul nu se afla în Londra, ci la o reședință regală în Ludlow, aproape de Țara Galilor. Familia reginei, facțiunea nobililor de Woodville, a aflat prima veste a morții, înaintea lui Richard. S-a poruncit rapid să fie adus Edward al V-lea la Londra pentru a fi încoronat, iar unchiul

tânărului să se trezească în fața faptului împlinit. Sperau ca Richard să fie, cel mult, un *primus inter pares* al unui consiliu de regență sau chiar ca noul rege să fie declarat matur; în niciun caz să nu i se permită unchiului să fie singur stăpânitor până la maturitatea lui Edward.

DIN REGENT, REGE

Richard s-a dovedit însă mai dibace. A întâmpinat anturajul regal pe drum și l-a condus chiar el pe tânărul monarh la Londra. Foarte rapid, inventând un

complot, a reușit să portretizeze întreaga familie de Woodville, unii dintre cei mai importanți aristocrați ai Angliei, ca fiind trădători care atentau la tron și care au furat trezoreria regală (adevărul este că Edward al IV-lea falimentase regatul cu cheltuielile sale). Treptat, Richard și-a numit proprii sprijinitori în consiliul regal. În tot acest timp, public, s-a înfățișat drept un umil și pios regent, acordându-i toate onorurile cuvenite ca monarh lui Edward al V-lea și promițând că avea să organizeze o ceremonie de încoronare cât de curând.

*Soții
Edward
al IV-lea
și Elizabeth
Woodville;
portretele
sunt postume,
din veacul
al XVI-lea*

La 10 mai 1483, Richard a fost numit lord protector cu un vot aproape unanim din partea consiliului regal și în aclamațiile londonezilor. În aceeași zi, s-a hotărât ca Edward al V-lea să fie găzduit în Turnul Londrei. Faptul nu a trezit bănuieli; clădirea era o reședință regală, iar tradiția cerea ca un nou monarh să petreacă măcar câteva săptămâni într-o asemenea incintă înainte de încoronare. Turnul Londrei nu căpătase încă reputația cunoscută astăzi, de închisoare sinistă.

În tot acest timp, Elizabeth Woodville s-a baricadat cu averea, cu fiicele sale, cu un băiat din prima ei căsătorie și cu celălalt prinț, Richard de Shrewsbury, în Abația Westminster. La 16 iunie, a fost însă nevoită să îl predea, iar tânărul a fost dus alături de fratele său în Turnul Londrei.

La 22 iunie, a fost ținută o prelegere publică de un cleric de seamă la Crucea Sf. Paul (astăzi noua Catedrală Sf. Paul), în Londra. El a proclamat că, de fapt, căsătoria fostului monarh ar fi fost invalidă – Edward al IV-lea ar fi încheiat un contract cu altă femeie înainte să se însoare cu Elizabeth Woodville, prin urmare relația aceasta era bigamă. Cu alte cuvinte, tinerii Edward al V-lea și Richard de

Shrewsbury erau bastarzi și nu aveau drept la tron. La 25 iunie, adunarea nobililor și clericilor i-a adresat o petiție lui Richard de Gloucester, rugându-l pe acesta să preia tronul, având în vedere ilegitimitatea copiilor lui Edward al IV-lea și pericolul unui război civil. Statutul de bastarzi a fost confirmat printr-un act al Parlamentului în ianuarie 1484. Richard al III-lea a ajuns astfel rege.

CA VICTIMA ÎNAINTEA SACRIFICIULUI

Un anume „Lorde Edward, fiul răposatului rege Edward al IV-lea” s-a aflat pe lista invitaților la încoronarea lui Richard al III-lea din iulie 1483. În același an, a avut loc o tentativă eșuată de a-i elibera pe prinți.

Conform relatărilor lui Dominic Mancini, un călugăr italian care a vizitat Londra în primăvara și vara anului 1483, cei doi prinți „zi de zi puteau fi văzuți din ce în ce mai rar în spatele zăbrelelor și ferestrelor [Turnului Londrei], până când au încetat

să mai apară”. Doctorul John Argentine era singurul care mai avea acces la ei, iar el i-ar fi spus lui Mancini că „tânărul rege [Edward al V-lea], ca o victimă înaintea sacrificiului, căuta să își ispășească păcatele rugându-se și pocăindu-se zilnic, deoarece credea că îl așteaptă moartea”. Este singura relatare cât de cât obiectivă (călugărul nefiind implicat direct în certurile politice din Anglia) din perioada domniei lui Richard al III-lea, însă, din păcate, monahul a concluzionat că nu știe ce s-a întâmplat cu prinții.

Primele zvonuri că tinerii ar fi fost uciși au apărut în toamna aceluiași an, în timpul răscoalei ducelui de Buckingham, o tentativă a facțiunii nobililor de Woodville să-l înlăture pe Richard al III-lea și să-l înscăuneze pe Henry Tudor (Henry al VII-lea). Bârfa respectivă a reușit să creeze sprijin pentru răscoală, însă aceasta a fost în cele din urmă înfrântă.

În mod bizar însă, Richard al III-lea nu a depus niciun efort să înlăture aceste zvonuri, care se răspândiseră deja în rândurile

Regele Edward al IV-lea, alături de soție și de fiul său, Edward al V-lea, primește cadou un manuscris de la Richard de Gloucester; ilustrație din 1477, din cartea Zicerile filosofilor

*Predică la Crucea Sf. Paul,
pictură din 1616 de John Gipkyn*

nobilimii. Dacă cei doi prinți mai erau în viață, ar fi putut să îi arate publicului și să se desotorosească de acuzația deosebit de gravă că și-ar fi ucis nepoții. Dacă însă cei doi erau deja morți, înăbușirea rășcoalei și execuția ducelui de Buckingham reprezentau o șansă să arunce vina asupra acestuia sau chiar asupra lui Henry Tudor. Richard al III-lea ar fi putut să spună că, supus interogatoriului, ducele de Buckingham – anterior unul dintre principalii săi aliați, în care avea deosebită încredere – și-ar fi recunoscut presupusa vină. Dar regele, altfel un politician iscusit, a ales în mod bizar să nu spună nimic.

„Atuncea tocmai asta-i, doi inamici la moarte./ Dușmanii odihnei mele, ce-mi tulbură somnul/Cu aștia ai a face./ Da, Tyrrell, știi bastarzii ce sunt închiși în Turn.“ Astfel ar fi poruncit Richard al III-lea moartea celor doi prinți în piesa *Richard al III-lea* a lui William Shakespeare (*Magazin istoric*, nr. 6 – 9/1990). Personajul din piesă este portretizat drept un monstru machiavelic, un cocoșat vinovat de nenumărate crime care

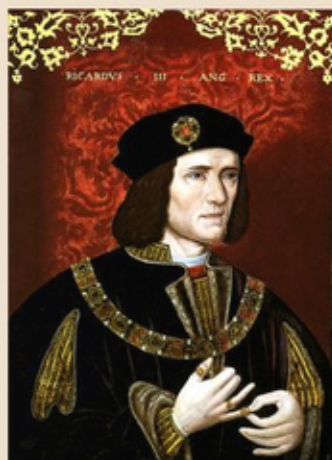
îl bântuie. Piesa lui Shakespeare este motivul principal pentru care, în mentalul colectiv, Richard al III-lea are o reputație rea până în ziua de astăzi, fiind vinovat inclusiv de moartea celor doi prinți.

La rândul său, dramaturgul s-a bazat pe opera lui Thomas Morus (1478 – 1535), *Istoria regelui Richard al III-lea*. Lucrarea, neterminată, este la rândul ei o dramatizare a evenimentelor. În plus, autorul era un copil când a domnit Richard al III-lea și a fost crescut sub tutela unui cleric adversar acestuia.

„DACĂ EXISTĂ..., SĂ SE IVEASCĂ“

Conform lui Morus, monarhul s-ar fi simțit din ce în ce mai speriat de amenințarea pe care o reprezentau nepoții săi. Ar fi poruncit lui Sir Robert Brackenbury, contabilul Turnului Londrei, să îi ucidă, însă acesta ar fi refuzat. În mod paradoxal, acest individ, considerat unul dintre cei mai cinstiți și onorabili cavaleri ai epocii, și-a dat viața în luptă în 1485 pentru Richard

*Richard al III-lea,
portretizat spre finalul
secolului al XVI-lea*

*Uciderea prinților,
imaginată de James Northcote
(1746 – 1831)*

al III-lea; ar fi făcut acest gest dacă îl credea pe monarh a fi un ucigaș de copii, chiar al propriilor nepoți?

În relatarea lui Morus, disperat, regele i-ar fi acordat apoi aceeași sarcină cavalerului Sir James Tyrrell, care ar fi angajat doi oameni, Miles Forest și John Dighton, să îi sufocă pe prinți cu perne. În 1502, la mulți ani după evenimente, după ce Tyrrell a sprijinit o rășcoală eșuată și a fost arestat, ar fi mărturisit fapta la interogatoriu. El și-ar fi numit complicii, iar Dighton ar fi coroborat povestea. Tyrrell este acuzat de această crimă și de Polydore Vergil, istoricul oficial al lui Henry al VII-lea, care însă, în mod neobișnuit, nu amintește această mărturisire „binecunoscută“ (conform lui Morus).

Neobișnuite au fost și acțiunile lui Elizabeth Woodville, mama prinților. În martie 1484, și-a încredințat de bunăvoie fiicele lui Richard al III-lea, care a promis să le asigure viitorul și să le găsească soți de vază. Regele s-a ținut de cuvânt,

*Henry
al VII-lea
cu soția,
Elizabeth
de York,
amândoi
ilustrați
în timpul
vieții*

Însă gestul doamnei este cu atât mai neobișnuit dacă, într-adevăr, cei doi băieți ar fi fost uciși de cumnatul ei. În același timp însă, ea a conspirat cu Henry Tudor împotriva lui Richard al III-lea, oferindu-i primului pe fiica sa cea mare, Elizabeth de York, în căsătorie. De-a lungul vieții ei, Elizabeth Woodville nu s-a pronunțat niciodată referitor la soarta prinților și nu a acuzat public pe nimeni.

O altă ipoteză susține că prinții i-au supraviețuit lui Richard al III-lea și Henry Tudor i-ar fi ucis după ce ar fi fost înscăunat în 1485, în urma victoriei de la Bosworth, bătălie în care regele Angliei a pierit. Înainte de încoronare, Henry al VII-lea a proclamat, public, conform cronicii lui Jean Molinet, că „dacă există cineva descins din regele Edward [al IV-lea] care are drept la tron, să se ivească, și chiar el o să ajute să fie încoronat”. În primul Parlament pe care l-a convocat, la 7 noiembrie 1485, a poruncit ca actul prin care prinții erau declarați ilegali să fie scos din culegerile de documente oficiale – nu doar anulat – și toate copiile să fie distruse.

Henry al VII-lea nu a declarat niciodată direct că cei doi prinți ar fi murit. Cel mult,

printre acuzele pe care le-a adus lui Richard al III-lea s-a numărat și „vărsarea de sânge de copil”. Facțiunea nobilimii care l-a sprijinit fără îndoială i-ar fi preferat pe Edward al V-lea sau pe fratele acestuia, Richard de Shrewsbury, pe tron; prin urmare Henry al VII-lea ar fi fost interesat să confirme public moartea lor.

Dacă cei doi tineri ar fi dispărut din Turnul Londrei, nici Richard al III-lea și nici Henry al VII-lea nu ar fi putut să confirme sau să infirme public dacă mai erau în viață. Istoricul Audrey Williamson a descoperit o tra-

*Pagina de titlu a primei ediții
a piesei Richard al III-lea
de William Shakespeare*

diție, însă nedovedită, conform căreia James Tyrrell ar fi fost de fapt gazda și îngrijitorul lui Elizabeth Woodville și a tuturor copiilor ei, cu acordul lui Richard al III-lea. De asemenea, în timpul domniei lui Henry al VII-lea, un pretendent cunoscut drept Perkin Warbeck, susținut de Franța, dar și de o parte importantă a nobilimii engleze, care i-a dat crezare, a încercat în repetate rânduri între 1491 – 1499 să cucerească tronul, proclamând că el este, de fapt, Richard de Shrewsbury.

În 1674, au fost descoperite rămășițele a doi copii într-o urnă din Turnul Londrei. S-a considerat că acestea erau osemintele prinților; regele Charles al II-lea a și poruncit să fie înmormântate în Abația Westminster, alături de ceilalți monarhi englezi. Însă locul unde au fost găsite nu corespunde cu descrierile lui Morus și a altor autori. O comisie din 1933 a analizat osemintele și a stabilit că aparțineau prinților. Însă o altă echipă din 1955 a criticat acerb rezultatele din 1933, evidențiind că, de exemplu, la prima analiză nici nu s-a încercat să se stabilească sexul decedaților. Din 1933 încoace, nu s-a mai permis accesul cercetătorilor la acele oseminte.

Așadar, niciun document din timpul celor întâmplate nu afirmă clar că prinții din Turnul Londrei ar fi fost omorâți. Abia mai târziu, Thomas Morus afirmă acest lucru, într-un manuscris care a fost modificat de editor. Lovitura de grație i-a dat-o lui Richard al III-lea William Shakespeare. Geniul lui literar i-a pus pe vecie pecetea de asasin al nepoților. Va putea fi vreodată descifrată această enigmă? ■

ROMÂNII DIN MAREA BRITANIE

Scrisoarea lui V.V. Tilea către D.F. Howard (Magazin istoric, nr. 1 – 2/2023) a atras un răspuns din partea lui Sir Harold Orme Garton Sargent, subsecretar adjunct la Foreign Office. Documentul se păstrează în colecțiile Arhivele Hoover Institution on War, Revolution and Peace și publicarea lui este posibilă grație doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU.

Foreign Office,
S.W.1
23 iulie 1942

Dragul meu Tilea,

Howard mi-a arătat scrisoarea ta din 5 iulie, în care îi făceai cunoscute rațiunile tale pentru care nu te-ai înscris în nou creatul Birou Românesc. Apreciez puterea acestor motive, așa cum le-ai înfățișat. Totuși, mi se pare că ele se întemeiază pe o greșită înțelegere a modului de funcționare a Biroului și de aceea îți scriu ca să-ți explic situația mai mult decât a fost posibil în scrisoarea circulară.

Așa cum ți-am explicat în mai multe rânduri în trecut, nu este posibil în prezent pentru Guvernul Majestații Sale să recunoască vreuna dintre mișcările „România liberă” existente sau orice mișcare politică românească. Guvernul Majestații Sale consideră că actualele circumstanțe nu sunt potrivite pentru o asemenea mișcare sau pentru o activitate politică. Pe de altă parte, realizează că există în această țară un mare număr de români ale căror simpatii sunt în totalitate pentru cauza Aliatilor și care doresc să contribuie pe cât posibil la efortul de război și victoria finală a Națiunilor Unite. De asemenea, apreciază faptul că acești români ar dori să știe că contribuția lor are o anumită legătură cu România și, mai curând decât să fie absorbiți în serviciile noastre sau în industria de război, ar prefera să abordeze activitatea dintr-o perspectivă românească. De aceea, Guvernul Majestații Sale a decis să numească un ofițer de legătură care să acționeze ca o legătură de coordonare exact cu obiectivul de a-i asista pe români să dea o expresie practică simpatiilor lor și să îndrepte eforturile lor pe canale folositoare și rodnice. Biroul a fost creat drept oficiul ofițerului de legătură. Îți vei da seama deci că, departe de a fi o organizație politică, Biroul

Românesc este tocmai opusul. Nevoia de a-l crea s-a născut tocmai din absența unei mișcări politice, iar funcțiile lui vor fi strict practice și vor fi duse la îndeplinire fără niciun fel de legătură cu politica.

Cred că nu pot sublinia îndeajuns că Biroul este în esență nepolitic și că singurul său obiectiv este să-i asiste pe românii care doresc să contribuie la efortul de război să dea o expresie practică acestei dorințe. Suntem gata și cât se poate de domcici să îi ajutăm pe români până la limita puterilor noastre. Cerem în schimb doar să ne consulte în toate problemele de interes comun. Înscrierea în Birou deci nu presupune niciun fel de angajament politic, ci doar trei lucruri. În primul rând, dorința de a contribui la efortul de război al Națiunilor Unite. În al doilea rând, să facă accesibile Biroului toate acele date personale pentru fiecare persoană, fără de care nu se poate concepe ca Biroul să își facă treaba. În al treilea rând, un angajament să consulte Guvernul Majestații Sale prin intermediul ofițerului de legătură numit în acest sens în toate problemele privind interesele noastre comune. Ne simțim îndreptățiți să așteptăm această mică dovadă de încredere și cooperare și cred cu sinceritate că, ținând cont de această explicație, îți vei schimba decizia și vei putea să te înscrii la Biroul Românesc, pentru încrederea și cooperarea noastră mutuală.

Ti-aș fi recunoscător dacă i-ai arăta această scrisoare și amiralului Dumitrescu [contraamiralul Gheorghe Dumitrescu, atașat naval la Londra, care în 1940, după venirea la putere a lui Ion Antonescu, a refuzat să revină în țară], care i-a scris și el lui Howard pe aceeași temă și ale cărei obiecții la adresa Biroului sunt în bună măsură asemănătoare cu ale tale.

Cu sinceritate, al tău,

O.G. Sargent ■

FEMEI CARE AU INTRAT ÎN ISTORIE

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
11											

ORIZONTAL: 1) Împărăteasă romană, soția împăratului Claudius, pe care l-a otrăvit, și care a asigurat conducerea statului pentru fiul ei, Nero, din al cărui ordin va fi asasinată (Julia; 15 – 59 d.H.). 2) Sora vitregă și soția lui Avraam, care, la vârsta de 90 de ani, a născut un fiu pe care l-a botezat cu numele de Isaac – Campioni – Florica Lemnaru. 3) Primii la premiere! – Dansatoare olandeză, pe adevăratul nume Margaretha Geertruida Zelle (1876 – 1917), învinuită în Franța de spionaj în favoarea Germaniei, motiv pentru care a fost executată. 4) Țesătură de lână de la tarabă! – Început de sabotaj! – Nun. 5) Prima metresă a regelui francez Carol al VII-lea, l-a ajutat pe suveran în recucerirea Normandiei în timpul Războiului de 100 de Ani (Agnes; 1422 – 1450) – Pusă în circulație. 6) Scriitoare franceză, adversară a lui Napoleon, care, prin ideile sale critice, a prefigurat și, în mare parte, a direcționat romantismul francez (Madame de; 1766 – 1817) – Abreviere oficială a statului Nebraska din S.U.A. 7) Cei între care a trăit Ana Stuart, prima regină a Marii Britanii, sunt 1665 și 1714 – Orașel în Irlanda – Aflate în tren! 8) Regină a Franței, soția lui Ludovic al XIII-lea,

regentă între anii 1643 – 1651, în timpul minoratului fiului ei, Ludovic al XIV-lea (de Austria; 1601 – 1666) – Tunel gol! 9) Romancieră și esecistă engleză, autoarea romanelor *Camera lui Jacob*, *Doamna Dalloway*, *Farul* ș.a., fiind considerată una dintre promotoarele mișcării literare moderniste (Virginia; 1882 – 1941) – Actriță britanică de teatru și film care, împreună cu Laurence Olivier, a format unul dintre cele mai celebre cupluri ale cinematografului anilor 1930 – 1940 și a obținut Premiul Oscar în 1940 pentru *Pe aripile vântului* și în 1952 pentru *Un tramvai numit dorință* (Vivien; 1913 – 1967). 10) Vrednic de milă – Fiica Papei Alexandru al VI-lea, celebră pentru inteligență și cultură; în calitate de guvernator de Spoleto, a organizat un corp de poliție și chiar conducerea Bisericii și a protejat artiștii, însă fiind un instrument al politicii tatălui și fratelui ei, asupra sa planează bănuiele că a fost autoarea mai multor crime (Lucrezia; 1480 – 1519). 11) Început de campanie – Regină a Macedoniei, soția lui Filip al II-lea și mama lui Alexandru cel Mare, bănuită în sursele antice de moartea soțului, vestită pentru setea de putere și cruzime (cca 375 – 316 î.H.).

VERTICAL: 1) Soția din Milet a lui Pericle, renumită prin inteligență, a cărei casă era frecventată de filosofi, artiști și scriitori celebri, fiind însă bărfită de sursele antice pentru influența pe care o avea asupra lui Pericle și pentru că ar fi fost o prostituată în tinerețe (sec. V î.H.). – Consiliul Mondial al Boxului (siglă). 2) Actriță suedeză de cinema, stabilită în S.U.A., supranumită „Divina”, care a jucat în filme precum: *Femeia divină*, *Orhideea sălbatică*, *Grand Hotel*, *Anna Karenina* ș.a., abandonând cinematograful în 1941 (Greta; 1905 – 1990) – Soția regelui asirian Sennacherib (705 – 681 î.H.), o femeie care a căpătat atâta influență încât, în anumite documente, autoritatea sa este comparată cu a zeilor și care, la moartea fiului ei, Assarhaddon, a obligat aristocrația și familia regală să îi jure credință nepotului ei, Assurbanipal. 3) Bir! – Prințesă egipteană, cunoscută pentru ambiția sa nemărginită, căsătorită inițial cu regele Lisimah, iar apoi cu Ptolemeu Keraunos și cu Ptolemeu al II-lea, devenită model al viitoarelor regine egiptene prin patronajul pe care l-a acordat cultelor și artelor. 4) Mic affluent al râului Caraș – În cete! – Voce între sopran și tenor. 5) Medic român, specialistă în gerontologie, care a evidențiat rolul novocainei în ameliorarea tulburărilor distrofice legate de vârstă, aplicând-o pe scară largă în clinica de geriatrie sub numele de Gerovital (Ana; 1897 – 1988). 6) Urmă de murdărie – Mieze de ceară! – În abis! 7) Regină a Spaniei (1833 – 1868), a cărei domnie a fost caracterizată de o pronunțată instabilitate politică internă – Aluviune de bușteni. 8) Siglă pentru „National Institute of Health” – Neroditor. 9) Arbore din zăvoi – Coaliții de state. 10) Sportivă din Australia, prima femeie care a notat 100 m sub un minut și prima în câștigătoare care a cucerit medalia de aur la aceeași probă la trei ediții consecutive ale Jocurilor Olimpice (Dawn; n. 1937) – Actriță britanică, stabilită în S.U.A., iubită a renumitului actor Steve McQueen și care a jucat în filme precum *Tunurile din Navarone* și *Tunelul dragostei* (Scala; 1934 – 1972). 11) Împărăteasă-consoartă a Austriei (1854 – 1898) și regină a Ungariei (1867 – 1898), poreclită Sisi, care însă a ofensat înalta societate de la Viena deoarece nu reușea să se adapteze etichetei rigide de la Curte, preferând un trai mai liniștit în Ungaria, unde s-a atașat de această țară și a contribuit la instaurarea regimului dualist (de Austria; 1837 – 1898).

Dictionar: NEB, NAAS, WBC, IAM, LOM, GIA.

Gheorghe BRĂȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

TALENTAȚI ȘI ÎNȚELEPȚI

Domnul AUGUSTIN RUS, mai vechi corespondent al revistei, ne scrie: Între talent și înțelepciune există o strânsă legătură și, de multe ori, ele coexistă în aceeași persoană. Talentul este o calitate dovedită pe parcursul vieții prin realizări deosebite în diferite domenii. Înțelepciunea este cel mai adesea exprimată în „cugetări”, unele valabile și în zilele noastre.

Montesquieu (1689 – 1755), filosof francez, jurist, o figură importantă a Iluminismului, autorul operelor *Despre spiritul legii*, *Scrisori persane*, *Considerații asupra cauzelor măreției și decadenței romanilor*, a spus: „Educația dă naștere în noi ideilor, ea deține un canal prin care trec ideile în capul nostru. Educația noastră este ca o fabrică de idei!”, „Trebuie să înveți mult ca să știi măcar puțin!”

Isaac Newton (1642 – 1727), matematician, fizician, alchimist englez, inventatorul calculului diferențial și integral, al telescopului cu oglindă, descoperitorul legii gravitației etc., și-a expri-

mat la rândul său vasta erudiție prin cugetări: „Geniul reprezintă răbdarea gândirii îndreptată într-o singură direcție”; „Adevărul se găsește întotdeauna în simplitate, și nu în multiplicitatea și confuzia lucrurilor.”

Blaise Pascal (1623 – 1662) a fost un matematician, fizician, filosof, scriitor francez, cu contribuții importante la teoria probabilităților, a studiului presiunii lichidelor, a teologiei catolice, dar și un mare cugetător: „Nu este bine să fii prea liber. Nu este bine să nu ai nevoie de nimic!”, „Omul este situat între rațiune și pasiuni. Uneori, rațiunea cedează în fața sentimentelor.”

Filosoful francez Voltaire (1694 – 1778), autor a numeroase scrieri, nota: „Oamenii cred cu ușurință în ceea ce-și doresc cu pasiune”; „În aceeași măsură în care moartea este cel mai mare rău fizic, războiul este cel mai mare rău moral.”

COPILII REGELUI

Doamna ANA MARIA RUSU, din Piatra Neamț, jud. Neamț, ne trimite următoarea întrebare: În articolul

Dezastrul Blanche-Nef din numărul 2/2023 al revistei, ați menționat că regele Henry I a avut „mai mulți” copii ilegitiimi. Despre câți era vorba?

Într-un studiu de căpătâi, publicat în 2003, istoricul Kathleen Thompson a estimat că au fost 24 sau 22 în total: nouă băieți și 15 sau 13 fete (despre două nu se știe exact dacă Henry le-a fost tată). Cifra ar putea însă să fie și mai ridicată.

Henry I nu își ascundea copiii ilegitiimi, i-a sprijinit politic și chiar i-a încurajat să aibă relații bune între ei și cu restul familiei regale. Mai mulți au și susținut-o pe sora lor legitimă, împărăteasa Matilda, în timpul „Anarhiei” dintre 1135 – 1154, când majoritatea nobilimii engleze i s-a opus. Dificultatea principală în ceea ce privește estimarea cifrei este faptul că despre fete se vorbește mult mai puțin în surse. Le cunoaștem pe majoritatea celor știute din pricina faptului că Henry le-a căsătorit cu nobili de seamă; însă, adesea, chiar și în aceste cazuri, li s-a păstrat doar numele. ■

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356. Abonamentul se poate realiza și online, pe website-ul Poștei Române: <https://www.posta-romana.ro/abonamente-presamagazin-istoric-328.html>

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, sector 5 (interior 3706 de la intrare sau numerele de telefon 0755 290 606 și 021 312 68 77).

Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

CONTENTS (Romanian History) B. Cecropide The crisis of culture created by the state ●

I. Scurtu The 1923 Constitution of Romania ● **D.D. Bogos, M. Negrilă** Bessarabia 20 years after returning to Romania ● **C. Păunescu, M. Tone** The National Bank of Romania office in Tighina ● **S. Corlăteanu-Granciuc** Italian marshal Pietro Badoglio's visit to Bessarabia ● **P. Otu** The Palace of the National Military Circle reaches 100 years old ● **D. Deletant** A document penned by Iuliu Maniu, analysing the shifts of Interwar international politics (III) ● **Al. Pițigoi** A failed collaboration attempt between the British and Romanian aviation industries ● **L. Cîmpeanu** John Hunyadi, Transylvania's crusader voivode ● **C. Nițulescu** The former deputy editor-in-chief of *Magazin istoric* in the Securitate's files (II) ● **E. Olariu** Stories of Bucharest: a forgotten painter, Ștefan Popescu ● In Bucharest, 50 years ago ● **R. Brihaș** An invitation to the Romanian Academy Library: Dionisie Romano, the donor who laid the Library's cornerstone ● **N. Tătăranu, A. Spânu** Recollections from the Stalingrad front (V) ● **G. Filitti** On the passing of academician Răzvan Theodorescu ● **M. Vasileanu** Architect Constantin Joja and the Burning Bush ● Documente românești la Hoover Institution (CCIII)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Б. Чекропиде Кризис культуры, вызванный

государством ● **И. Скурту** Конституция Румынии 1923 года ● **Д.Д. Богос, М. Негрилэ** Бессарабия 20 лет после присоединения к Румынии ● **К. Пэунеску, М. Тоне** Агентство Национального Банка Румынии в Тигине ● **С. Корлэтяну-Гранчук** Визит итальянского маршала Пьетро Бадольо в Бессарабию ● **П. Оту** Дворцу Национального военного круга 100 лет ● **Д. Делетант** Документ, написанный Юлиу Маниу, анализ эволюции межвоенной международной политики (III) ● **Ал. Пицигой** Неудачная попытка сотрудничества Великобритании и Румынии в авиационной промышленности ● **Л. Кымпяну** Янку де Хунедоара, вождя Трансильвании, крестоносец ● **К. Ницулеску** Бывший заместитель главного редактора журнала «Магазин историк» в личных делах Секуритате (II) ● **Е. Олариу** Истории Бухареста: Штефан Попеску, забытый художник ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● **Р. Брихак** Приглашение в Библиотеку Академии: Дионисий Романо, даритель, который заложил основы библиотеки ● **Н. Тэтэрану, А. Спыну** Воспоминания со сталинградского фронта (V) ● **Дж. Филитти** Академик Рэзван Теодореску – *In memoriam* ● **М. Василяну** Архитектор Константин Жожа и Неопалимая Купина ● Румынские документы в Гуверском Институте (CCIII)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar.

Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

magazin istoric

